

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

SURİYELİ ÂLİMLERİN
SURİYE SAVAŞI HAKKINDAKİ FETVALARININ
İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ruaa MANSOUR

BURSA 2018

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

SURİYELİ ÂLİMLERİN
SURİYE SAVAŞI HAKKINDAKİ FETVALARININ
İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ruaa MANSOUR

Danışman:
Prof. Dr. Ali KAYA

BURSA 2018

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı'nda, 701423079 numaralı Ruaa MANSOUR'in hazırladığı “Suriyeli Alimlerin Suriye Savaşın Hakkındaki Fetvalarının İslam Hukuku Açısından Analizi” konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı ^{05.11.2018} ~~05.11.2018~~ günü ^{08:00} ~~08:00~~ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

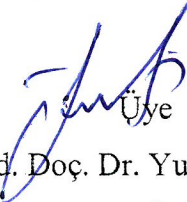

Prof. Dr. Ali KAYA
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye

Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Yunus ARAZ
Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

05.11.2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 24/11/2017

Tez Başlığı / Konusu: **“Suriyeli Alimlerin Suriye Savaşın Hakkındaki Fetvalarının İslam Hukuku Açısından Analizi”**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 160 sayfalık kısmına ilişkin, 24/11/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6 ‘dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1-Kaynakça hariç

2-Alıntılar hariç/dahil

3-5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24/11/2017

Adı Soyadı:

Ruaa MANSOUR

Öğrenci No:

701423079

Anabilim Dalı:

Temel İslâm Bilimleri

Programı:

İslam Hukuku Yüksek Lisans

Statüsü:

Y.Lisans

Doktora

Danışman

24/11/2017

Prof. Dr. Ali KAYA

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Suriyeli Alimlerin Suriye Savaşın Hakkındaki Fetvalarının İslam Hukuku Açısından Analizi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

24/11/2017

Adı Soyadı:	Ruaa MANSOUR
Öğrenci No:	701423079
Anabilim Dalı:	Temel İslâm Bilimleri
Programı:	İslam Hukuku Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar : Ruaa MANSOUR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : xii +152
Mezuniyet Tarihi : .../.../2018
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali Kaya

SURİYELİ ÂLİMLERİN SURİYE SAVAŞIN HAKKINDAKİ FETVALARININ İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ANALİZİ

Bu çalışma, fetvayı, fetvanın şartlarını ve fetva verirken muhakkak göz önünde bulundurulması gereken prensipleri ele almaktadır.

Aynı zamanda, fetvayı etkileyen ve müftülerin aynı konuda farklı fetvalar vermesine sebep olan faktörler de incelenmiştir. Bunlar arasında, siyasi durum, yöneticilerin dini temsil eden kesim olan müftüler üzerindeki baskısı sayılabilir. Bu faktörler sebebiyle müftüler, devlete bağlı müftüler ve devrime bağlı müftüler olarak ayrılmışlardır. Bu durum, yöneticilerle halkları arasındaki çekişmeyi çeşitli alanlara çekmiştir. Bu çekişme alanlarından birisi de fetvalar olmuştur. Bu sebeple, müftüler fetvaları kendi görüşleri ve çağdaş İslam fihına bakış açılarına göre şekillendirmişlerdir.

Fetvalardaki bu bölünmenin etkileri, Arap dünyasında ortaya çıkan devrimlerle özellikle de çalışmamıza konu teşkil eden Suriye devrimiyle bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bölgedeki gelişmelerin beklenmeyen derecelere ulaşmasıyla ve yabancı ellerin de devreye girmesiyle, ki bütün bunların müftüler üzerinde etkileri olduğu aşikardır, karşılıklı fetvalar da aralıksız bir şekilde verilmeye devam etmektedir.

Çalışmanın son kısmında devrimin tasvirinde iki grup müftü arasında ihtilaf edilen konularda eski fakihlerin görüşleri ortaya konulmuştur.

Son olarak, her iki grubun fetvaları, delilleri fetva verme yöntemleri analitik bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Fetva, Müftü, Suriye Savaşı

ABSTRACT

Name /Surmane : Ruaa MANSOUR
University : Uludağ University
Institution : Institute of Social Sciences
Master of Science : Basic Islamic Sciences
Science Fellow : İlamic Law
Degree Awarded : M.A.
Page Number : xii +152
Degree Date : .../.../2018
Supervisor : Prof. Dr. Ali KAYA

THE ANALYSIS OF THE FATWAS OF SYRIAN SCHOLARS REGARDING THE SYRIAN WAR IN TERMS OF İSLAMIC LAW

This study tackles the Fatwa, its conditions, and the controls that should be considered after issuing.

This study is also concerned with the factors that affect Fatwa, lead to its change and alteration among Muftis. One of these factors is the effect of political circumstances as well as the effect of leaders on religious factors in the society represented in Muftis, who in turn were separated into government's Mufti and Revolutionary Muftis.

The conflict between commanders and their peoples was expanded to reach Fatwas, which in turn were divided into two parties of Jurists, each of which was posing his opinions and let them underlie their understanding of contemporary Islamic Jurisprudence.

The effect of this division appeared on Fatwas with the outbreak of Arab Revolutions, among of which was the Syrian Revolution under research.

In this Revolution, attack and defense did not stop, especially with the situation development in the region to an unexpected extent as well as the entry of a lot of parties in the area, the thing which affected Muftis' view.

This study ended with the explanation of previous Jurists of topics of disagreements between the two parties in depicting the Revolution issue.

Finally, by observing Fatwas of both parties, their evidence and the analytical view of their method in Fatwa.

Key words: Fatwa, Mufti, Syrian Revolution

ÖNSÖZ

Hamd âlemlerin Rabbine olsun. Salât ve selam O'nun elçisine olsun.

İslam dininin en büyük özelliği bütün zamanlar ve mekânlar için uygun olmasıdır.

İlimden nasibi olan herkes bilir ki, çağımızda nevâzil çoğalmış ve önceki dönemlerde verilen fikhî hükümlerin temelini teşkil eden, fikhî birikimimizde büyük değişiklikler husule gelmiştir. Bu sebeple, fikhin her şarta uygunluğu ve esnekliği çerçevesinde, yeni olaylara dair fetva verme faaliyeti hızlanmış, bu amaçla çeşitli heyetler ve komisyonlar teşekkül ettirilmiştir.

Fetva verme ameliyesini etkileyen birçok unsurun ortaya çıkışı ve müftülerin bu etmenlerin etkisi altında kalması sebebiyle, müftülerin taşınması gereken şartları ve fetva verme prensiplerini açıklayan araştırmaların yapılması, bu araştırmalar yoluyla, fetva vermede düşülen hataların ortaya konulması bir gereklilik haline almıştır. Biz bu çalışmamız, geçmiş asırlarda yaşamış olan fakihlerin de ilgilendiği bir konu olan ancak bizim için çağdaş bir problem haline gelen bir konuyu ele alma tecrübesidir. Bu konu, olayların birbirine eklenmesiyle büyüyüp gelişen ve önemli etkilere sahip olan Suriye'deki ayaklanmadır.

Bu konuyu araştırmak istememin sebebi, bizzat bütün olayları başından beri yaşamış olmamdır. Dolayısıyla, bu olaylar esnasında verilen bütün fetvaları derleyerek analize tabi tutmak istedim.

Fakülteye girişimden bu tezi savunmama kadar üzerimde emeği olanlara teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Bunlar arasında özellikle, akademik hayatım boyunca yol gösteren Prof. Dr. Ali Kaya'yı, Prof. Dr. İsmail Güler'ı, yüksek lisans öğrenimim boyunca rehberlik eden Doç. Dr. Hasan Taşdelen'i zikretmek istiyorum.

Son olarak, sıcak ilgilerinden dolayı aileme, eşime ve küçük kızım Reyhan'a teşekkür ediyorum.

Ruaa MANSOUR

2017/Bursa

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU	3
3. KONUNUN SUNUMU.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

FETVA KAVRAMININ TANIMI VE KURALLARI

1. FETVANIN TANIMI	9
1.1. Sözlük Anlamı.....	9
1.2. Terim Anlamı.....	10
1.3. Müftû Kavramının Anlamı.....	11
1.4. Müftûnin Görevi.....	11
2. FETVANIN ŞARTLARI	13
1.1. Müftûde Bulunması Gereken Şartlar	14
1.1.1. Müslüman Olmak.....	16
1.1.2. Mükellef (akil-baliğ) Olmak.....	17
1.1.3. Âdil Olmak	18

1.1.4. İlim Sahibi Olmak.....	21
1.1.5. Şer’î Hükümleri ve Delillerini Bilmek	22
1.1.5.1. Ahkâm Hadisleri Bilmek	24
1.1.5.2. İcma Edilen Konuları Bilmek.....	24
1.1.5.3. Kıyası Bilmek	25
1.1.5.4. Geçmiş İctihatları Bilmek.....	25
1.1.6. Âlet İlimlerini Bilmek.....	26
2.1.6.1. Usûl-ü Fıkhî Bilmek	26
2.1.6.2. Dil ve Gramer Bilmek	26
2.1.6.3. Nâsîh ve Mensûhu Bilmek.....	26
2.1.6.4. Cerh ve Ta’dîl ile Hadis Terminolojisini Bilmek	27
2.1.6.5. Sabit ve Değişken Olan Konuları Bilmek	27
2.1.6.6. Makâsîdu’ş-şerî’a’yı (Dinin Gayelerini) Bilmek.....	28
2.1.7. Meseleyi Eksiksiz Kavramak	29
2.1.8. İnsanların Ve Toplumun Durumunu Bilmek	31
2.1.9. Kıvrak Zekâ, Uyanık Ve Güzel Mizaç Sahibi Olmak.....	33
1.2. Fetva İle İlgili Şartlar	34
1.2.1. Fetvanın Kitap, Sünnet, İcma veya Kıyas 'a Dayanması.....	34
1.2.2. Rey İle Fetva Verme Meselesi	36
1.2.3. Şeriatın Maksudına Uygun Olmalı.....	38
1.2.4. Fetvanın Doğuracağı Sonuçları Dikkate Alınmalı.....	39
1.2.5. Fetvanın Sonuçlarını Dikkate Almak ve Fetvanın Meşru Oluşu	39
2.2.6. Sonuçlar Dikkate Alınırken Uygulanacak İlkeler.....	41
2.2.6.1. Sedd-i Zerâyi İlkesi	41
2.2.6.2. Hile Yollarının Kapatılması İlkesi	41
2.2.6.3. Görüş Ayrılığına Riayet Etme İlkesi.....	42
2.2.6.4. Örf İlkesi	42
2.2.6.5. Âdet Muhakkemdir İlkesi	43
2.2.6.6. Meşakkati Durumunda Kolaylık İlkesi	44
2.2.6.7. Zaruret ve İhtiyacın Gözetilmesi İlkesi.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

FETVAYI ETKİLEYEN HUSUSLAR

1.	FETVA GERÇEĞİNE BİR BAKIŞ	46
2.	FETVALARIN HATALI OLMASINA YOL AÇAN ETKENLER ...	47
2.1.	Fetva Veren Hüküm Doğru Bir Şekilde Kavrayamaması	47
2.2.	Hükümün İleti Belirlemede Hata Yapmak	48
2.3.	Örfe Dayanan Bir Fetvadan Vazgeçmemek.....	48
2.4.	Mezhep veya Görüş Taassubu.....	49
2.5.	Şahsi Arzularından ve Bozuk Ortamdan Etkilenmek	50
2.5.1.	Fetva İsteyen Kişinin İsteğinin Gözetilmesi.....	50
2.5.2.	Zamanın Bozulması Ve Günahların Toplumda Yayılması	51
2.5.3.	Toplum Baskısı.....	52
2.6.	Siyasetin ve Yöneticilerin Etkisi.....	52
2.7.	Farklı Ekollerin ve Siyasî Temayülünün Etkisi.....	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE DEVRİMİYLE İLGİLİ FETVALARIN TAHLİLİ

1.	SURİYE DEVRİMİ VE FETVALARIN ÇATIŞMASI.....	59
2.	YÖNETİCİLERE KARŞI AYAKLANMA VE GÖSTERİ YAPMANIN HÜKMÜ	61
2.1.	Ehli Sünnetin Yaklaşımı Olarak Haram Olması ve Hukukî Dayanakları.....	61
2.2.	Selef Fukahasının Yaklaşımı	64
2.2.1.	Yönetimi Zorla Ele Geçirmenin ve (Mutegallib) İtaatın Hükümü	64
2.2.2.	Zalim Yöneticiye Ayaklanmanın Hükümü	65
2.2.3.	Emr-i bi'l-Maruf ve Nehy-i ani'l-Münker Kapsamında Caiz Olması.....	68

2.2.4. Yasak Olması	69
2.2.5. Ayaklanma Öncesi ve Sonrası Ayrımı	70
3. SURIYE'DE DEVRİM FETVALARININ ANALİZİ	71
3.1. Problemin Teorik Çerçevesi ve İhtilaf Noktaları	71
3.2. Devrimin Haram Olduğuna Fetva Verenler	74
3.2.1. Fetva Örnekleri	74
3.2.2. Haram Fetvası Verenlerin Delilleri	85
3.2.3. İsyanın Haram Olduğunu Dile Getiren Fetvalara Analitik Bir Bakış... ..	90
3.3. Devrimin Caiz Olduğuna Fetva Verenler	96
3.3.1. Fetva Örnekleri	100
3.3.2. Caiz Olduğu Yönünde Fetva Verenlerin Delileri	112
3.3.3. Caiz Olduğunu Söyleyenlerin Fetvalarına Analitik Bir Bakış	130
3.4. Görüşler Arasında Tercih	132
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	140

KISALTMALAR

Kısaltma:	Bibliyografik Bilgiler
Bkz.:	Bakınız
a.g.e.	Adı geçen eser
y.y.	Basım yeri yok
t.y.	Basım tarihi yok
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
s.	Sayfa
tah.	Tahkik eden
vd.	Ve devamı

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışma, Suriye’de gerçekleştirilen devrim/Suriye Savaşı hakkında verilen fetvalar konusunu ele almaktadır.

Fetva konusu, genel olarak bakıldığında, eski bir konudur. Âlimler yazdıkları eserlerde bu konuya değinmişlerdir. Bu, fetva konusunun öneminden ve büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Fetvanın, fertler ve toplumlar üzerinde, düşünce ve davranışları açısından ne kadar büyük öneme haiz olduğu herkesin malumudur. Bugün ise, çağımızın yeni ortaya çıkan olayları karşısında toplumların ve bireylerin tutumlarını kontrol altına alma aracına dönüşmüştür. Şayet fetva verme işi, fetva verebilmek için gerekli araçlara sahip olan, kurallarını bilen rabbanî âlimlerle sınırlı kalsaydı ve gerçekten derin bilgiye sahip olanlar nazarında kutsiyetini ve hürmetini koruyor olsaydı, bir problem olmayacaktı. Ancak fetva verme işi bugün bir kaos görüntüsü sergilemektedir. Zira bir yanda, işin ehli olmayanların fetva vermeye soyunduğunu görmekteyiz, diğer yanda kendisini doğrudan çeviren bir gücün etkisi altında fetva verenleri görmekteyiz. Bir yanda da çok farklı amaçlar için fetva vermeyi vazife bilenler var. Din talebesi görünümünde olanların ve konuya el atanların çoğu, fetvayı, kendilerini şöhrete kavuşturacak ve zehirli fikirlerini yaymaya yarayacak kolay elde edilebilir bir araç olarak görmektedirler. Onlar bunu yaparak, Allah adına dini hükümleri tebliğ eden kişiler olmuyorlar. Aksine bunun veya şunun bir aracı oluyorlar.

Şüphesiz ki, ehil olmayanın fetva vermeye kalkışması, bizim aslında küçültmeye çalıştığımız Müslümanlar arası ihtilaf dairesinin daha da büyümesine yol açmaktadır. Bilmeyenlerin susması durumunda, ihtilafın azalacağında şüphe yoktur.

Bu araştırmanın önündeki en önemli problem, siyasî nevâzilin, çağdaş fakihin karşılaştığı en sorunlu konulardan biri olmasıdır. Arap dünyasında gerçekleşen devrimler de bu nevâzil kısmındandır. Bu konuyu kompleks hale getiren ve çözüm bulunması zorlaştıran şey ise, siyasi nevazilin sebep ve dinamiklerini ihata etmemizdeki kusurumuz ve olan olayların ileride evrilecekleri neticeleri takdir edemememizdir. Büyük siyasi olaylar, gerçekte kolay anlaşılabilir ve basit vakalardan ibaret olabilir. Din

ise, muhakkik din bilginlerinin çok iyi bildiği gibi, maslahatın celbi, mazarratın def'i üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda, mazarratın def'i, maslahatın celbine nazaran önceliklidir. Ancak burada söz konusu edilen maslahat, gerçek maslahattır, yoksa vehim ve zanna dayanan maslahat değildir. Aynı zamanda, geneli ilgilendiren maslahatlardır yoksa bir şahıs ve klik ile ilişkili maslahatlar değildir. Öyleyse, maslahata sebep olan, adaleti gerçekleştiren, Müslümanlar arasında iyiliği yaygınlaştıran her şey dinin bir cüz'üdür. İslam bu şeye sahip çıkar, inananları ona sarılmaya ve ondan yararlanmaya teşvik eder.

Bununla birlikte, Müslüman âlimler arasında, siyasi düşünceler Müslümanların dünyasına girmesin, Müslümanlar bu düşünceleri benimseyerek siyasi örgütlenmelerinde kullanmasın diye engel olmak için mücadele eden kişiler vardır. Bunların bahanesi, bu düşüncelerin inançsız insanların düşünce ürünü olmasıdır. Bunlara göre, İslam kendi içinde bütünlüğü olan, bu tür veya farklı beşerî düşüncelere ihtiyaç duymayan - ki bu düşünceler ister siyasi düşünceler olsun ister bilimsel düşünceler olsun- bir sistemdir. Onlara göre bu düşünce sahiplerinin, düşüncelerinde bağımsız olmalarıyla, bazı siyasi örgütlenmelere bağlı olup onların reklamını yapıyor ve bu düşünceleri yerleştirmeye çalışıyor olmaları arasında da bir fark yoktur. Hatta bu düşüncelerin, millet aleyhine veya din ve bilim aleyhine olmasının da onlar açısından bir farkı yoktur.

Günümüzün siyasi olayları ve meydana gelen devrimleri içinde ulema, modern fetvaları göğüsleme konusunda ikiye ayrılmıştır. Birincisi geçmişten kalan mirasa sıkı sıkıya bağlanarak her türlü yeniliğe karşı olanlardır. Bunlar çeşitli yöntemlerle, yöneticileri sorumluluk çerçevesinden çıkartma peşindedirler. Zira bunlar, yöneticilerin tasarruflarına masum gerekçeler uydurmakta veya tevil etmektedirler. Bu kişiler 'devlet ve sultânın müftüleridir'. Bunların bu tutumları, insanları, zulmedenleri savunmaları sebebiyle şiddetli öfkeye sevk etmekte ve bu yüzden insanlarda, siyasetten önce dine karşı bir ayaklanma yapma duygusu uyandırmaktadır.

İkincisi de, olaylara hatta eski meselelere bile devrimci gözle bakan devrimci aktivist ulemadır. Bunlara da, 'devrim müftüleri' adı verilmektedir.

Bu araştırmanın önemi, bu gerçeğin şahit olduğu değişkenler, devrimle ilgili yeni fetvaların ortaya çıkması ve bunların hükmüdür. Aynı zamanda, bu ne vazil kıyas

edilebileceği bir asla irca edilebilir mi, yoksa kendine ait asılları olan tamamen yeni meseleler olarak mı görülmelidir, meselesidir.

Fetva burada, fikhî faaliyetin gerçek ifadesidir ki içinde fikhî geleneğin meydana gelene tatbik edilmesini barındırmaktadır. Tabii ki, bu faaliyet, fakihin şahsında bir araya gelmiş olan, siyasi, bilimsel ve şahsi etkenlerin gölgesi altında gerçekleşmektedir. Bir fetvanın, üreten ve yönlendiren etkenlerden, fetvanın verildiği bağlamdan ve verilmiş sebebinden, etkinliğini aldığı kaynağından uzak olarak tasavvur edilmesi mümkün değildir. Fetva, mazmunu, zamanlaması ve muhatabı açısından icrası müftüye havale edilmiş bir rolün özetidir. Yani, fetva, bir ihtiyaç veya belli bir gaye için, belli bir zamanda, belli bir eylemin gerçekleştirilmesi ister ve halkın da buna uyması beklenir. Zira bu dinin hükmüdür. İşte bu fakihlerin ve müftülerin fetvalarını dinin hükmüne dönüştüren durum, bizim inceleyip analiz etmeye çalıştığımız şeydir.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmada İzlenen Yöntem:

1) Tümevarım yöntemini uygulanmıştır. Şöyle ki, bu konuyu ele alan modern kaynakların yanında, eski kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bunu yaparken, her bir meseleyi desteklemek amacı ile eski fakihlerin görüşleri orijinal şekilleriyle nakledilmiştir. Daha sonra, modern fikhî görüşleri, bunların delillerini ve aralarındaki karşılaştırmayı, karşılaştırmalı analiz yöntemine uygun olarak yapılmıştır.

2) Bilimsel muhteva, bilimsel yöntemlere bağlı kalarak tevsik edilmiştir. Şöyle ki, bilginlerin görüş ve düşüncelerini naklederken, kaynaklar zikredilmiştir. Aynı şekilde, hadis ve ayetleri de tevsik edilmiştir.

3) Müftü ve müsteftilerin durumunu değerlendirebilmek için, fetvanın prensiplerinin ve meselelerinin teorik fikhî çerçevesi çizilmiştir.

4) Her hangi bir fikhî meseleyi zikredildiğinde, bu konuda fakihlerin görüşlerine müracaat edilmiş ve gerekirse zikredilen görüşü destekleme amacıyla izahta bulunulmuştur.

5) Suriye’de meydana gelen devrimle ilgili fetvalara geçmeden önce, genel fikhî prensipler ve usuller kullanılarak kıyaslama ve karşılaştırma yapılmıştır.

6) Eski temel kaynaklara müracaat edildiği gibi, bu konuyu ele alan çağdaş kaynaklara da müracaat edilmiştir.

7) Önemli görülen meseleler araştırmaya dahil edilmiştir.

3. KONUNUN SUNUMU

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, fetva, içtihad ve kazâ kavramları ortak alanlarından dolayı karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca, fetvanın mahiyetine dair bazı hükümlerden de bahsedilmiştir. Mesela, fetvanın teklîfi hükmü, fetvanın ne zaman verilmesi gerektiği ve müftüye fetva vermesi ne zaman vacip olur, hangi hükümler fetvanın alanına girer gibi konular ele alınmıştır. Fetva, ancak, şerî ve ilmî veya ilim amacı taşıyan ve kat'î bir delili olmayan ameli hükümlerde söz konusu olur. Böylelikle, sabit hükümler fetvanın konusu olmaktan çıkar. Aynı zamanda, müftünün yaptığı işin hakikati izah edilmiştir. Yani aslında fetva işinin Allah'ın hükmünü haber vermekten ibaret olduğu açıklanmıştır. Fetva iki türdür: Birincisi, içtihad içermeyen fetvadır ki, usûl bilginleri buna 'tahkîku'l-menât' adını vermektedir. İkincisi ise, içtihad içeren fetvadır.

İkinci bölümde, fetvanın kuralları ele alınmıştır. Bu meyanda, müftülerle ilgili kurallardan da bahsedilme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu kurallar, müftünün şahsıyla ilgili ve hakkında ittifak bulunan şartları içermektedir. Bunlar da, Müslüman olmak, mükellef olmak, adalet, ilim ve zekâ sahibi olmaktır. Aynı zamanda, hakkında ihtilaf bulunan şartlardan da konunun girişinde bahsedilmiştir. Bu şartlar ele alınırken, fakihlerin ve mezheplerin görüşlerini nakledilmiştir. Bu kısımda, müftünün şahsıyla ilgili bazı meseleler de zikredilmiştir. Bunlar arasında, müftülerin tabakaları, kimle fetva mükellefiyeti ortadan kalkar, fetva bölünebilir mi, mukallidin fetvası, konuları zikredilebilir. Bu meseleler zikredilirken, fikhî görüşlere ve ihtilaflara da yer verilmiştir.

Bu meyanda, mufti'd-darura kavramına da işaret edilmiştir. Zira artık günümüzde müftülerde bütün bu şartların bir araya gelmesi mümkün değildir. Bu yüzden, ihtiyaç anında ve bir müçtehidin bulunamaması durumunda, mukallidin fetva vermesi caizdir. Ancak ulema mukallidin fetvasına fetva nazarıyla bakmazlar. Onlara göre bu ancak, önceki imamların görüşlerinin nakledilmesi ve açıklanmasından ibarettir.

Bu bölümde ayrıca fetvaya temeline ilişkin kurallar da yer almıştır. Bu da müçtehit veya o seviyede olan kişiler için, delilin muteber olması, şeriatın maksatlarını göz önünde bulundurmamak, neticeleri göz önünde bulundurmadır. Aynı zamanda buraya, müftünün verdiği fetvada göz önünde bulundurması gereken genel prensipler ve fikhî kurallar da derç edilmiştir.

Mukallid müftülerle ilgili kurallar ise şunlardır: Verdiği fetvanın ne manaya geldiğini bilmek, meseleyi deliliyle beraber bilmektir. Yoksa, hükmü taklid ediyor olması yeterli değildir. İmamların döndükleri görüşlerini bilmekle de yetinmemelidir. Fetvası, mezhebinin imamını görüşünü nakleden bir kitaba dayanmalıdır. Yoksa mukallid müftü, doğrudan Kitap ve sünnete müracaat edemez. Ancak, imamının deliline müracaat edebilir.

Üçüncü bölümde, fetva verme ameliyesini etkileyerek yanlış fetva vermeye sebep olan, böylece müftüler arasındaki ihtilafın kaynağı olan ve insanlar için sıkıntıya sebep olan unsurlardan bahsedilmiştir.

Bunlar, müftünün hükmü idrakinde hata olması, hükmün tahkik-i menâtındaki hata, eski bir örf'e dayanan fetvada ısrar edilmesidir. Zira örf ve zamanla ilgili şer'i hükümler, menâtlarının değişmesi sebebiyle değişikliğe uğrar. Herhangi bir mezhep ve görüş taassubu da böyledir. Günümüzde modern meseleler bu kadar çoğalmışken, müftü, eski fakihlerin örfüne bağlı kalırsa, bu büyük bir hata olacaktır ve insanları, şaz görüşleri araştırmaya sevk edecektir. Kişinin kendi temayüllerinden ve dine uygun olmayan yaşantıdan etkilenmesi de bu unsurlardan birisidir. Bu durumda müftü verdiği fetvada şahsi temayüllerine uyararak veya insanların hoşnutluğunu elde etmek amacıyla ya çok gevşek davranacak veya işi çok sıkı tutacaktır. Fetva veren kişinin, fetva isteyen kişinin isteğine uygun hareket etmesi de burada zikredilebilir. Aynı zamanda, toplumda bazı kötülüklerin ve günahların yaygınlaşmış olmasından hareketle, bunları caiz görme durumu da fetvanın yanlış verilmesine etki eden unsurlardandır. Müftünün fetvasını vermesinin ardından oluşturulan kamuoyu baskısı veya basın kanalıyla yapılan baskıları da burada fetvanın yanlış verilmesini etkileyen unsurlar arasında zikretmek gereklidir.

Keza, siyasetin ve idarecilerin müftüler üzerindeki etkisi de -ki çalışmamın hareket noktasıdır- fetvayı etkileyen unsurlar arasında sayılmalıdır. Böylece, modern devletin yöneticileri fetva işlerine karışırlar ve fetvayı kendi amaçlarına hizmet ettirmek, meşruiyet ve nezahetlerini vurgulamak için kullanırlar. Başka bir kullanım şekli de, aldıkları siyasi kararlara fetva yoluyla dini bir görüntü kazandırmaktır. Böylece, siyasi kararlar halk tarafından daha kolay bir şekilde kabul edilecektir. Bu durumun müftüler üzerinde etkili olduğu şüphesizdir. Zaten dini hükümleri idarecilerin isteklerine uyduran devlet fakihlerinin teşekkülü de bu noktadan hareketle başlamıştır.

Müftülerin ekol ve temayül farklılıklarının da fetvalar üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Özellikle, siyasi fetvalar aracılığıyla bu tür müftüler ortaya çıkmaya başlayınca, bunlara karşı çıkan ve devrimci veya protestocu fakihler adını alan bir kesim oluştu. Bunlar devlet fakihlerinin fetvalarına kendi fetvaları ile cevap vererek karşı çıkıyorlardı. Bu durumun fetva gerçeği üzerinde özellikle de siyasi durumlar söz konusu olduğunda etkili olacağı şüphesizdir. Ki böylelikle, asrın getirdiği değişimi ve amaçlarla sonuçları göz önünde bulundurmeyen, eski fıkha sıkı sıkıya sarılan devlet fakihleri ile bu duruma karşı çıkan devrimci protestocu fakihler ortaya çıkmıştır. Sonuncular, eski naslara karşı bile ayaklanmışlar ve fetvalarını vermeden önce, çoğu halde eski fikhî bilmelerine rağmen, nevazil fikhî, siyasi fikhî veya gerçek fikhî diye isimlendirdikleri fikhî göz önünde bulundurmuşlardır.

Çalışmada zikredilen bu etkenlerin fetva gerçeğine etkisi büyük olmuştur. Özellikle de genel anlamda Arap devrimleri özel anlamda Suriye devrimiyle ortaya çıkan hâlihazırdaki durumda. Dolayısıyla bu kısım, dördüncü bölümün bir girişi mahiyetindedir. Dördüncü bölüm, Osmanlı hilafetinin yıkılmasından ve sömürge döneminden başlayarak, Esed ailesinin yıkılması ve Suriyelilerin bu ailenin hâkimiyeti sırasında neredeyse kimliklerini kaybedecek derecede uğradıkları musibetler ve nihayet devrimin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan Suriye gerçeğine genel bir bakıştır.

Devrimin gerçekleşmesi ile, devlet fakihleri ve devrim fakihleri arasında devrim meselesi hakkında fetva savaşları patlak verdi. Çalışmamızda polemiklerin nasıl başladığından, iki tarafın birbirine nasıl cevap verdiğiinden bahsettik. Tabii bu arada, Suriye rejiminin dini kurumlar ve buralarda çalışan müftüler üzerinde ne derece etkili olduğunu unutmamak gerekir.

Daha sonra, yöneticilere karşı ayaklanma fetvaları ele alındı. Şöyle ki, yöneticiye isyan meselesi eskiden beri hakkında ihtilaf edilmiş meselelerden birisidir. Yoksa bu günün problemi değildir. Müftülerin devrimi tarifte kullandıkları temel mesele de budur. Bu bölümde, devrim ve devrime ilişkin şeyler hakkındaki genel hükümler ve usuller anlatılmıştır. Burada fikhî görüşler, âlimlerin sözleri ve delillendirmeleri araştırmamın temel taşı oluşturmuştur.

Eskiden yöneticiye karşı ayaklanmanın birinci aslında, konu hakkında fukahanın görüşleri kaydedilmiştir. Açık küfür durumu söz konusu değilse, yöneticiye isyanın icmâ ile haram olduğu belirtilmiş ve konuyla ilgili deliller serd edilmiştir.

Sonra iki mesele hakkında fakihlerin görüşleri ele alınmıştır. Birincisi, mutegallibin (zorla yönetimi ele geçiren kişinin) imameti meselesidir. Zira günümüz yöneticileri otoriteyi zor kullanarak ele geçirdiler. Bir şura veya gerçek bir seçim yapılmamıştır. Ancak şekli bir seçim var olmuştur. Bu konuda âlimler iki görüşe ayrılmıştır. Birincisi, yöneticinin velayetinin sabit olduğudur. İkinci görüş –ki cumhurun görüşüdür- imametın gerçekleşmeyeceğidir.

İkinci mesele olan zalim yöneticiye karşı isyan etme konusu ise detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu konudaki ilk görüş, ayaklanmanın caiz olmadığı, sabrın vacip olduğudur. Ancak, masiyet konusunda itaat edilmez. Emr bi'l-maruf, nehy ani'l-munker prensibi daima geçerlidir. İkinci görüş, duruma göre, detaylara bakılarak vacip veya caiz olduğu şeklindedir.

İkinci asıl: Zalim yöneticiye karşı ayaklanmanın haram olduğu söylene bile, bu hükmün, zalim yöneticiye karşı emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-munkerin yapılmaması ve öğüt verilmemesi manasına gelmeyeceğine dairdir.

Üçüncü asıl: Yöneticiye karşı ayaklanmanın türleri. Bunlar, haram, mekruh, vacip, mendub ve caiz olmak üzere beş kısma ayrılmaktadır. Bunların her birisinin delilleri zikredilmiştir.

Dördüncü asılda, önemli bir nokta açıklanmıştır. O da, kim ehl-i sünnetten çıkarsa, içtihadında hata yapmış olur, kâfir olmaz meselesidir.

Beşinci asılda, bir şey vuku bulmadan önce verilen hükümle, vuku bulduktan sonra verilen hüküm arasında fark olduğu ele alınmıştır. Dolayısıyla, devrim gerçekleşmeden, devrim hakkında verilen fetva ile devrim gerçekleşip işler bir birine karıştığında ve zulüm ortaya çıktığında verilen fetva arasında fark vardır.

Devrimin hükmüne ve bu konuda verilen fetvaların açıklamasına geçmeden önce bu beş asıl zikredilmiştir. Zira bu çok önemli bir noktadır ve bütün fetvalar bu minvaldedir.

Sonra araştırma konumuz olan fetvaların analizinin yapıldığı kısımda mesele tasvir edilmiş, detaylandırılmış ve ihtilaf noktaları kaydedilmiştir. Şu sorulara cevap aranmıştır: Bu devrimler, acaba, zalim yöneticiye karşı çıkmak olarak değerlendirilebilir mi? Bu durumda, isyanı yasaklayan haramlık hükmü geçerli olacaktır. Yoksa bu devrimler, emr bi'l-maruf, nehy ani'l-munker, meşruiyet sınırı içindeki bir savunma ve meşru bir teşviki yerine getirmek midir? Acaba, sadece barışçıl bir nehy, ayaklanma

sayılabilir mi? Beşşar Esed bir halife gibi meşru bir yönetici midir? Modern devlet, hilafet devleti olarak görülebilir mi? Ki bu durumda, imamet hükümleri geçerli olacaktır. Suriye devrimi bir halk ayaklanmasıdır. Bir kişinin komutası altında gerçekleşmemiştir. Barışçı bir şekilde başlamıştır. Amacı da zulmü yok etmektir. Bütün bu hususlar, Suriye meselesini müstakil bir mesele haline getirmektedir. Dolayısıyla, şeriatın makasını, neticeleri ve siyasi gerçek fikhini göz önünde bulundurmadan, bu konu hakkında hüküm vermek için sadece fukahanın görüşlerine başvurmak yeterli olmayacaktır.

Tam bu noktada, fikhin şekillenmesi problemi ortaya çıkmaktadır ki, diğer sebeplerle beraber, devrim meselesini ihtilafli bir mesele haline dönüştürmektedir. Fetva verenler de, devlet müftüleri olarak haram olduğuna fetva vermekte veya devrim müftüleri olarak cevazına fetva vermektedirler. Müftülerin bu konudaki fetvalarının incelenmesi, bu fetvaların iki kısım halinde ele alınmasını gerektirmiştir. Önce, her iki grubun fetvalarından örnekler kaydedilmiş, daha sonra bunların delillerine yer verilmiş ardından analiz yapılmıştır.

Devrimin caiz olduğunu dile getiren fetvalardan bahsederken, hemen Suriye devriminin ardından dini merci olarak –kendisini destekleyen fetvalar vermesi için Beşşar Esed’in kurduğu dini müesseseye paralel- peş peşe kurulan heyetlerden de kısaca bahsedilmiştir. Çalışmamın sonunda da kendi tercihimiz dile getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FETVA KAVRAMININ TANIMI VE KURALLARI

1. FETVANIN TANIMI

1.1. Sözlük Anlamı

Kök olarak ‘fetvâ’ kelimesi, bir hükme varma ve bir konuda karar alma gibi anlamlara gelmektedir¹. ‘Fütyâ’ kök kelimesi ise hükümlerin zahirindeki müşkülâtın beyan edilmesidir². Bu kök sözcüğün fiil kalıbında farklı anlamlar da ifade etmektedir. Örneğin bir kişiye bir mesele arz edildiği ve konu hakkında onun görüşüne başvurulduğu zaman ‘tefâtâ’ fiili kullanılır. ‘Tefâtî’ kelimesi ise bir kişiyle tartışmak ve hasım olmak manasına gelmektedir³. Ayette geçen "أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ"⁴ ibaresinden yola çıkılarak rüya tabir etmek anlamında da kullanılmaktadır.

Buraya kadar verilen bilgiler göz önünde bulundurulduğu takdirde ‘fetvâ’ kelimesinin sadece bir şeyi haber vermek anlamında değil, bunun yanı sıra bir konu hakkındaki problemin giderilmesi ve beraberinde bir açıklamanın bulunduğu cevap anlamında kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla söz konusu meselenin dini olabileceği gibi başka bir konu da olması muhtemeldir. Biraz önce işaret ettiğimiz ayette de görüleceği üzere dine müteallik olmayan hususlarda da bu kelime kullanılmıştır. Kısacası terim olarak fetva, herhangi bir mesele hakkında açıklama talebinde bulunmak, istişare etmek ve izlenilecek bir yol hakkında bilgi istemek anlamlarına gelmektedir.

¹ El-Fîrûzâbâdî, Muhammed Bin Ya`Kûb, *El-Kâmûsü'l-muhît*, 8.B, Beyrut, Müessesetü'r- Risâle, 2005, s.1702; Er-Râzî, Muhammed İbn Abdulkâdir, *Muhtâru's-sihâh*, (Tah. Mahmûd Hâtr), Beyrut, Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1995. s. 517.

² El-Ezherî, Ebu Mansûr Muhammed İbn Ahmed, *Tehzîbu'l-luğa*, (Tah. Muhammed Avad Mu`rib), C.I-VIII, Beyrut, Dâru İhyâi et-Turâsi'l-Arabî, 2001, V, 25.

³ İbn Manzûr, Muhammed İbn Mukarrem El-İfrîkî El-Mısırî, *Lisânu'l- Arab*, C.I-XV, Beyrut, Dâru Sâdir, 't.y.' XV, 145.

⁴ Neml, 27/32.

Kelimenin türevlerinden ‘istiftâ’ kelimesi, fetvâ istemek anlamını ifade eder⁵. Şu ayette fetva terimi " "فَوَلَاتَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا" bu anlamı ifade etmektedir. Yine fetva terimi " "فَاسْتَفْتِهِمْ أَهْمُ أَشَدَّ خَلْقًا أَمْ مِنْ خَلْقِنَا" salt soru anlamı ifade etmektedir. Bu ayetin tefsirinde pek çok müfessir, ‘istiftâ’ kelimesinin anlamını ‘sormak’ olarak açıklamışlardır.⁸

1.2. Terim Anlamı

Usûl âlimleri ‘fetvâ’ kavramına birçok anlam yüklemişlerdir: Bunlardan biri beyan ve açıklamadır. Cereyan eden bir olay hakkında Allah’ın hükmünün beyanı bunun bir örneğidir.⁹ Bir diğer anlam; uygulama, Allah-u Teâlâ’nın emrini icra etmedir.¹⁰ İhbar anlamı da fetva kelimesi ile ifade edilen anlamlardandır. Şer’î delil ile Allah-u Teâlâ’nın hükmünü haber verme (ihbar) buna örnektir.¹¹

Fetvâ kelimesinin ıstılahi anlamının sözlük anlamından daha özel bir mana ifade ettiğini görmekteyiz. Sözlükte bir çok anlam ifade eden fetva kelimesi terim olarak tek anlam ifade etmektedir. Bu da sözlük anlamlarından sadece bir tanesidir. Bu bağlamda fetvâ kelimesinin sözlük anlamındaki o geniş çember, ıstılahi anlamında daralmaktadır.

Fetvâ kavramının ıstılahi anlamını şu cümleyle ifade etmemiz de mümkündür; bir mesele hakkında soru soran (müsteftî) kişinin, o mesele hakkında yapmaya mecbur olmadığı cevaptır.

Fetvâ yahut fütvâ kelimesi zikredildiğinde kişinin zihnine doğrudan ortada bir fetvâ soran bir de fetvâ verenin olduğu gelir. Bu yüzden ‘iftâ’ kelimesi beraberinde hem fetvâyı hem de müftî ile müsteftîyi içerir.¹²

⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, XV, 145; El-Ezherî, *Tehzibu'l-luğa*, V, 25.

⁶ Kehf, 18/22.

⁷ Saffat, 37/11.

⁸ İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed İbn Abdilvâhid Es-Sivâsî, *Fethu'l-kadîr*, C.X, Beyrut, Dâru'l-Fikr, ‘t.y’, IV, 552; İbn Âşûr, Muhammed Et-Tâhir, *Et-Tahrîr ve't-tenvîr*, C.XXX, Tunus, Dâru Sihnûn li'n-Neşr ve't- Tevzi`, 1997. XXIII, 94.

⁹ El-Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Et-Târifât*, (Tah. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l- Arâbî, h. 1405. s.49.

¹⁰ İbn Kayyîm el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr Eyyûb Ez-Zer`î, *İ'lâmu'l- Muvakki'in an-Rabbi'l- Alemîn*, (Tah. Tâhâ Abburaûf Sa`d), C.IV, Beyrût, Dâru'l- Cîl, 1973. IV, 189; İbn Salâh, Osmân b. Abdîrahmân Eş-Şehreûrî Ebû Amr, *Edebu'l-müftî ve'l-müsteftî*, (Tah. Muvaffak Abdullah Abdulkâdir), C. I-II, Beyrut, Mektebetü'l- Ulûmu'l-Hikem: Âlemü'l- Kütüb, h. 1407. I, 7.

¹¹ İbn Hamdan, Ahmed b. Hamdân En-Numeyrî El-Harrânî, *Sifetü'l- fetvâ ve'l-müftî ve'l-müsteftî*, (Tah. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî), 3.B, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, h. 1397, s. 4 ; Eş-Şâtıbî, İbrâhîm b. Musâ b. Muhammed, *El-Muvâfakât*, (Tah. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl Selmân), C. I-VII, Mısır, Dâru b. Affân, 1997, V, 91; El-Eşkar, Muhammed Süleymân Abdullah, *El-Futya ve menâhicü'l-ifta'*, Kuveyt, Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 1976, s.10.

¹² Zeydân, Abdülkerîm, *Usûlu'd-da`ve.*, 3.B, Beyrut, Müessesetü'r- Risâle, 1976. s.130.

1.3. Müftî Kavramının Anlamı

Çoğulu ‘müftûn’ olan müftî kelimesinin sözlük anlamı; insanlar arasında fıkıh bilmesi hasebiyle devletin tayin ettiği ve dini meselelerde insanın zihninde kavranması güç, müşkülât arz eden şeyleri açıklığa kavuşturan kişidir.¹³ es-Sayrafi bu kelime hakkında şöyle demiştir: “İnsanlara dini meselelerde yardımcı olan, Kur’an’ın hem umumî ve hususi muhtevasına vakıf hem de nasih ve mensuhunun idrakinde olan, bununla birlikte sünneti iyi kavramış ve istinbat yetisine muktedir olan kişiye müftî denir. Yoksa tek bir meseleyi kavrayan kişi için bu ismin kullanılması doğru değildir. Belirttiğimiz mertebeye ulaşan kişiye bu isim verilir, o da hakkında fetvâ istenilen meselede vazifesini ifa eder.”¹⁴

ez-Zerkeşî ise müftî kelimesini şu sözleri ile açıklamıştır: “*O, tüm şer’î ahkâmı nasları ile olmasa bile ilgili kitaplara müracaat ederek anlayabilecek düzeyde olan kimsedir.*” Tabi ki belli başlı alanlarda ihtisas yapılması kabul edilmediği takdirde (tecezzi-i içtihat) durum böyle olacaktır.¹⁵

1.4. Müftînin Görevi

Allah-u Teâlâ’nın hükmünün bildirilmesi anlamında olan iftâ iki kısma ayrılır.¹⁶Bunlar; içtihattan soyutlanan fetvâ ile beraberinde içtihadın da olabileceği fetvâdır.

İçtihadı gerektirmeyen fetvâ, yalnızca bir şeyden haber verme durumudur. Hakkında bir nassın ya da icmanın bulunduğu bir mesele hakkında kendisine soru yöneltilen müftînin sadece söz konusu nassı yahut da icmayı bildirmesidir. Müftî hadisin mazmunundan başka bir şeyi de cevap olarak eklemeyiz. Adeta -sadece- nakil yaptığı cevabında herhangi bir surette içtihada yeltenmez. Başlangıçta söylediğimiz fetvânın açıklamasına bağlı kalacak olursak, bu verdiğimiz örnek fetvâ olarak kabul edilmez. Çünkü dediğimiz gibi fetvâ, yalnızca vuku bulan olaylar hakkında verilir.

Berberinde içtihadın da olabileceği fetvâ ise yine iki şekilde olur. Bunlardan birincisinde Müftînin fetvâsı ile içtihadı bir meselede buluşabileceği gibi ikincisinde ise biri diğerinden infirat da edebilir.

¹³ Ez-Zeyyât, Ahmed, ‘v.d.’ *El-Mu`cemu’l-vasît*, (Tah. Mucemmu’l-Luğati’l- Arabiyye), C.II, Mısır, Dâru’d-Da`ve, ‘t.y.’ II, 674

¹⁴ Ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdir, *el-Bahru’l-muhît fi usuli’l-fikh*, (Tah. Muhammed Muhammed Tâmir), C. I-IV, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000, IV, 585

¹⁵ Ez-Zerkeşî, *el-Bahru’l-muhît*, IV, 585.

¹⁶ Eş-Şatibî, *el-Muvafakât*, IV,12; El-Eşkar, *El-Futya*, s.21, vd.

Birincisi ile kast ettiğimiz şey aslında hükmün dayanağı ve illetinin belirlenmesidir (tahkîku'l-menât). Kur'an ve sünnetteki naslardan veya icma yoluyla belirlenen ve bilinen şer'î hükümlerin, müctehid tarafından soruyu yönelten şahsa göre indirgenmesidir. Bunun için müsteftînin durumunun analizinin iyi yapılmasının gerektiği gibi, verilecek karar için gerekli şartların bulunduğu ve buna engel teşkil edecek engellerin ortadan kalktığından da emin olmak gerekir. Bunların öğrenilmesi için müftî, müsteftînin gerek kendisinden ve gerekse kendisini tanıyan bir başkasından bilgi edinebilir. Özellikle hakkında fetvâ istenilen meseleye dair, ortada birbirine tezat deliller varsa bunların açıklığa kavuşması için bu bilgiler elzemdir. Yine meseleye nihayete kavuşturulmadan önce gerekli şartlar ve engel teşkil eden hususlardan emin olmak gerekmektedir.

Sözünü ettiğimiz durum sayesinde bir mesele hakkında verilen hükmün illeti de böylece belirlenmiş olur. Çünkü hükme ihtiyaç duyan meselelerin neredeyse tamamı birbirinden -az ve veya çok farkla- ayrışır. Bu yüzden her yeni hadisede yeni bir içtihat gerekecektir. Ortaya konulan bir problemin benzeri daha öncesinde de vuku bulmuş ise içtihadî bir bakışla iki olayın kıyası yapıp benzerlikleri tartılır. Farklılıkların tespiti durumunda da eski içtihat ile mukallit olmak doğru olmaz. Meseleler dine müteallik olduğu sürece, içtihadın bu çeşidi devamlılığını sürdürür. Zaten içtihadın hakikati, dinin gündelik hayatta yani vakıada tatbik edilmesidir.

Şunu da unutmamalıyız ki müftî, müsteftînin halini gözlemleyerek sorusunda zikretmediği bir şeyin olup olmadığından emin olmalıdır. Verilecek hükmün sebebinin önceki bir meselede olup olmadığını öğrenmenin yollarından birisi de işte budur. Müsteftînin gözlemlenmesi ve üzerinde analiz yapılması ile şeytanın -kendisine- nerelerde müdahalede bulunduğu, heva ve hevesinin nerelerde harekete geçtiği ve şahsi menfaatlerinin nerelerde olduğu saptanacaktır. Böylece müsteftî, teklifi delillerden biriyle yolunu belirler ve sözünü ettiğimiz tehlikelere düşülme oranı azalır.¹⁷

İkinci içtihat kısmında ise müctehidin, dini bir konuda vermesi gereken içtihadı hiçbir şekilde bilmiyor olmasını ele alacağız. Bu, ortaya konulan mesele hakkındaki açık hükümlerden veya o hükümlerin delalet ettiği farklı şeylerin saptanması ya da onlarla kıyas yapılması neticesinde müctehid tarafından yeni bir içtihadın yapılmasıdır.

¹⁷ Eş-Şatibî, *el-Muvafakât*, IV, 14-25.

Sözünü ettiğimiz içtihadın bu iki çeşidi arasındaki fark ise; içtihadın bu -ikinci- çeşidinde, soru soran ya da hakkında soru sorulan meseleden ziyade, kendisinden yeni içtihat yapılacak olan umumi hüküm söz konusudur. Şayet müctehid bu hükümden yola çıkarak bir karara varırsa, bununla soru soran kişinin üzerinde bu kararı tatbik eder. İşte tam da bu nokta da içtihadın iki çeşidi kesişmiş olur. Daha önce bu iki çeşidin müşterek noktasına değindiğimiz yerde de maksadımız buydu.

Müctehidin ortaya koyduğu içtihadını, müsteftîye bildirmesiyle hakkında soru sorulan konu ile alakalı hem içtihat yapılmış hem de fetvâ verilmiş olur. Fetvâ da nitekim hükmün müsteftîye bildirilmesidir. Müftînin zihninde oluşan ve müsteftîye bildirmediği durum içtihatdır. İctihadın bir meyvesi olan bu hüküm, müsteftîye sözlü, yazılı veya bunun dışında bir şeyle de bildirilebilir. Hal böyleyken insanın tasavvurunda fetvâ ile içtihat birbirinden farklı -gibi- olsa da fetvâ verilen her hususun aslında bir içtihat olduğu aşikardır. Biz birinci kısımda fetvâyı, Allah-u Teâlâ'nın hükmünün bildirilmesi olarak açıklamıştık. Eğer bu manayı mutlaklaştırırsak, hakkında hüküm verilen konunun illetinin araştırılmasıyla (tahkîku'l-menât) fetvânın olduğu bazı yerlerde içtihadın olmadığını görebiliriz.

2. FETVANIN ŞARTLARI

Müftî ile müctehid belirli bir yerde bir araya gelirler. Müctehid, fetva verme aşamasında iken ona müftî ve müctehid ismini vermek doğru olur. Lakin müctehid insanlardan uzaklaşıp onların sorularına cevap vermekten geri durursa bu durumda bu kişi müctehid olur müftî olmaz.¹⁸ Aynı şekilde müctehid dışında ya da mukallid olan bir kişi fetva vermek üzere öne çıksa ve insanların sorularına cevap verip müftî olarak tanınsa, bu durumda bu kişiye müftî vasfını vermek doğru olur. Fakat müftîye verilen bu sıfat bazen, utanmaz müftî, fasık müftî ya da mukallit müftî gibi başka vasıflarla kayıt altına alınabilir. Âlim kişinin bu vasıfla muttasıf olabilmesi için kendisine bir soru sorulduktan sonra onunla ilgili şer'î hükmü açıklaması gerekir. Ayrıca insanlar arasında o kişinin şer'î soruları cevaplamak üzere öne çıktığı yaygın bir şekilde bilinmesi ve ehl-i ilimden hiç kimsenin onu inkâr ve reddetmemesi gerekir. İmam-ı Mâlik konu ile ilgili olarak şunları zikreder: “İlim talep eden kişinin, insanların onu fetva vermek için ehil olduğunu düşünene dek, fetva vermemesi gerekir. Eğer insanlar onu fetva vermeye ehil

¹⁸ Sânu, Kutub Mustafa, *Sina`atü'l-fetvâ'l-mu`asıra*, y.y, 2013, s.69; Ed-Dehîl, *el-Fetva*, s.148.

görürlerse bu durumda fetva versin.”¹⁹ İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî ise şunları zikreder: “Bana göre bir kimse belirli bir zamanda, fetva vermek üzere öne çıkar ve bu durumu yaygınlık kazanıp şöhret bulur ve buna fetva ehlinden hiç kimse itiraz etmezse, bu kişi müftî olur.”²⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki, kendisi ile alakalı fetva ahkâmını öne sürdüğümüz müftî işte bu müftîdir. Bazı müftîler müctehid de olsa her zaman diliminde müctehid müftî bulunmaz. Fakat kesin olan şu ki, fetva vermek üzere ortaya çıkan her kişi müctehid değildir. Eğer müctehid müftî bulunmazsa, bu durumda umum Müslümanların maslahatının zayi olmaması adına ihtiyaç anında umur-u dinîye ile alakalı problemleri çözecek birine ihtiyaç vardır. Hakikatte içtihat birincil şart olmakla birlikte bu husus, teklif ya da sıhhat şartı değildir.²¹

1.1. Müftîde Bulunması Gereken Şartlar

Müftî olacak kişide hürriyet, erkek olmak ve konuşma yetisine sahip olmak ittifakla şart koşulmamaktadır. Köle, kadın ve dilsiz olan birinin verdiği fetva sahihtir. Dilsiz kişi yazarak ya da anlaşılır işaret diliyle fetva verebilir.²² İşitme yetisiyle ilgili olarak Hanefî mezhebinden bazıları şunları zikretmiştir: Bu yeti fetva vermede şart olup sağır, yani kesinlikle işitmeyen birinin fetva vermesi sahih olmaz. İbn 'Âbidîn konu ile ilgili olarak şunları ifade eder: “Eğer sağır kişiye yazılı olarak soru sorulur ve kendisi de buna cevap verirse, şüphesiz bu kişinin fetvası ile amel etmek caizdir. Ne var ki bu kişinin fetva makamına tayin edilmesi uygun değildir, zira herkesin ona yazılı soru yöneltme imkânı olmayabilir. Bu şartı bunlardan başka kimse zikretmemiştir. Aynı

¹⁹ El-Asbahî, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebi Âmir, *El-Müdevvenetü'l-kübra*, (Tah. Zekeriya Umeyrat), C. I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994. IV, 17.

²⁰ El-Cüveynî, Ebu'l-Meâ'li Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, Abdullah b. Hayve İmâmu'l-Haremeyn, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, (Tah. Abdul Azim Mahmud Dib), C.II, 4.B, Mısır, Dâru'l- Vefa, h.1417, II, 872.

²¹ İbn Hamdân, *Sıfeti'l-fetvâ*, s.24; Ez-Zeylaî, Fahrüddîn Osman b. Ali, *Tebyînu'l-hakâik fî şerhi Kenz-id-dekâik*, C.VI, Mısır, Dâru'l-Kütübi'l-İslami, h.1313, IV, 176; İbnu'l-Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakki'in*, I,46; El-Bâbertî, Muhammed b. Muhammed Ekmelüddîn, *El-Înâye Şerhü'l-Hidâye*, C.X, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 't.y', X, 206; Ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, IV, 586; Geliboli Şeyhzâde, Abdurrahman b. Muhammed Süleyman Maruf Şeyhizade, *Mecmau'l-ehur fî Şerhi Mülteka'l-ebhur*, (Tah. Halil İmran Elmansur), C.IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998. III, 215; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz Ed-Dimeşkî, *Hâşiyetü Reddi'l- muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr Şerhu Tenvîri'l-epsâr*, C.VIII, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2000, IV, 304-305.

²² El-Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebu bekir El- Hatîb, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, (Tah. Adil b. Yusuf Elazazi), C.II, Suudi Arabistan, Dârubnil Cevzi, h.1417. II,123; İbn Hamdân, *Sıfeti'l-fetvâ*, I,29; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, I,46; İbn Âbidîn, *Hâşiyeye*, V,360 .

şekilde şartlar içinde görme yetisine sahip olmayı zikretmemişlerdir. Buna göre kör olan bir kişinin fetva vermesi caizdir. Malikiler ise bu şartı açık bir şekilde zikretmişlerdir.

Adalet, Müslüman olmak ve mükellef (akıl-baliğ) olmak şartlarına gelince, İbn Hamdân'dan nakledildiğine göre bu şartların gerekliliği konusunda icma vardır.²³

el-Hatîb el-Bağdâdî, el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh isimli eserinde Şâfiî'den nakille şunları zikreder: “Allah’ın dini ile ilgili fetva vermek ancak, Allah’ın Kitabını bilen, içindeki nasih ve mensuhu, muhkem ve müteşabihi, onun tevilini ve nüzulünü, mekkî ve medenî ayetlerini, ondan murad edilenin ne olduğunu bilen kişiye helal olur. Bunun yanı sıra Allah Rasulü’nün hadislerini, nâsîh ve mensûhu çok iyi bilmesi, tıpkı Kur’ân gibi hadisleri de bilmesi, dile ve şiire vakıf, sünneti ve Kur’ân’ı anlamak için ihtiyaç duyduğu şeylere sahip olması ve bütün bunları insafla kullanması gerekir. Bütün bunlara ilave olarak büyük şehirlerdeki ulemanın ihtilaflarına hâkim olması ve bu konuda bir yeteneğinin olması gerekir. Eğer bu hususiyetlere sahipse bu durumda görüş beyan edebilir, helal ve haramlar konusunda fetva verebilir. Eğer bu şekilde değilse, bu durumda fetva verme hakkına sahip değildir.”²⁴

Konu ile ilgili olarak el-Âmidî'den el-İhkâm adlı eserinde buna yakın şeyler nakledilmiştir.²⁵

Akrabalık, arkadaşlık ve düşmanlık gibi hususlar fetvanın sıhhatine etki etmez. Ne var ki bu hususlar hüküm verme ve şahitlik konularında etkilidirler. Kişinin babasına, çocuğuna, arkadaşına, ortağına ya da düşmanına fetva vermesi caizdir. Böyle bir durumda fetva vermek, bir şeyi rivayet etmek, aktarmak konumundadır. Çünkü fetva veren kişi, belirli bir şahısla alakalı olmayan umumi bir konu ile ilgili olarak şeriatın ne söylediğini haber veren konumundadır. Ayrıca fetvanın, hâkimin kararının aksine, bir bağlayıcılığı da yoktur.

Kişinin kendisiyle ilgili fetva vermesi caizdir. İbn Kayyim şunları zikreder: “Lakin, kişinin verdiği fetvada, kendisine veya bir yakınına kolaylık gösterip

²³ İbn Hamdân, *Sifetül-fetvâ*, I, 13.

²⁴ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, I, 46.

²⁵ El-Âmidî, Ebü'l-Hasan Seyyduddin Ali b. Muhammed b. Sâlim, *el-İhkam fi usuli'l-ahkam*, (Tah. Abdurrazzak Afifi), C.IV, Şam, El-Mektebetü'l-İslami, 't.y', IV, 227-228.

başkalarına zorluk çıkararak kendini veya yakınını kayırması caiz değildir. Böyle yaparsa, bu onun adaletini zedeler.”²⁶

1.1.1. Müslüman Olmak

İmam Gazâlî şöyle der: “Müslüman olmak, fetva verecek olan kişide olmazsa olmaz bir şarttır.”²⁷

Fetva veren kişide, Müslüman olması şartı aranır. Kâfir ya da müşrik bir kişinin verdiği fetva kabul edilmez. Çünkü fetva dinî-şer’î bir olay olup kâfir bir kimseden alınmaz. Kâfir kişinin verdiği haber kabul edilmez. Bu şart, fakihler arasında üzerinde icma edilen²⁸ bir husustur. İmam Nevevî konu ile ilgili şunları zikreder: “Fetva veren kişide aranan şartlar, onun mükellef (akil-baliğ), Müslüman, güvenilir ve emin bir kişi olmasıdır.”²⁹ Kâfirin verdiği haber kabul edilmez. Çünkü fasık bir Müslümanın verdiği haberin araştırılıp tespit edilmesi zorunlu iken kâfirin verdiği habere itibar edilmemesi evleviyetle elzemdir. Allah Teâlâ Hucurat suresinde şöyle buyurmuştur:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ"

“Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”³⁰

Kâfir kişinin verdiği haber ve fetva sadece bizatihi inkârın kendisinden dolayı değil, aksine onu yalancılık töhmeti altında bırakacak inkârın ötesinde var olan bir anlamdan, yani düşmanlıktan dolayı reddedilmiştir. Bu tıpkı bir babanın çocuğu hakkında yaptığı şahitlik gibidir. Bu şahitlik, fitri olarak insanda bulunan şefkat ve evlada düşkünlüğün altında gizli olan ileri bir anlamdan dolayı kabul edilmez. İşte inkârcı kâfir bir kişinin dinde fetva makamına uygun görülmemesi konusunda ulema arasında varılan icma, o kâfir kişinin adi ve bayağı bir insan olması sebebiyledir.

²⁶ İbn Salâh, *Edebu'l-müftî ve'l-müsteftî*, I, 44; *En-Nevevî*, Muhyiddin Yahyâ b. Şeref Ebû Zekeriyâ, *El-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, C.XX, Beyrut, Dâru'l-Fikir, 't.y', I, 42; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, IV, 210; İbn Âbidîn, *Hâşiye*, IV, 302.

²⁷ El-Gazali, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *El-Mustasfâ fi İlmi'l-usûl*, (Tah. Muhammad Abdusselam Abduşşafi), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, h.1413, I, 343.

²⁸ İcmayı zikredenler için bkz. El-Basri, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Et-Tayyib, *El-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, (Tah. Halil Elmays), C.I-II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, h.1403, II, 135; El-Buhârî, Alaeddin b. Abdülaziz, *Keşfü'l-esrâr an Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, (Tah. Abdullah Mahmud Muhammad Ömer), C.I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, II, 573; El-Cezâirî, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî, *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-Eser*, (Tah. Abdulfettâh ebû Gudde), C.I-II, Halep, Mektebetü'l-Matbuat Al-islamiyye, 1995, I, 145, vd.

²⁹ En-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Adabü'l-fetva ve'l-müftî ve'l-müsteftî*, (Tah. Bassam Abdulvahhab Elcabi), Şam, Dâru'l-Fikir, h.1408, I,19.

³⁰ El-Hucurât, 49/6.

Yukarıda zikredilen hususlar ehl-i kible olmayan kâfir kimse hakkındadır. Peki, eğer inkârcı kişi ehl-i kiblede biri ise, onun haberini ve fetvasını kabul etme konusunda, onun kâfir olduğunu düşünmeyenler arasında, görüş ayrılığı vardır. Bazıları onun sözünün kabul edileceğini söylemişlerdir ki bu durumda kişi zikrettiğimiz hususlara dâhil olmamaktadır. Çünkü bu kişinin haberine ve fetvasına uyan kişi, bunları o Müslüman olduğu için kabul etmiştir. Ona göre Müslüman olma şartı bozulmamıştır. Fakat itikadından, fiillerinden ya da sözlerinden dolayı o kişinin kâfir olduğunu söyleyip bu konuda bir delil getiremeyenlere gelince, bu kişinin fetvasını kabul etme konusunda farklı görüşler vardır. Evlâ olan, daha önce zikredildiği üzere, hakkında mürteddin hükümleri uygulanmasa da, fasık kişiden daha şedit olması sebebiyle verdiği fetvayı reddetmek ve ona itibar etmemektir. Eğer kâfir olduğuna hükmedersek, bu durumda verdiği fetva, aslî kâfir gibi, kesinlikle kabul edilmez.³¹

1.1.2. Mükellef (akil-baliğ) Olmak

Küçük ve deli olanın verdiği fetva sahih değildir.³²

İslam dininde şer'î hükümleri yerine getirmede mükellefiyet, yani akıl-baliğ olmak bir şarttır. Buna dayanak olarak da Müminlerin Annesi Aişe (ra)'nin ve babası Hz. Ebu Bekir (ra)'in Hz. Peygamberden (sas) nakletmiş olduğu şu hadis zikredilir: “Sorumluluk şu üç kişiden kaldırılmıştır: akli gelene kadar deliden, uyanıncaya kadar uykuda olan kişiden ve ihtilam olana (buluğa erene) kadar çocuktan.”³³ Durum böyle olunca, mükellefiyetin fetva konusunda dikkate alınması daha münasiptir. Zira fetva, Allah adına insanlara İslam şeriatının hükümlerini açıklama faaliyetidir.

Teklif, akıl ve buluğa ermek demektir. Bu yüzden deli ya da buluğa ermemiş çocukların vermiş olduğu fetvalar kabul edilmez. Çünkü bu kişiler şeriata göre mükellef olmayıp henüz sorumlu değildirler. Bu şart da bir önceki gibi üzerinde icma edilmiştir.³⁴

Buluğa ermenin belirtileri gizli değildir.³⁵

³¹ El-Basri, *El-Mu'temed*, II,135; Alaeddin El-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, II,573; Tâhir El-Cezâirî, *Tevcihu'n-nazar*, I,145, vd.

³² El- Hatîb El-Bağdâdî, *el-Fakih*, III,163; İbn Hamdân, *Sifetül-fetvâ*, I, 13; El-Merdâvî, Ali b. Süleyman Ebü'l-Hasen Alâüddîn, *Et-Tahbîr Şerhü't-Tahrir fi usulî'l-fikh*, (Tah. Abdurrahman Cibrin 'v.d'), C.VIII, Suudi Arabistan, Maktabatü'r-Raşad, 2000, VIII,387.

³³ Nesâî, Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Es-Sünenü'l-kübra*, (Tah. Seyyid kusravi hasen 'v.d.'). C. I-VI, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991, "Talak", 44.

³⁴ İbn Hamdân, *Sifetül-fetvâ*, I, 13.

³⁵ İbn Salah, *Edebu'l-müftî*, I, 21; El-Merdâvî, *Et-Tahbir*, IV,1852.

Akla gelince, bununla ilgili olarak şunları ifade etmişlerdir: Nefse ait külli meselelerin kendisi ile idrak edildiği kuvvedir. Bir diğerine göre akıl, zaruriyata ait hususları bildiğinde hâsıl olan kuvve olup kişi bununla nazariyata ait meseleleri elde edebilir.³⁶

Şu da var ki, fetva veren kişide olması istenen akıl sadece onu deliden ayırt eden akıl değildir. Akıllı olmasının yanı sıra zeki ve kıvrak olması da gerekir ki, isabet ettiği hususlar çok, hüküm çıkarma ameliyesi doğru olsun. Bu bakımdan ahmak olanın ve hatası çok olan kişinin verdiği fetva uygun değildir. Aksine fetva veren kişinin, tabiatı icabı, sözün maksadını ve karinelerin delaletini hızlı anlayıp doğru hüküm vermesi gerekir.

İbnu's-Salâh, fetva veren kişinin vasıflarını açıklarken şunları zikreder: “*Fetva veren kişinin mükellef, Müslüman, güvenilir ve emin olması, ayrıca onu fıska götürecek ve faziletini zedeleyecek hususlardan uzak durması gerekir. Çünkü bu şekilde olmayan kişinin sözü, içtihat ehlinde de olsa, itimat edilmeye layık değildir. Aynı zamanda fetva veren kişi fakih olmanın yanı sıra salim bir zihne, sağlam bir düşünce yapısına sahip olmalı, tasarrufları ve çıkardığı hükümler doğru, uyanık biri olmalıdır.*”³⁷

Ebû Ömer ve İbnu's-Salâh şunları zikretmişlerdir: Fetva veren kişi ravi gibi olmalıdır. Akrabalık ve düşmanlık, menfaat celbetme ya da zararı defetme gibi hususlar kendisine tesir etmez. Çünkü o, şahsa özel olmayan bir konuda şeriattan haber veren kişi konumundadır. Böyle olunca ravi gibi olmakta, şahit gibi olmamaktadır. Verdiği fetvaların da, hâkimin verdiği hükmün hilafına, bir bağlayıcılığı yoktur.³⁸

Bütün bu vasıflar akılla ilgilidir. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere akıl şartı, kişiyi deliden ayırt eden akıl olmayıp bu aklın ötesinde vasıflara sahip akıl kastedilmektedir.

1.1.3. Âdil Olmak

³⁶ Ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XXX,19; Et-Teftâzânî, Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsîd fî 'ilmi'l-keîâm*, Bakistan, Dâru'l-Meârifi'n-Nu'maniyye, C.2, 1981, II,44; İbn Emîr Hâc, Muhammed b. Muhammed Şemsuddîn, *et-Takrîr ve't- Tahbîr fî ilmi'l-usûl*, C. I-III, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996, II, 216; Nagarı, Abdünnebi b. Abdürresul El-Ahmed, *Dustûru'l-'ulemâ ev Câmi'u'l-'ulûm fî istilâhâti'l-funûn*, (Çev. Hasan Hani Fahs), C. I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l- İlmîyye, 2000, II, 236.

³⁷ İbn Salah, *Edebu'l-müftî*, I, 21.

³⁸ En-Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 41.

Sözlükte adalet, vicdanlarda doğru olduğuna kanaat getirilen şey olup zulmün zıddıdır. “Hâkim, hüküm verirken adaletli davrandı, davranıyor”, “o (kişi) adildir” denir.³⁹

Kitâbu’l-‘Ayn isimli eserde ise şu şekilde geçmektedir: “insanların, kişinin söylediği söze ve verdiği hükme rıza göstermeleridir.”⁴⁰

Fıkıhçıların istilâhında adalet; büyük günahlardan kaçınan, küçük günahlarda ısrar etmeyen, doğruları hatalarından çok olan ve yolda yiyecek yemek gibi bayağı davranışlardan uzak duran kimseye verilen bir sıfattır.⁴¹ Adalet her zaman ve her yerde, bütün topluluklarda talep edilen bir vasıftır.⁴²

Adalet, kişinin hayatının ve dînî yaşantısının istikamet üzere olmasından ibaret olup bu yaşantı neticesinde kişinin kendisinde sağlam bir karakter oluşur. Bu karakter onu devamlı olarak takvalı ve faziletli davranmaya sevkeder. Ta ki insanlar onun doğruluğuna tam olarak güvenirler. Çünkü Allah korkusu yalan söylemesine engel olmayan kişinin sözüne güven olmaz.⁴³

Gazâlî şunları zikreder: “Rivayet ve şahitlik konusunda adalet, kişinin dini hayatının istikamet üzere olmasından ibaret olup bu yaşantı neticesinde kişinin kendisinde sağlam bir karakter oluşur. Bu karakter onu devamlı olarak takvalı ve faziletli davranmaya sevkeder. Ta ki insanlar onun doğruluğuna tam olarak güvenirler. Çünkü Allah korkusu yalan söylemesine engel olmayan kişinin sözüne güven olmaz.”⁴⁴

Cumhur ulemaya göre fasık olan kişinin verdiği fevta sahih olmaz⁴⁵. el-Hatib bu konuda Müslümanların icmaı olduğunu nakletmiştir.⁴⁶ Çünkü fetva vermek, şer’î bir hüküm hakkında haber vermeyi içerir ki fasık olan birinin haberi kabul edilemez. Bazı

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XI, 430.

⁴⁰ Al-Farâhîdî, al-Ĥalîl b. Aĥmad Abû ‘Abd ar-Rahmân, *el-‘Ayn*, (Tah, Mehdi El-mahzumi‘v.d.’), C.VIII, Beyrut, Dâru’l- Hilal, ‘t.y’, II,38.

⁴¹ El-Cürcânî, *et-Târifât*, s.191; El-Gazali, *El-Mustasfa*, s.432; El-Âmidî, *El-İhkâm*, II, 91; En-Nevevî, *El-Mecmû’*, I, 42; Abdülaziz El- Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, IV, 21; Es-Sübki, Ebû’l-Hasan Takiyyüddin Ali b. Abdülkâfi, *El-İbhac fi Şerhi’l-Minhac*, (Tah. Mecmûa mine’l- Ulama’), C.I-III, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, h.1404, III, 257; Eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed, *İrşâdü’l-fuhûl ilâ tahkîkî’l-hak min ilmi’l-usûl*, (Tah. Ahmed Izzu İnâye), C.I-II, Şam, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1999, I, 143; Tâhir El-Cezâirî, *Tevcihu’n-Nazar*, I, 94 .

⁴² Er-Ruhaybani Hanbeli, Mustafa b. Sa’d b. Abdeh Es-Suyuti, *Metelibü uli’n-nuha*, C.I-VI, Şam, El-mektabu’l-İslami, 1961, VI, 612; Tâhir El-Cezâirî, *Tevcihu’n-Nazar*, I, 98 .

⁴³ El-Gazali, *El-Mustasfa*, s.342; El-Âmidî, *el-İhkâm*, II, 91; Abdülaziz El- Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, IV, 21; Takiyyüddin Es-Sübki, *El-İbhac*, III, 257; Eş-Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl*, I, 143.

⁴⁴ El-Gazali, *El-Mustasfa*, s.125; Eş-Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl*, I, 143.

⁴⁵ İbn Salah, *Edebu’l-müftî*, I, 44; El-Merdâvî, *Et-Tahbir*, VIII,3880.

⁴⁶ El- Hatîb El-Bağdâdî, *el-Fakih*, III,168; En-Nevevî, *Adabü’l-fetva*, I, 20.

âlimler fasık kişinin, müctehid de olsa, kendisi hakkında fetva vermesini bundan hariç tutmuşlardır. Fasık kişinin başına bir hadise gelmesi durumunda kendi içtihadı ile amel etmesi gerekir. Çünkü o, vicdanının doğru söyleyip söylemediğini en iyi kendisi bilir. Böyle bir kişiden başkalarının fetva istemesi uygun olmaz.

Mestûr, yani zahiren adil görünüp batını adaleti sınanmamış kişiye gelince, bununla ilgili iki görüş vardır. Bu görüşlerden sahih olanı böyle bir kişinin verdiği fetvanın caiz olacağıdır. Çünkü batinî adaletin bilinmesi, kadıların dışındaki kimselere zordur. İkinci görüşe göre böyle birisinin, tıpkı şahitlikte olduğu gibi, fetva vermesi caiz değildir. Mezhebimize göre sahih ve meşhur olan görüş budur. Şeyh Ebû ‘Amr b. es-Salâh, Şeyh Ebû Hâmid’in bazı yorumlarında şunu gördüğünü söyler: Böyle bir kişinin ibadetler konusunda ve yargı ile alakalı olmayan hususlarda fetva vermesi caizdir.⁴⁷

Diğer bazı âlimler bu konuda muhalif bir tutum sergileyerek, bu hususu fetvanın kabulünde umumi bir şart⁴⁸ olarak görmemişlerdir. Aksine onu ya zaman ile ya makam ile ya da başka bir şeyle, fasık ya da bidat ehlinen olmak suçlamasıyla takyid etmişlerdir.

Nitekim bazı Hanefiler, fasıkın müftî olabileceğini, çünkü böyle birisinin hatalı gösterilmemek için çaba göstereceğini ifade etmişlerdir.⁴⁹

b. Kayyım konu ile ilgili şunları zikreder: “Fasık olan kişinin verdiği fetva sahihtir. Ne var ki bu kişi fasık olduğunu açıkça gösterir ve ortaya çıkarmış olduğu bir bidate davet ederse ki böyle bir şey de ancak fiskın umumileştiği ve yaygınlaştığı durumlarda olur, işe bu durumda fasık kişinin verdiği fetva doğru olmaz. Bu, hükümlerin bozulmaması içindir. Yapılması gereken şey, en uygun olanı dikkate almaktır.⁵⁰

es-Saymarî şunları zikreder: Hevâ ehlinin (İnanç ve davranışlarını beşerî görüş ve arzulara göre oluşturanların), Haricilerin ve çıkardığı bidat sebebiyle küfrüne ya da fiskına hükmetmediğimiz kişilerin verdiği fetvalar sahihtir. el-Hatîb bunları naklettikten sonra şöyle der: Selef-i Sâlihîne söven Şûrat (Haricilerin bir fırkası) ve Rafizîlere gelince, bunların fetvaları merduttur ve sözleri boştur. Kadı da aynı şekilde fetva vermesinin cevazı konusunda diğerleri gibidir.

⁴⁷ El-Âmidî, *el-İhkâm*, II, 91; En-Nevevî, *el-Mecmû’*, I,42 ; İbn Hamdân, *Sıfetül-fetvâ*, I,29 .

⁴⁸ İbn Kayyim, *İ’lâmu’l-muvakki’in*, IV, 220; Geliboli Şeyhzâde, *Mecmau’l-ehur*, III, 213-214.

⁴⁹ Geliboli Şeyhzâde, *Mecmau’l-ehur*, III, 213-214.

⁵⁰ İbn Kayyim , *İ’lâmu’l-muvakki’in*, IV,220; İbn Âbidîn , *Hâşiye*, IV,301.

Bidat ehline gelince, eğer bunların bidatleri tekfir edilmiş ya da fiskına hükmedilmiş ise bu durumda verdikleri fetvalar sahih değildir. Aksi halde bidatlerine çağırmadıkları hususlarda verdikleri fetvalar sahihtir.⁵¹

b.Kayyim şöyle söylemektedir: “Fasık kişinin fetvasına gelince, eğer fasık kişi başkasına fetva verirse bu vermiş olduğu fetva kabul edilmez. Fetva isteyen kişinin de bu fasık kişiden fetva talep etmemesi gerekir. Fasık kişi kendisi hakkında fetva verebilir ve bununla amel edebilir. Başkasına fetva vermesi gerekmez. Mestur kişinin, yani durumu gizli olan birinin fetva vermesi ile ilgili iki görüş vardır. Doğru olan görüş bu kişiye fetva sorulması ve bu kişinin de fetva vermesidir. Ben bu görüşü benimsiyorum. Fasık kişinin durumu da böyledir. Ne var ki fasık kişi fiskını açıkça gösteriyor ve bidatinin propagandasını yapıyorsa bu durumda fetvası caiz değildir. Bu kişiye fetva sormanın hükmü tıpkı imameti ve şahitliği gibidir. Bu husus yer, zaman, kudret ve acze göre değişkenlik gösterir. Vacip olan şey başka vaki olan şey başkadır. Fakih olan kişi vaki olanla vacip olanı uzlaştırıp tatbik eden ve gücü yettiği nispette vacip olanı gerçekleştiren kişidir. Yoksa vacip ile vaki olan arasına düşmanlık koyan değildir. Her zamanın kendine göre bir hükmü vardır. İnsanlar kendi zamanlarına, babalarına olan benzerliklerinden daha fazla benzerler. Fısk umumi bir hal alıp yeryüzünde yaygınlaşır, buna karşılık fasık kişilerin imametleri, şahitlikleri, hüküm ve fetva vermeleri, velayetleri engellenirse bu durumda hükümler işlemez hale gelir, insanların düzeni bozulur ve hakların pek çoğu geçersiz olur. Bu durumda yapılması gereken şey, sırasıyla en aslah/uygun olana itibar etmektir. Bu da güç yetirilebildiği ve seçme imkânının olduğu durumlarda mümkündür. Zaruret halinde ve batılın galebe çaldığı durumlarda ise sabretmekten ve inkâr derecelerinin en zayıfı ile amel etmekten başka yol yoktur. Böyle bir durumda hâkimin fetva vermesi caiz olur.”⁵²

1.1.4. İlim Sahibi Olmak

Allah insanların bedenlerini (güçlü-zayıf) farklı yarattığı gibi akıllarını da farklı yaratmıştır. Allah hikmeti, adaleti ve rahmeti gereği bütün insanlara hakkı deliliyle birlikte bilmeyi zorunlu kılmamıştır. Bunu söylemekle birlikte, hakkı delilleriyle birlikte bilme konusunda kusurlu davranan birinin, geçmiş âlimlerin yazdıklarına tabi olmasını ve onlara Kur’ân muamelesi yapmasını, hatta Kur’ân’a takdim etmesini ya da ahkâmı

⁵¹ El- Hatîb El-Bağdâdî, *el-Fakih*, III,168; En-Nevevî, *el-Mecmû’*, I, 42.

⁵² İbn Kayyim, *I’lâmu ’l-muvakki ’in*, IV, 220.

Kur'ân ve Sünnetten çıkarma konusunda onları taklit etmekle yetinmesini kesinlikle söylemiyoruz.⁵³

İlim, hakkı delilleriyle bilmek demektir.⁵⁴ Fakat bu fetva veren için yetmez. Çünkü ondan talep edilen ilim, sadece hakkı delilleriyle bilmek değildir. Aksine delilleri iyice yerleştirecek ve itirazları giderebilecek bir güce sahip olması gerekir. Bu ise, hakkı delilleriyle bilmenin ötesinde bir şeydir.⁵⁵

Aynı şekilde fetva verenin sahip olduğu ilim, meselenin tasavvuru ve sağlıklı bir şekilde keyfiyetine vakıf olmakla da yakından ilgilidir. Fetva veren kişi insanların ahvalini ve adetlerini bilmeli, soruyu soranın yaşadığı toplumu tanımalı, özellikle de fetvaya tesir edecek hususlara vakıf olmalıdır.

Tarihi süreç içerisinde fetva verenlerin durumlarını incelediğimizde, usulcülerin içtihat ile ilgili koymuş oldukları şartları çok az kimsenin taşıdığını görürüz. Bu yüzden fıkha dair belli bir konu hakkında etraflıca bilgi sahibi olan kişinin o konu ile ilgili fetva vermesi caizdir denilmiştir. Böylelikle insanların karşılaştığı zorluklar aşılabılır.

İbn Dakîk şunları zikreder: “Mutlak müctehidin yetişmesine kadar fetva vermenin durdurulması çok büyük zorluklara sebebiyet verir, ya da insanları kendi heva ve heveslerine göre davranmalarına götürür.”⁵⁶

İbn Kayyim usulcülerden farklı bir görüşü benimsemiş ve şunları ifade etmiştir: “Allah Teâla’dan tebliğ, tebliğ edilen şeyi bilmeyi ve bu konuda sadık olmayı gerektirmesi sebebiyle, rivayeti tebliğ etme ve fetva verme mertebesi/konumu, ancak ilim ve sıdk ile muttasıf olanlar için geçerli olur. Böylelikle fetva veren kişi tebliğ ettiği şeyi bilen ve o hususta sadık biri olur.”⁵⁷

Burada fetva veren kişiden talep edilen ilimle ilgili bazı konuları ele almanın uygun olduğu kanaatindeyiz:

1.1.5. Şer’î Hükümleri ve Delillerini Bilmek

Fetva veren kişiye ilk gereken şey şer’î ilimleri bilmesidir. İlimde en yüksek merteye içtihat ve şüphesiz müctehid kişi fetva vermeye en ehil kişidir. Üç mezhep

⁵³ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, II, 263; El-Fullânî, b. Muhammed b. Nuh El-Ömeri, *İkâzu'l himemi uli'l-ebâr li'l-İktidâi b.Seyyidi'l-muhâcirîn ve'l-ensâri's-sâlih*, Beyrut, Dâru'l-marife, h.1398. s.123.

⁵⁴ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, II, 263.

⁵⁵ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, IV,198; İbn Emîr Hâc, *Et-Takrîr*, III, 465.

⁵⁶ Eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, II, 248.

⁵⁷ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, I, 10.

imamına göre şer'î ilimleri bilmek hem kadı hem de fetva veren kişide aranan şartlardandır. Hanefilere göre bu, sıhhat şartı olmayıp evleviyet şartıdır ki bununla insanlara kolaylık hedeflenmiştir.⁵⁸ Usul-ü fıkıh eserleri müellifleri içtihadın şartlarını ve kurallarını açıklamışlardır. Lakin müctehidlerin az olduğu ya da olmadığı, insanların din işleri ile ilgili fetva verecek insanlara ihtiyaç duyup bu ihtiyacın karşılanmadığı durumlarda zaruret müftileri ortaya çıkar. Bu müftiler mutlak içtihat seviyesine ulaşamayan fakat hakkı delilleriyle bilen kimseler olup insanlara ilimle fetva verirler. Zaruret müftisi, bu ilmi müctehid gibi tahsil etmeyip bir müctehidin mezhebini taklit yoluyla ya da cüz'î ve mukayyed bir içtihat ile tahsil etmiştir⁵⁹. Burada âlimlerin eserlerinde müctehid için öne sürdükleri en önemli şartları zikretmek istiyorum.

İbn Hamdân fetvanın vasıfları ile ilgili olarak şunları zikreder: “İlk zamanlara nispetle mutlak müctehidin yetişmesi daha kolay olmasına rağmen uzun zamandır böyle müctehid çıkmamıştır. Çünkü hadis ve fıkıh tedvin edilmiş, içtihat ile ilgili ayet, hadis, usul-ü fıkıh ve Arapça gibi ilimler de yazıya aktarılmıştır. Fakat insanların gayretleri azalmış, istekleri zayıflamış, ciddiyet ve teyakkuz ateşleri sönmüş ve taklitle yetinir olmuşlardır. Bu yolda karşılaştıkları yorgunluğu ve bitkinliği mazeret göstermiş, ağır yükler altına girmekten kaçınmışlardır. Asgari düzeyde, farz-ı kifaye ile amaçlarına ulaşmayı hedeflemiş ve durumu kurtarmaya çalışmışlardır. İnsanlar mutlak müctehid konusunu ihmal etmiş ve bu mevzuda gevşeklik göstermişlerdir. Onu hayata geçirmek için akıllarını çalıştırmamışlardır.”⁶⁰

Müctehidin sahip olması gereken şartların başında şeri ilimleri bilmesi gelir⁶¹.
Sonra alet adı verilen ilimleri de bilmesi gerekir⁶². Ahkâm Ayetlerini Bilmek

⁵⁸ Geliboli Şeyhzâde, *Mecmau'l-enhur*, III, 215; Eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, II, 247.

⁵⁹ El-Hatîb El-Bağdâdî, *el-Fakih*, III,163; El-Gazali, *El-Mustasfa*, s.342; Es-Semânî, *Kavâti`ul-edille*, II,303,353; El-Makdîsî b. Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffaküddîn Abdullah b. Ahmed, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fi usûli'l-fikh alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, (Tah. Abdulaziz Essa'id), 2.B, Suudi Arabistan, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi, h.1399, s.352, vd; El-Âmidî, *el-İhkâm*, III,169-171; İbn Salah, *Edebu'l-müftî*, I,21; El-Karâfî, *el-Furûk*, II,367; İbn Hamdân, *Sifetü'l-fetvâ*, I,16; Abdülaziz El-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, I,278; İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, I,46; Takiyyüddin Es-Sübki, *El-İbha*, I,8; Ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, IV,489; El-Merdâvî, *Et-Tahbir*, VIII,3867; Dehlevî, Ahmed b. Abdurrahim Ömerî, *İkdü'l-cid fi ahkâm'l-ictihâd ve't-taklîd*, (Tah. Muhebbüddin el-Hatip), Mısır, Elmatba'a Essalafiye, h,1385, s.33, vd; Eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, II,206.

⁶⁰ İbn Hamdân, *Sifetü'l-fetvâ*, s,17.

⁶¹ El-Hatîb El-Bağdâdî, *el-Fakih*, II, 33-35; Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim, *El-Milel ve'n-nihal*, (Tah. Muhammed Seyyid Keylani), C.I-II, Beyrut, Dâru'l- Marife, h. 1404, I,197; Eş-Şatîbî, *el-Muvafakât*, V,122, vd; Fahreddin Er-Râzi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*, (Tah. Taha Cabir Feyyad el-Elvanî), C.I-VI, Riyad, İmam Muhammed b. Suud El-

Müctehid kişi ister bu ayetleri ezbere bilsin, ister yerlerini bilsin hızlı bir şekilde bu ayetlere müracaat edebilmesi gerekir. Ayrıca bu ayetlerin sebab-i nüzulünü, muhkem-müteşabih, te'vîl-tenzîl, mekkî-medenî gibi durumlarını ve ayetten ne murad edildiğini bilmesi gerekir.

Müctehit Kur'ân'ın bütünü ile ilgili umumi bir anlam bilgisine sahip olmakla birlikte ahkâmla ilgili ayetlere özel bir önem vermesi gerekir. Fetva veren kişi bu ayetleri öğüt ve kıssaların içinde olsalar bile farkeder. Nitekim et-Tûfî bununla ilgili olarak şunları ifade eder: “Bu konuda ahkâma dair deliller sınırlı değildir. Zira şeriatın hükümleri, emir ve nehiylerden istinbat edildiği gibi aynı şekilde kıssa ve öğütlerden de istinbat edilir. Kur'ân'da ahkâma dair bir şeyin istinbat edilmediği ayet çok azdır.

1.1.5.1. Ahkâm Hadisleri Bilmek

Fetva veren kişinin sünnet-i seniyyenin tamamına geniş bir şekilde vakıf olması ve gayretini ahkâm hadislerine yöneltmesi gerekir. Nasihat, öğüt, ahiret gibi ahkâm alanına uzak hadisler vardır. Fetva veren kişinin bunları bilmesine gerek olmadığı gibi bunları ezberlemesine de gerek yoktur. Sadece her konunun nerede olduğunu bilmesi ve gerektiğinde müracaat etmesi yeterlidir. Eğer ahkâmla ilgili hadisleri ezberleyebiliyorsa bu daha güzeldir ve daha mükemmeldir.⁶³

1.1.5.2. İcma Edilen Konuları Bilmek

Nasslara muhalif şekilde fetva vermemek için müctehidin nasıl nassları bilmesi gerekiyorsa aynı şekilde aksine bir fetva vermemek için icma edilen hususları da bilmesi gerekir. İcma ise ancak sarih ve zahir bir nass üzerinde vuku bulabilir. Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

İslamiyye, h.1400, VI, 34; El-Makdisî İbn Kudâme, Muvaffakaddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *El-Muğni*, C.I-X, Beyrut, Dâru'l-Fikr, h.1405, X,381; Takiyyüddin Es-Sübki, *El-İbhac*, s.9-10; El-Ensâri Ebu Yahya, Zekeriyâ b. Muhammed, *Gayetü'l-vusul Şerhu Lübbü'l-usul*, Mısır, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y, s.164; El-Hatib Eş-Şirbînî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Muğnil-muhtâc ilâ marifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, C.I-VI, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, IV, 367-377.

⁶² Eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, V,145; Er-Râzi, *el-Mahsûl*, VI,35; İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir*,s.353, vd; İbn Salah, *Edebu'l-müftî*, s.24 ; El-Merdâvî, *Et-Tahbir*, VIII, 3868; Ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, IV,493; El-Fütûhi, Takiyyüddin Muhammed b. Ahmed b.Neccâr, *Şerhü'l-Kevkebi'l-Münir*, (Tah. Muhammed ez-Zuhayli), C.IV, 2.B, Suudi Arabistan, Mektebetu'l-abikan, 1997, IV,461-462; Eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, II, 208-210; ve a.g.e.

⁶³ El-Ensâri, *Gayetü'l-Vusul*, s.164

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ " وَسَاءَتْ مَصِيرًا

"Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir."⁶⁴

Müctehidin icma ve ihtilaf edilen hususların tamamını ezberlemesine gerek yoktur. Aksine fetva vereceği meseleyle ilgili olarak bakması yeterlidir. Vermiş olduğu fetvanın icmaya muhalif olmadığını bilmesi gerekir. Hangisi olursa olsun, ulemadan herhangi birinin mezhebine muvafık olduğunu bilmesi, ya da fetva verdiği konunun yaşadığı asırda ortaya çıkan yeni bir mesele olması hasebiyle icma ehlinin bu konu ile ilgili bir tartışmasının olmadığını bilmesi yeterlidir. Bazıları, ister icma ister ihtilaf durumunda olsun, icma ile ilgili konularda âlimlerin görüşlerini de bilmeyi icma konusuna dâhil etmişlerdir. İcmayı bilmesi gerekir, zira bunun dışında bir görüş beyan edemez. Bu, icmayı hüccet kabul eden cumhur ulemanın görüşüne göredir. İhtilaf durumuna gelince, bana göre müctehidin bu görüşlere muttali olması güzel bir şeydir. Bunu şart koşanlar arasında eş-Şâtıbî vardır. O bu görüşü el-Muvâfakât adlı eserinde İmam Malik ve başkalarından nakletmiştir. Bu görüş aynı zamanda İmam Şafî'den de nakledilmiştir.

1.1.5.3. Kıyası Bilmek

Müctehidin, ahkâmı nasslardan istinbat etme ve illetlerini belirleme kudretine sahip olması gerekir. Bu hususun içine beraet-i asliyyeyi bilmek de girer. Bunun ancak bir nass ya da celî bir kıyas ile değiştirilebileceğini bilir. Çünkü kıyas, fetva vermenin alt zeminidir. Kıyası bilmeyen hüküm çıkaramaz.

1.1.5.4. Geçmiş İçtihatları Bilmek

Bu prensiple, fetva verecek kişinin sahabe, tabiin ve meşhur müctehid imamlardan rivayet edilen değişik içtihatları bilmesi gerektiğini kastediyoruz. Özellikle yaşadığımız bu asra kadar ulaşabilen içtihatları bilmesi gerekir. İlim ehli geçmişte, selefın görüşlerine ve ihtilaflarına vakıf olma şeklinde nitelendirdikleri bu içtihatları bilmenin önemi üzerinde dikkatle durmuş ve bu konuda çok sıkı davranmışlardır. Fetva verecek

⁶⁴ En-Nisâ, 4/115.

kişinin bunun ötesinde, İslam mezhepleri mevzuunda geniş bilgi sahibi olmalıdır. Çünkü mezhepler hakkında bilgi sahibi olmak, onu taassuptan, tarafgirlikten ve katı olunmaması gereken hususlarda katı olmaktan koruyacaktır. Aynı şekilde onu, hakkında kesin karar verilmemesi gereken hususlarda karar vermekten uzak tutacaktır. Bunlara ilave olarak mezhepleri bilmek kişiye, fetva isteyen durumuna, zamanına, mekânına ve şartlarına en münasip ve en yumuşak görüşü seçmesine yardımcı olacak, içtihadın bizzat kendisiyle amel etmenin donukluğundan uzak tutacaktır.

Eyyûb es-Sahtiyânî ve İbn ‘Uyeyne şunları ifade etmişlerdir: “*Fetva verme konusunda en cesur insanlar, âlimlerin ihtilafını en az bilenlerdir.*” Eyyûb es-Sahtiyânî buna şunu da ilave etmiştir: “Fetva verme konusunda insanların en çekingeni, âlimlerin ihtilaflarını en iyi bilendir.” Kabîsa b. ‘Ukbe’den şu rivayet edilmiştir: “İnsanların ihtilaf ettikleri hususları bilmeyen kurtuluşa eremez.”⁶⁵

1.1.6. Âlet İlimlerini Bilmek

2.1.6.1. Usûl-ü Fıkhî Bilmek

Fetva veren kişi; delillerin kısımlarını, şekillerini ve şartlarını, ahkâm-ı teklîfiyye ve ahkâm-ı vaz‘iyyeyi, bunlara ilave olarak üzerinde ittifak ve ihtilaf edilen delilleri ve diğer usûl-ü fıkhâ ait meseleleri bilmesi gerekir.

2.1.6.2. Dil ve Gramer Bilmek

Fetva veren kişinin Arap kelimelerini, Kuran ve Sünneti anlayacak derecede bir Arapça bilgisine sahip olması gerekir. Ondan Halil b. Ahmed ya da el-Müberred derecesine ulaşması, dilin tamamına vakıf olması veya nahiv konusunda derinlemesine bilgi sahibi olması talep edilmemektedir. Kur’ân ve Sünneti anlayacak miktarda dil bilgisine sahip olmak kâfidir.

2.1.6.3. Nâsîh ve Mensûhu Bilmek

Fetva veren kişinin belirli ayet ve hadislerdeki nâsîh ve mensûhu bilmesi gerekir. Kolaylık sağlamak babından, bu ayet ve hadisleri ezbere bilmesi şart değildir. Fakat herhangi bir olay hakkında fetva verirken kullanacağı ayet ve hadisin mensûh olmadığını bilmesi gerekir.

⁶⁵ Eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, V,123.

2.1.6.4. Cerh ve Ta'dil ile Hadis Terminolojisini Bilmek

Bundan kasıt, rivayetleri bilmek, sahih olanını fâsit olanından, makbûl olanını merdûd olanından ayırt etmek ve hadis ilmine ait terminolojiye vakıf olmaktır.

Hadislerin sebab-i vürudunu bilmek Sünneti anlamak için gereklidir. Çünkü hadisler çoğu zaman, durumun değişmesine bağlı olarak hükmün de değiştiği özel bir konu ya da muayyen bir durumu çözmek için varit olmuştur. Fetva veren kişi, âlimlerin ravileri hakkında rıza gösterdikleri sahih kitaplara dayanması ve itimat etmesi gerekir. Böylece neticeye giden yol kısalmış olur.

2.1.6.5. Sabit ve Değişken Olan Konuları Bilmek

Âlimler akide, amel ve ahlak ile ilgili şer'î hükümleri Usul ve Furû olmak üzere iki kısma ayırmışlardır ve bu konuda ulema arasında ittifak vardır. Bunlar, üzerinde herhangi bir değişikliğin olamayacağı sabit ve kati hükümler olarak bilinirler. Zaman, mekân veya herhangi bir durum bunlara etki etmez. Çünkü bunlar, bütün zamanlara, mekânlara, durumlara ve örflere uygun hükümler kabul edilmektedirler. Yine bunlara ehl-i kible arasında vaki olan ihtilaflar da tesir etmez. Çünkü bu hükümler, sabit ve kati olan hususları temsil ettiği gibi, zaruret derecesinde dine ait bilinmesi gereken miktarı da temsil etmektedir. Bu hükümlerin altına, İslam akidesinin asılları olan kati hususlar girmektedir. Bunlar, islamın rükünleri, imanın rükünleri ile sübut ve delalet bakımından hakkında kati nassların varid olduğu akideye, amele ve ahlaka dair kati hükümlerdir.⁶⁶ Bu hükümlere Hz. Peygamber (sas)'den günümüze kadar hiçbir ayrılık tesir etmemiştir.

Furû'a gelince, bunlar değişken fer'î hükümler olarak bilinirler. Bu hükümlerde değişim, gelişim ve tebeddül olabildiği gibi zaman, mekân ve hal bu hükümlere tesir edebilir. Bu hükümler esneklik, açıklık, yenilik ve gelişim ile nitelendirilirler. İlim ehli çoğu zaman, akılla bilinebilir şer'î illetler ve sahih örfler üzerine mebni olmaları sebebiyle, Şarî'nin murad ettiği manaları belirleme konusunda ihtilaf ederler. Bunun da ötesinde, devamlı değişen fikirler ve siyasi durumlar ile her daim yenilenen toplumsal, ekonomik ve kültürel anlayışlar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu hükümlerin oluşmasında etkili olmuşlardır. Öyle bu hususlar yenilenen içtihatların ve değişen bakış açılarının nirengi noktasını oluşturmaktadır. Şer'î nasslar hal, zaman ve mekâna uygun olarak ortaya çıkmıştır. Zaruret halinin ancak haram olan şeyi işlemekle ortadan

⁶⁶ Sânu , *Sina`atü'l-fetvâ'l-mu`asıra*, s.107.

kalkacağına tereddütsüz şekilde, zanna ve vehme yer bırakmayan kesin bir bilgi neticesinde oluşan hakiki bir zaruretle harama mecbur olan bir insan hakkında haram olan şey mubaha dönüşür. Tıpkı ölümü bertaraf etmek için haram olan ölü eti yemenin mubah olması gibi. Allah Teâla (cc) şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ (إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilene haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁶⁷

Zamanın ruhuna uygun hareket etme yönüyle Ömer b. el-Hattâb’ın, açlık yılındahırsızlar için uygulanan had cezasını, hırsızın elinin kesilmesi hususunda sübutu ve delaleti kati nassların olmasına rağmen durdurması önemlidir. Bütün bunlar, zaman ve mekânın değişmesine bağlı olarak değişen gerçek hayata dair meselelerde, hükmün dayanağının tahkik edilmesine tabidir. Her meselenin iki veçhesi vardır. Biri şer’î hitapla irtibatlı ortaya konan bakış açısı, diğeri de gerçek hayatla irtibatlı olarak ortaya konan bakış açısıdır.⁶⁸

Bazı âlimler bu konuyu, yani İslam şeriatındaki değişken ve sabit olan hususları gözden kaçırıp şöyle demişlerdir: maslahat ne taraftaysa kayıtsız şartsız Allah’ın şeriatı o yöndedir. Bu âlimler, sözkonusu bu prensibin kendi eksik beşeri takdirlerine ve sınırlı bakış açılarına uyduğunu zannetmişlerdir. Böylelikle maslahatı esas alarak ribanın helal olduğuna dair fetva veren ve buna benzer daha başka fetva verenler ortaya çıkmıştır.

2.1.6.6. Makâsidu’s-şerî’a’yı (Dinin Gayelerini) Bilmek

Şeriatın (dinin) gaye ve maksatlarını bilmek fetva veren için şarttır. Çünkü şeriat, hem dünya hayatında hem de ahirette kulların maslahatı ve hikmetler üzerine inşa edilmiştir. Şeriatın tamamı adalet ve hikmetten oluşmaktadır. Adaletten zulme, rahmetten merhametsizliğe, maslahattan mefsedete, hikmetten abese dönüştürülen her mesele, tevil yoluyla dâhil edilse bile, şeriatten değildir. Çünkü şeriat, kullar arasında Allah’ın merhameti, mahlûkatı arasında rahmeti, kendisine ve Allah Rasulü (sas)’nün

⁶⁷ El-Bakara, 2/173.

⁶⁸ Eş-Şâtübî, *el-Muvâfakât*, II,44, vd.

doğruluğuna delalet eden hikmetidir, Usulcüler bu şartı açıkça zikretmeseler de, kapalı bir şekilde buna işaret etmişlerdir.⁶⁹

ez-Zerkeşî şunları zikreder: “Helal ve haram dinin gayelerine tabidir.”⁷⁰

eş-Şâtîbî şunları ifade eder: “Kim dinin gayeleri konusunda derin bir anlayışa sahip olmazsa onu olmayacak tarzda anlamış olur.”⁷¹

İbnu'l-Emîr es-San'ânî ise dinin gayelerini bilmenin, fetva veren kişinin sahip olması gereken şartlardan biri olduğunu belirtmiştir.⁷²

Fetva veren kişinin dinin gayeleri ile ilgili derecelendirmeye riayet etmesi bu kuralın gereklerindedir. Kişi fetva verirken, zarûrî gayeyle tearuz eden hâciyâta ait bir maslahatı dikkate almaz. Aynı şekilde, hâciyâta karşılık tahsînîyâtı dikkate almak doğru değildir. Din, nefis, nesil, akıl ve malı korumaktan müteşekkil olan zarûrîyâtın korunması⁷³, hâciyâta ait maslahatların temin edilmesinden önce gelir. Eğer hâciyât konumunda olan herhangi bir maslahatla amel etmek dinin zarûrîyâtına hâlel getirecekse, küllî olanın cüzî olana takdim edilmesi ve ümmetin bir arada yaşamasını muhafaza etmek amacıyla, bunun yasaklanması konusunda fetva vermek gerekir.

2.1.7. Meseleyi Eksiksiz Kavramak

Bundan maksat meselenin hakikatini ve gerçeğini tam anlamıyla kavrayıp bilmektir. Şunu biliyoruz ki, bir şey hakkında hüküm vermek onu tasavvur etmenin bir parçasıdır. Fetva, Allah'ın hükmünü başa gelen bir vakıa ya da musibete uygulamak olunca, söz konusu o hadise veya musibetin doğru bir şekilde tasavvur edilmesi gerekir. Ta ki Allah'ın hükmü o hadiseye doğru bir şekilde uygulanabilsin. Fetva veren kişi cevabını, eğer soranın sorusunda meseleye bir itiraz yoksa meseleyi fetva veren kişinin tasavvuruna bina etmemesi gerekir.⁷⁴ Fetva veren kişinin başa gelen meseleyi, şeri

⁶⁹ Eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, V,125; Es-San'ânî, Ebu İbrâhîm İzzeddin Muhammed b. İsmâil Emir, *İrşadü'n-nukkad ila teysiri'l-ictihad*, (Tah. Salahuddîn Makbul Ahmed), Kuvvet, ed- Dâru's-selefiyye, 1405, s. 9; Eş-Şeyh, Hüseyin b. Abdulaziz, *El-Usûlu'l- 'âmme ve'l-kavâ'idu'l-câmi'a li'l-fetâvâ 'ş-Şer'iyye*, s.18; elibrary.mediu.edu.my,books,SDL2410.pdf (01,07,2017); El- Muzyeni, Halid, *El-Fatva ve ta'kidus-savabiti 'ş-Şer'iyye*, <http://feqhweb.com/dan3/uploads/1382451845581.pdf>. (01,07,2017) , s.30.

⁷⁰ Ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, I,337.

⁷¹ Eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *El-İ'tisam*, (Tah. Selim el-Hilali), C.I-II, Suudi Arabistan, Dâru İbni Affan, 1992. II, 683.

⁷² Es-San'ânî, *İrşadü'n-nukkad*, s.9.

⁷³ Eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, II, 31; El-Gazali, *El-Mustasfa*, s.285 .

⁷⁴ Ed-Dehîl, *el-Fetva*, s.169.

hükmü uygulayabilmek ve sorulan hususu Kitap ve Sünnet'teki aslına ilhak edebilmek için şer'e uyarlamasına imkân verecek sahih bir şekilde tasavvur etmesi gerekir.⁷⁵

Müftîye, cevabı istenen bir mesele ya da hükmü açıklanmak istenen bir dava arz edildiğinde, Müftînin meseleyi bütün yönleriyle etraflıca tasavvur etmesi sonra da muteber bir usul bilgisi ve şer'î delillerle hükmüne ulaşması gerekir. Bu da şu şekilde mümkündür. Fetva veren kişi önce zihninde meselenin cevabını tasavvur etmemeli ve ardından da zihnindeki cevaba uygun bir delil aramaya girmemelidir. Aksine, şeriatta var olan nasları ve meselenin hükmünü açıklayacak kaideleri araştırır, sonra da hükmü istinbat eder.⁷⁶ İbn Kayyim şunları zikreder: “Fakat bütün bunlar, delilleri mezhebe tabi kılanların işidir. Önce bir şeye inanıyor sonra ona delil getiriyor. Fakat kim mezhebi delile tabi kılsa, bu kişi önce delili getirir sonra da inanır. Bu şekilde amel etmesi mümkün değildir.”⁷⁷

Uzmanlık gerektiren konularda fetva veren kişinin mevzuyu uzman kişilere danışması meselenin tasavvuruna dâhil hususlardandır. Tıpkı oruç bozmayı mubah kılan bazı hastalıklar gibi. Yine Müslümanların kullandığı bazı ilaçların içeriğinin ne olduğunun bilinmesi, örneğin damar yoluyla verilen gıda takviyesinin orucu bozup bozmayacağı gibi. Bu tür hususlar doktor uzmanlığı gerektirmektedir. Fetva veren kişi, böyle bir durumda, uzman bakış açısıyla düşünülmemiş bir mesele hakkında hemen fetva vermemelidir. Bunu söylesem de günümüzde yaşadığımız gerçekler açısından üzülüyorum. Çünkü müftîler ortaya çıkan yeni meselelerde günaha girme korkusuyla fetva vermekten çekiniyor, bir kısmı da açık ve kesin bir delil olmaksızın haram olduğuna hükmediyorlar. Hatta çoğunlukla konu ile ilgili sedd-i zerâyi olduğunu ya da haramlık tarafının ağır bastığını düşünerek haram olduğuna hükmediyorlar. Sonra acı gerçek ortaya çıkıyor. Bu yeni cihaz ya da icat insanlar arasında yaygınlaştıktan ve taş başı yardıktan sonra, insanlar bu yeni icat ve kullanımı ile ilgili sorular sormaya başlayınca, mubah, mekruh, vs. olduğu ile alakalı fetvalar ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki istişareyle birlikte meşru şekilde fetva yolunu takip etmek ve doğru tasavvuru esas almak, Allah'ın izniyle bütün bu problemleri bitirecektir.

⁷⁵ İbn Salah, *Edebu'l-müftî*, I,135.

⁷⁶ Eş-Şeyh, *El-Usûlu'l-'Âmme*, s.50-51.

⁷⁷ İbn Kayyim, Muhammed b. Ebi Bekr Eyyûb ez-Zer'î, *Zâdu'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd*, C.I-V, 27. B, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1994, V,268.

2.1.8. İnsanların Ve Toplumun Durumunu Bilmek

Fetvalar zaman, mekân ve durumun şartlarına riayet edilerek verilmesi gerekir.⁷⁸

Bu yüzden Ahmed b. Hanbel fetva veren kişide olması gereken şartlar arasında, insanları tanıma şartını koşmuştur. İmam Şâfiî'nin mezhebinde, Irak'tan Mısır'a intikal ettiğinde pek çok değişikliğin meydana gelmesinin sebebi bu ölçüye hamledilmektedir.

Fetva veren kişi, fetva talep edenin memleketine ait doğal şartları bilmeli ki sorulan mevzu ile alakalı hayatın gerçeğini kavrayabilsin ve vereceği fetvanın yasaklama ya da mubah görme halinde oluşturacağı etkiyi takdir edebilsin. Şâtîbî buna fetvanın doğuracağı sonuçlar adını verir.⁷⁹ Aynı şekilde fetva veren kişi insanları tanımalı ki onlar arasındaki farkları ortaya çıkarabilsin. Böylece insanların hilelerini görebilir ve düzenbazlarını tanıyabilir. Ayrıca Müftînin uyanık ve kıvrak zekâlı olması gerekir ki insanlar sorularla onu zor durumda bırakmasınlar. Çünkü müftî insanları tanımadığı, hallerini, örflerini ve alışkanlıklarını bilmediği için hüküm verirken bunu diğerinden ayıramaz.⁸⁰

Hayatın bir gerçeği olarak insanoğlu daima bir değişim, tebeddül ve tahavvül içinde olup etki altındadır. Fetva vermeden önce bu gerçeği dikkate almak ve insanı tanımak önemli olmanın ötesinde zorunu bir durumdur. Gerekli olan şey, Müftînin fetva soran kişinin yaşadığı hayatın gerçeğini bilmesidir. Zira hayatın gerçeği, insanın sahip olduğu düşünce, yaşam, davranış ve inancı üzerinde etkilidir. Bu yüzden şer'î bir hüküm verebilmek için hayatın gerçeğini iyi kavramak lazım.

Hale yani güncel duruma gelince, muhakkak ki geçmiş olaylarla yeni olaylar arasında köklü farklar ve açık değişimler mevcuttur. Bu yüzden fetva veren kişiler, örneğin güncel siyasi konularla ilgili olarak fetva vermek istediklerinde öncelikle hâkim olan güncel siyasi gerçeği doğru bir şekilde anlamaları gerekir. Fetva verirken genel şer'î usullere ve dinin temel gayelerine dayanmaları, muteber davranışların doğuracağı sonuçları dikkate almaları gerekmektedir. Geçmiş ulemanın kendi dönemlerinde hâkim olan siyasi realite karşısında verdikleri fetvaları alıp günümüze taşımak zorunda değiller. Aksine yeni siyasi realiteye uygun fetvalar vermeleri gerekir.

⁷⁸ Halid El-Muzyeni, *El-Fetva*, s.32.

⁷⁹ Eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, V,177.

⁸⁰ İbn Kayyim, *I'lâmu'l-muvakki'in*, V,113.

Sözün özü çağdaş müftî, fikre ait hadiseleri tarafsız ve sağlam bir şekilde ele alabilmesi için, içinde yaşadığı düşünce dünyasını derinlemesine tanımalıdır. Aynı şekilde hem kendisine hem de çevresine tesir eden hâkim siyaset gerçeğini de etraflıca ihata etmelidir. Ta ki verdiği fetvalar sözkonusu olan o siyasi realitenin zorlamalarına karşı set olsun. Bunun ötesinde, imkânı varsa, yaşadığı toplumun gerçeği hakkında bilgi sahibi olması gerekir.

b.Kayyim şöyle der: “Müftî ve hâkim ancak iki tür anlamayla gerçek bir fetva veya hüküm verebilirler:

Birincisi: Gerçeği anlamak, onu iyice kavrayıp karineler, emareler ve alametler yardımıyla vuku bulan şeyin hakikatini bilmek. Böylelikle vuku bulan hadiseyi ilmiyle ihata eder.

İkincisi: Vuku bulan hadisede vacip olanı anlamaktır. Bu da Allah’ın, göndermiş olduğu Kitab’ında ya da Peygamberinin diliyle vermiş olduğu hükmünü anlamaktır. Sonra birini diğerine tatbik eder. Kim bu konuda gayretini ortaya koyar ve imkânlarını seferber ederse, iki ecir veya bir ecirden mahrum kalmaz. Âlim kişi, gerçeği anlayıp onu kavramak yoluyla Allah’ın ve Resulünün hükmüne ulaşan kimsedir.”⁸¹

Ahmed b. Hanbel; “Kişi, kendisinde beş özellik olmadan fetva vermek için insanların karşısına geçmemelidir.” der ve beşinci özelliğin insanları tanımak olduğunu belirtir.⁸²

el-Hatîb ise şunları ifade eder: “Fetva veren kişinin insanlar arasında cereyan eden hususları ve onlara ait âdetleri bilmesi gerekir.”⁸³

Bu şartlar içinde ağırlığı olan ve fetva vermek için ehliyetin nirengi noktasını oluşturan şart, fetva verilecek şeyi makbul derecede iyi bilmektir. Bu ise araştırmaya, deilleri ve hakkında yapılan içtihatları bilmeye bağlıdır. Her kim bir mesele hakkında böyle bir bilgiye sahip olursa o konuda fetva verme hakkına sahip olur. Kişi bazen belirli konularda fetva vermeye ehil olabilir, umumi manada fetva vermeye ehil olmayabilir.⁸⁴

⁸¹ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, II,165.

⁸² İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, V,106.

⁸³ El- Hatîb El-Bağdâdî, *el-Fakih*, II,334.

⁸⁴ Zeydân, *Usûlu'd-da've*, S.105-107.

2.1.9. Kıvrak Zekâ, Uyanık Ve Güzel Mizaç Sahibi Olmak

Bunun anlamı fetva veren kişinin isabetli kararlarının çok ve istinbat ettiği hükümlerin doğru olmasıdır. Aptal ve ahmak insanlar ile yanlışı çok olan kişilerin verdikleri fetvalar uygun değildir. Aksine fetva veren kişi, tabiatı icabı, sözün maksudını ve karinelerin delaletini hızlı şekilde anlayabilen, verdiği hükümler doğru biri olmalıdır. es-Subkî, Cem'u'l-Cevâmi' isimli eserinde, bu hususu “fakîhu'n-nefs olmak”, yani tabiatı gereği sözün maksudını çok iyi anlayabilen, eşya ile ilgili doğru hüküm verebilen şeklinde ifade etmiştir. İmam-ı Şafî'den “cevdetu'l-karîha” tabiri nakledilmiş olup bu hususla ilgili olarak şunları ifade etmiştir⁸⁵: “Allah'ın Kitabını bilen adamdan başka hiç kimseye Allah'ın dini ile ilgili fetva vermek helal değildir... Bunun yanı sıra büyük şehirlerdeki ulemanın ihtilaflarını bilmesi ve buna uygun bir karîhaya/mizaca sahip olması gerekir. Eğer böyle olursa o zaman helal ve haram konusunda söz söyleyebilir ve fetva verebilir. Eğer böyle değilse, bu durumda bilgi verebilir ama fetva veremez.”⁸⁶

Fetva verende aranan şartlar arasında uyanık olması da vardır.⁸⁷ İbn 'Âbidîn şunları zikreder: “Bazıları fetva veren kişinin uyanık olması şartını koştı ve şöyle dedi: bu bizim zamanımızda şarttır. Fetva veren kişinin uyanık olması, insanların hilelerini ve desiselerini bilmesi gerekir. Çünkü bazıları hile ve tezvîratta mahir olup söz oyunlarında, batılı hak suretinde sunma konusunda ustadırlar. Müftînin böylesi hususlarda gaflete düşmesi bu zamanda büyük zararlara yol açar.”⁸⁸

İbnu'l-Kayyim ise şunları zikreder: Müftî, insanların kurnazlıkları, aldatmaları ve durumları konusunda basiret sahibi olmalıdır. Böyle olmazsa hem kendi hataya düşer hem de başkasını düşürür... Eğer müftî insanların durumlarını bilme noktasında iyi bilgi sahibi değilse mazlum kişiyi zalim, zalim kişiyi de mazlum görebilir.⁸⁹

Bununla ilgili hususlardan biri de şudur. Bazı âlimler Müftînin, sözünü yanlış anlamasın diye fetva soran kişinin diliyle ilgili örfü bilmesinin şart olduğunu ifade etmiş

⁸⁵ En-Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 41.

⁸⁶ El- Hatîb El-Bağdâdî, *el-Fakih*, II, 34.

⁸⁷ İbn Salah, *Edebu'l-müftî*, I, 21; En-Nevevî, *el-Mecmû'*, I,41; İbn Âbidîn, *Hâşiye*, V, 359 .

⁸⁸ İbn Âbidîn, *Hâşiye*, V, 359.

⁸⁹ İbn Kayyim, *I'lâmu'l-muvakki'in*, IV, 204.

ve buna dikkat çekmişlerdir. Özellikle bu durum verdiği fetva iman, ikrar vb. sözle alakalı durumlarda ise daha bir önem taşımaktadır.⁹⁰

Usulcülerin fetva veren kişide şart koştukları hususlar, şeriatın tamamını kapsayacak konularda fetva verebilen mutlak müftî ile ilgili hususlardır. Fakat ibadetler yahut miras gibi belirli bir konuda fetva verecek kişide bu şartların tamamı aranmaz. İnsan bazen belli konularda fetva ve içtihat seviyesine ulaşabilir. Her kim kıyas ve yollarını bilir ama hadisi bilmezse bu kişi hadisle alakalı olmayan kıyasla ilgili meselelerde fetva verebilir. Yine biri miras usulünü ve hükümlerini bilse, ama nikâhla alakalı hadisleri bilmeseyse, bu konuda yani mirasla ilgili fetva vermesi caizdir. Kişiyeye fıkıhla ilgili bu konuların dışında başka bir konuda fetva vermesi caiz değildir. İlim ehlerinden bir grup bu hususun cevazına kati surette hükmetmişlerdir.⁹¹

1.2. Fetva İle İlgili Şartlar

Fetva verenin şahsıyla ilgili kuralları zikrettikten sonra burada fetvanın bina edildiği hususlarla ilgili fetva verme (ifta) kurallarını izah edeceğiz. Zamana ve müctehidlerin nadir oluşuna bağlı olarak fetvanın bir müctehid ya da mukallit tarafından verilmesi sebebiyle bu kurallar iki kısma ayrılmaktadır: birincisi ister müctehid olsun ister mukallit olsun bütün müftîlere (fetva verenlere) şamil kurallar, ikincisi ise sadece mukallide has kurallar vardır. Mukallidin tabi olduğu fetvayı inşa etme kuralları müctehide nazaran daha fazladır. Bu ise mukallidin, müctehidin aksine, fetvasını inşa edeceği hususların daha fazla olması sebebiyledir. Bu kısım üçe ayrılmaktadır:

1.2.1. Fetvanın Kitap, Sünnet, İcma veya Kıyas 'a Dayanması

Bu, fetva verme usulüne ait ilk asıl olup kim muhalefet ederse etsin hükümde nassa dayanmak demektir ve muhalefet edeni de mazeret beyan etmeye sevkeder. Bundan amaç, fetvanın bilgisizlik değil bir bilgi üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Arzu edilen, fetva veren kişinin Kitap, Sünnet, eğer bulabilirse İcma, sonra da kural ve ahkâmına uygun bir şekilde yapılmış bir Kıyas ile fetva vermesidir, yoksa sırf kendi heva ve hevesine göre fetva vermesi uygun değil. Bu deliller cumhur ulema arasında üzerinde ittifak edilen deliller olup Müftînin bu delillerin dışında istidlal için

⁹⁰ En-Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 46.

⁹¹ En-Nevevî, *el-Mecmû'*, I,43.

kullanılması hususunda ihtilafa düşülmüş bir yolu tercih ederek fetva vermesinde de bir sakınca yoktur.⁹²

Hatib el-Bağdâdî senediyle birlikte şunu nakletmiştir: “İbn Ömer, Câbir b. Zeyd’i Kâbe’yi tavaf ederken bulur ve ona şöyle der: Ey Câbir! Sen Basra fakihlerindensin ve senden fetva istiyorlar, sen sadece Kuran’ın açık hükmü ve sabit bir Sünnet ile fetva ver. Böyle yaparsan ne âlâ, yoksa hem kendini, hem de başkalarını helak edersin.”⁹³

el-Bağdâdî aynı şekilde şunları da zikretmiştir: “Fetva veren kişi buna ancak çokça hadis yazmış ve dinlemiş olması durumunda güç yetirebilir.”⁹⁴

İmam-ı Azam Ebû Hanîfe “Hadis sahih ise o benim mezhebimdir.”⁹⁵ demiştir.

İmam-ı Mâlik ise şöyle demiştir: “Ben bir beşerim. Bazen hata, bazen de isabet ederim. Bu sebeple benim rey ve içtihatlarımı inceleyiniz. Kitap veya sünnete uygun olanlarını kabul ediniz, olmayanları terkediniz.”⁹⁶

İmam-ı Şafîî şöyle demiştir: “Hiç kimse yoktur ki Allah Resulüne ait bir sünneti gözden kaçırmış ya da unutmuş olmasın. Her ne görüş beyan edersem yahut bir asıl/kaide koyarsam ve bu konuda Allah Resulünden gelen ve görüşümün hilafına bir şey varsa, bu durumda söz Allah Resulünün söylediği sözdür ve o söz benim görüşümdür.”⁹⁷

Beni gerçekten burada ilgilendiren husus, delillerin kullanılmasındaki sıralamadır. Nass, ister Kitap (Kur’ân)’tan ya da Sünnetten olsun ilk sıradadır. Aynı şekilde icma da, çoğunlukla sahih ve sarih bir nass üzere bina edilmesi sebebiyle takdim edilmiştir. Sonra nassa ulaşılamadığından dolayı Kıyas’a ve daha ötesinde üzerinde ihtilaf vaki olan delillere gidilmiştir.⁹⁸

Bu kısım fetvaya dair kurallardan birini içermekte, bunun yanı sıra fetva hükmünü Kitap, Sünnet, İcma ve Sahih Kıyas üzerine bina ederken fetva verici ile ilgili hususları

⁹² Eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, II, 224.

⁹³ El-Hatîb El-Bağdâdî, *el-Fakih*, III, 188.

⁹⁴ El-Hatîb El-Bağdâdî, *el-Fakih*, III, 189.

⁹⁵ El-Fullânî, *İkâzu himemi uli'l-epsâr*, s.62; İbn Âbidîn, *Hâşiye*, I,385.

⁹⁶ El-Kurtubi, Yûsuf b. Abdullah b. Abdülber En-Nemeri Ebu Ömer, *Câmi'u beyâni'l-ilmî ve fadlihi*, (Tah. Abilaşbal ez-Zuhîyeri), C.I-II, Suudi Arabistan, Dâru İbni'l Cevzi, 1994, II, 70; El-Hattâb , Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman El-Mâlikî El-Magribî, *Mevâhibü'l-celîl fî şerhi Muhtasari Halîl*, C.I-VI, 3.B, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1992, IV,54; El-Fullânî, *İkâzu himemi uli'l-epsâr*, s.98.

⁹⁷ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, II, 286.

⁹⁸ Eş-Şafîî Muhammed b. İdris, *Er-Risâle*, (Tah. Ahmed Muhammed Şakir), Mısır, Mektebetül-Halabi, 1940, s.599 .

ele almaktadır. Şunu unutmadan belirtmek gerekir ki bu kural, aynı zamanda fetva verene nassa muhalefeti haram kılmayı da ihtiva etmektedir ki bu husus Müslümanların üzerinde icma ettiği bir konudur. Fetva veren kişinin herhangi bir şeyi Kitap ve Sünnet'ten bir nassa takdim etmesi caiz değildir. Eğer nass yoksa bu durumda âlimler Kıyası kullanma konusunda farklı yöntemlere başvurmuş, kimisi bu konuda geniş bir tavır takınırken bir kısmı da daha dar bir yol izlemiştir. Ayrıca âlimler sahabe sözü, mesâlih-i mürsele, Medine ehlinin ameli, istihsan gibi fıkıh kitaplarında geniş şekilde yer verilen diğer delilleri kullanma konusunda da ihtilaf etmişlerdir.

1.2.2. Rey İle Fetva Verme Meselesi

Rey, emarelerin birbiriyle tearuz etmesi sebebiyle bir konuda tefekkür, teemmül ve doğruyu bilme arzusu sonrasında kalbin gördüğü şeydir. Kişinin, herhangi bir emaresi olmayan ve kendisine kapalı olan bir hususu hayal etmesine rey denilmez. Aynı şekilde akılların ihtilaf etmediği bir şeye de rey denilmez.⁹⁹ Buna karşılık rey, kıyas, istihsan ve bunların dışındakilere şamildir.¹⁰⁰

Fetva, şeri bir hüküm ihtiva ettiği müddetçe Allah'ın Kitabına ve Resulünün sünneti ile bu iki büyük aslın delalet ettiği icma gibi ahkâmın delillerinden olan şeylere dayanması gerekir.

Rey eğer makbul ise fetvaya esas olmaya uygundur, eğer fasid olursa uygun olmaz. Fasid rey Kitap ve Sünnete muhalif olandır. Makbul rey'e gelince bunun pek çok çeşidi vardır:

1- Sahabenin rey'i: Doğru bir bakış açısına, derin bir anlayışa ve ince bir istinbata dayanması sebebiyle makbuldür. Zira Ashab vahyin nüzulüne şahid olmuş ve Hz. Peygamber (sas)'in sohbetinde bulunmuşlardır. Bunlara ilave olarak onlar berrak bir zihne sahip olup şeriatın maksadına vakıf kimselerdir.

2- Nassları tefsir eden, delaletlerini açıklayan ve istibnat (hüküm çıkarma) yollarını kolaylaştıran rey: Örneğin 'avl ve miras konusunda sahabenin görüşü.

3- Ümmetin fıkhi görüşler arasından kabul ettikleri: Bu çeşide, sahih kıyas şartlarını sağlamakla birlikte naslara muhalif olmayan sahih kıyas çeşitleri girer.¹⁰¹

⁹⁹ İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakki'in*, I, 66.

¹⁰⁰ El-Âmidî, *El-İhkam*, IV, 46.

¹⁰¹ Zeydân, *Usûlu'd da`ve*, s.157.

Bu konuda Şu görüşlere de yer verilmiştir: “Rey, kıyasın kendisidir.” Aynı Şekilde rey, istihsan ve diğerlerini içerebilmesi için “rey, kıyastan daha umumidir” denilmiştir.¹⁰²

el-Āmidī Şunları zikreder: “rey ile ictihad, kıyastan daha umumidir. Çünkü rey ile içtihad, aynı zamanda nassların kapalı taraflarıyla istidlal ve beraat-i asliyeye bağlı kalma konularında da olur.”¹⁰³

İlim ehlerinden pek çok kimse rey ile fetva ve hüküm vermeyi ve bununla amel etmeyi uygun görmemiştir. Sahabe ve onlardan sonra gelen pek çok kimse bu Şekilde davranmıŐtır. Doğru olan, aynı zamanda hadislerin üzerinde durduğu husus, fetva ve hüküm veren kişinin Kitap, Sünnet ve İcmâ’ya bakmasıdır. Eğer bunlarda bir hüküm bulursa, bunları bırakıp başka bir Şeye yönelmesi caiz değildir. Bulamadığı takdirde usul fikhın ilgili kısımlarında zikredildiği Şekliyle Celī Kıyâs’ı kullanması gerekir. Eğer kıyas yapacağı bir asıl bulamazsa veya kıyaslar birbiri ile tearuz ederse, bu durumda Şeriatın ahkâmına uygun olan hükmü elde etmek için bütün gücünü sarfedip imal-i fikirde bulunur. Rey ile amel etmek, bu durumda, zaruret halinde olup geniŐlik durumunda başvurulacak bir yol değildir.

Rey’i yerli yerinde kullananlarla ilgili olarak bizlere Hz İbn Mes’d’in Şu uygulaması ulaşmıştır ki, Mufevvida kadın, yani zifaf gerçekleşmeden önce kocası ölen kadınla ilgili bir soru soruldu. Soruyu soranlar bir ay kadar ondan bir cevap almak için gidip geldiler, fakat o cevap vermedi. Sonunda Şöyle bir cevap verdi: *Bu konuda kendi reyimi (görüŐümü) söyleyeceğim. Eğer doğru ise bu Allah’tandır. Eğer yanlıŐsa bendendir ve Őeytandandır. Allah ve Resulü hatadan beridirler. Bana göre kadına, dengi olan kadınlara verilen mehir gerekir. Bu konuda değeri düşürmek de haddi aÇmak da uygun değildir. Kadına miras düştüğü gibi iddet beklemesi de gerekir.*”¹⁰⁴

Allah Rasulü (sas) Mu’âz (ra)’e Şöyle demiştir: “Nasıl hüküm vereceksin? Mu’âz (ra): Allah’ın kitabında olanla hüküm vereceğim. Allah Rasulü (sas): Allah’ın Kitabında yoksa? Mu’âz (ra): Allah Rasulünün (sas) sünneti ile hüküm veririm. Allah Rasulü (sas): Allah Resulünün (sas) sünnetinde de bulamazsan? Mu’âz (ra): O zaman

¹⁰² Ahmed b. Eb’l-Fadl b. Hacer El-Askalânî, *Fethü’l-Bârî bi-Şerhi Sahihi’l-Buhari*, (Tah. Muhammed Fu’ad Abdalnaki , v.d), C.I-XIII, Beyrut, Dâru’l-Ma’rife, h. 1379, XIII, 291.

¹⁰³ El-Āmidī, *El-İhkam*, IV, 39.

¹⁰⁴ Nesâî, "Nikâh", 43

kendi reyimle içtihat ederim. Bunun üzerine Allah Resulü (sas) şöyle buyurmuştur: Allah Resulünün (sas) elçisini muvaffak kılan Allah'a hamd ü senalar olsun."¹⁰⁵

Hız. Ömer (ra) Şureyh (ra)'a şöyle demiştir: "Allah'ın Kitabında sana açık olan bir şey hususunda başka delil arama. Eğer Allah'ın Kitabında açık bir şey bulamazsan o zaman Sünnete yönel. Aradığın şeyi Sünnette de bulamazsan o zaman reyinle içtihat et."¹⁰⁶

1.2.3. Şeriatın Maksadına Uygun Olmalı

Fetva veren kişi fetvayı oluşturmak ve hüküm çıkarmak için Kitap ve Sünnette bulunan delilleri incelerken Şeriatın gayesine özen göstermesi gerekir¹⁰⁷. İmam eş-Şâtibî, şeriatın gayesini dört ana çeşit üzerine kurmuştur: Şeriatın temel gayeleri, anlatma (ifhâm) gayeleri, teklif gayeleri ve ona uyma (imtisal) gayeleri vardır.¹⁰⁸ Müftî ve müctehid bu maksatları, biri diğerine baskın gelmeyecek şekilde kullanmaya özen gösterirse, Şâri'in muradına en yakın adil bir neticeye ulaşır.

Müctehid kişi bu dört ana çeşit gayeye, içtihat ederken küllî ve şeriatın gayesine şamil bir şekilde bakar.

Şâri'in maksadına uygun tam içtihat, metni doğru anlayabilmek için müctehidin Arap Dilini iyi bilmesini gerektirir. Sonra Şâri'in o metinden kastını ve makâsıd-ı şerî'a'daki derecesini kavraması gerekir. Bundan sonra şer'î naslardaki makâsıd-ı şerî'anın mükellefe uygunluğunu bilmesi gelir. Ardından, şer'î naslardaki makâsıd-ı imtisâlin Şâri'in emirlerine uygunluğunu bilmesi gerekir. Sonra zihinde anlaşılan ve idrak edilen hususların gerçek hayattaki gayelere pratik şekilde tatbiki gelir. Bu da, makâsıd-ı şerî'anın dört çeşidinin dengelenmesiyle oluşur. Her bir çeşide hakkını verir, böylece mükellefe ait makâsıd imtisâle dair makâsıda galip gelmez veya bunun tam tersi bir durum olmaz. Dört maksat istenen şekilde anlaşılınca, müftî veya müctehid kişi en ideal ve adil yolla, bir tarafa meyletmeden ve gevşemeksizin adaletli bir şekilde fetva isteyen kişiyi şer'î mükellefiyetlere sevk edecektir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Et-Tirmîzî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's- sahih Sünen-i Tirmîzî*, C.I-V, (Tah., Ahmed Şâkir, v.d), Beyrut, Dâru İhyâ et-Turâs el- Arabî, 't.y' "Ahkem", 13 .

¹⁰⁶ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, I, 85.

¹⁰⁷ Aş-Şeyih, *el-Usûl*, s.18, vd; Ed-Dahîl, Abdurrahmân b. Muhammed, *El-Fetvâ*, 'y.y', 't.y', 2007, s.266.

¹⁰⁸ Eş-Şâtibî, *el-Muvafakât*, II, 8.

¹⁰⁹ Eş-Şâtibî, *el-Muvafakât*, II, 279.

Müftî fetva verirken maksadı esas alan anlayışı dikkatten kaçırmamalı ve buna azami derecede riayet etmelidir. Özellikle tevhit ve dini zayi etmekle ilgili hususlarda, canın, malın telef olması, neslin zayi olması ve aklın yitirilmesi gibi konularda özen göstermelidir.

Bu hususa riayet edilmemesi ve ihmal edilmesi durumunda, özellikle de felaketlerin ve hadiselerin başa geldiği bir sırada, insanlar arasında keşmekeşlik ve hükümlerde hatalar meydana gelir. eş-Şâtibî şunları zikreder: “*Alim olan kişinin zellesi çoğu zaman içtihat ettiği o manada var olan dinin gayesini görememekten kaynaklanmaktadır.*”¹¹⁰

1.2.4. Fetvanın Doğuracağı Sonuçları Dikkate Alınmalı

1.2.5. Fetvanın Sonuçlarını Dikkate Almak ve Fetvanın Meşru Oluşu

Müftî fetvasını oluşturmaya başladığında, bütün tasarrufların hepsinde, sözlerin ve fiillerin doğuracağı sonuçları dikkate alması gerekir. Buradan hareketle müctehid, içtihat edip şer’î bir hükmü delillerinden istinbat etmeye çalışırken, ardından bu hükmü, illetin dayandığı yeri göstermek amacıyla fetva isteyen kişinin durumuna tatbik etmek isterken, bu fetva ya da hükmün peşi sıra ortaya çıkabilecek sonuçları ve buna terettüp edebilecek hususları takdir edebilmelidir. Aynı şekilde verdiği fetvanın akıbetini takdir edebilmeli ve görevinin sadece şer’î hükmü bildirmekten ibaret olmadığını bilmelidir. Müftînin bunlara riayet etmesi onu fetva verirken, düşebileceği deli cesaretinden koruyacaktır. Zira o, herhangi bir alanda verdiği fetva neticesinde ortaya çıkabilecek psikolojik, sosyolojik, siyasi ve kültürel etkileri düşünmeden ve tespit etmeden önce fetva vermemelidir.

eş-Şâtibî şunu zikretmektedir: “İster muvafık olsun ister muhalif olsun fiillerin doğuracağı sonuçları düşünmek gereklidir ve bu şeran de kastedilmiştir. Bu da şu şekilde olur; müctehid, mükelleflerden sadır olan herhangi bir fiil ile ilgili olarak, o fiilin doğuracağı sonuçları düşünmeden hüküm vermez, ne ileri bir adım atar ne de geri durur. O fiil, elde edilecek bir maslahat veya def edilecek bir mefsedet için işlenmiş olabilir. Fakat o fiilin kendisinden kastedilen şeyin tersi istikamette doğuracağı bir sonuç vardır. Bazen bu fiil kendisinden kaynaklanacak bir mefsedet ya da kendisiyle

¹¹⁰ Eş-Şâtibî, *el-Muvafakât*, V, 135.

giderilecek bir maslahat için işlenmiş olmayabilir. Fakat bunun tam tersini doğuracağı bir neticesi vardır.”¹¹¹

İbn Kayyim ise şunları ifade eder: “Eğer onunla ilgili bir nass ya da icma varsa, imkânı nisbetinde onu tebliğ etmesi gerekir. Kime bir bilgi sorulur, o da bu bilgiyi gizlerse, Allah kıyamet gününde onun ağzına ateşten bir yular takar. Bu husus, Müftînin verdiği fetvanın sebep olacağı tahribattan emin olduğu durumlarda olur. Eğer müftî fetva gairesinden emin olmaz ve daha fazla bir şerrin terettüp edeceğinden korkarsa bu durumda fetvayı söylemez ve susar. Bunu, iki kötü durumdan daha ehvenini seçerek daha büyük belayı defetmek için yapar.... Aynı şekilde soru soran kişinin akli, sorduğu hususla ilgili cevabı kaldıramayacak durumda ise ve sorulan kişi bu durumun kendisi hakkında fitneye sebep olacağından korkarsa, bu durumda cevabını söylemez.”¹¹²

Bu yüzden Hz. Peygamber (sas), yeni Müslüman olanların durumunu göz önünde bulundurarak, Kâbe’yi yıkıp Hz. İbrahim (as)’ın temelleri üzerine inşa etmekten vazgeçmiştir. Yeni Müslümanların şeriatı hiç bilmemeleri ve imanlarının zayıflığı ortadayken Kâbe-i Muazzama’nın bu şekilde yıkılması, büyük ihtimalle dinden dönmelerine sebep olacaktı. Dinin korunması ise makâsıd-ı şeria’nın en büyüklerindedir. Kâbe’nin yıkılması haddi zatında meşru bir iş olmasına rağmen büyük bir bozguna sebebiyet verecekti. Fakat O (sas), dinin yok olup gitmesi gibi daha büyük bir mefsedeti defetmek amacıyla Kâbe’nin olduğu gibi kalmasını, daha hafif olan mefsedeti tercih etti.

Şer’î hükümlerin doğuracağı sonuçlarla ilgili hususların dikkate alınmasına delalet edecek başka deliller de mevcuttur. Hüküm olduğu hal üzere kalacaktır, lakin bu hükmün menatı yani illeti araştırıldığında, bu illetten kastedilen şey bazen şari’in gayesi yönünde gerçekleşmektedir. Fakat diğer taraftan daha büyük bir gaye de bazen geri plana düşmektedir. Bu yüzden Müftînin, özellikle fitnelerin çoğaldığı ve zifiri karanlık gecenin parçaları haline dönüştüğü böyle bir zamanda, bu hususa olabildiğince çok özen göstermeli ve gayretini bu yönde yoğunlaştırmalıdır.¹¹³

¹¹¹ Eş-Şatibî, *el-Muvafakât*, V, 177.

¹¹² İbn Kayyim, *İ’lâmu’l-muvakki’in*, IV, 157-158.

¹¹³ Eş-Şatibî, *el-Muvafakât*, V, 177; El-Kindî, Abdurrezzak, *Et-Teyisîr fi’l fetva*, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 2008, s.215, vd.

2.2.6. Sonuçlar Dikkate Alınırken Uygulanacak İlkeler

Fetvanın doğuracağı sonuçları dikkate almakla kastedilen hususların tatbiki, genel bazı kurallar ve usuller ile mümkündür. Bu kuralları şu şekilde özetlemek mümkündür:

2.2.6.1. *Sedd-i Zerâyi İlkesi*

Seddi zerâ'i "Caiz olmayan bir şeye sebebiyet verdiği için caiz olan bir şeyin yasaklanması demektir"¹¹⁴ fıkıh konularının pek çoğuna dâhildir. Zerî'a'nın anlamı, maslahat olan bir şeyle mefsedet olan başka bir şeye ulaşmaktır.¹¹⁵ Mefsedetin kendisinden kaynaklanması yönüyle zerâyi üç kısma ayrılır:

1- Mefsedetin ister yakînen ister zann-ı galip yoluyla olsun, kendisiyle kesinlikle gerçekleştiği zerâyi'. Müslümanların yolu üzerinde kuyu açmak gibi. Çünkü bu durum Müslümanların o kuyuya düşüp helak olmalarına vesiledir.

2- Mefsedetin ister yakînen ister zann-ı galip yoluyla olsun, kendisinden kaynaklanması çok zayıf ya da yok denecek derecede olduğu zerâyi'. Üzüm yetiştirmenin şarap yapmaya vesile olması gibi. Hiç kimse, şarap yapılması endişesiyle üzüm yetiştirmenin yasaklanması gerektiğini söylememiştir.

3- Mefsedetin kendisinden kaynaklanması muhtemel olan zerâyi'. Bu tartışmalı bir mevzu olup mezhepler ve âlimler bu konuda farklı görüşler beyan etmişler, kimisi meseleyi dar bir çerçevede ele alırken kimisi de geniş bir çerçevede ele almıştır.

2.2.6.2. *Hile Yollarının Kapatılması İlkesi*

Bu işin şöhret bulmuş hakikati şudur: Zahiren caiz olan bir işin, şer'î bir hükmü iptal etmek için yapılmasıdır.¹¹⁶ Zekâttan kaçmak için yılın başında malını hibe eden kimse gibi. Ebû Hanîfe gibi böyle bir hileyi caiz görenler neticeyi dikkate almışlardır. Fakat bu tek başına değerlendirildiğinde böyledir. Çünkü her ne kasıtle yapılsa yapılsın hibe, zekâtın vacip kılınmasını iptal eder. Bu iptal de sahihtir ve caizdir. Fakat bir şartla, o da hükmün iptalini kastetmemesi gerekir. Onunla ilgili olan bu kasıt yasaklanmıştır. Çünkü şâri'e karşı bir direnme vardır ve böyle bir kişi zekâtı vermekten

¹¹⁴ El-Karâfi, *el-Furûk*, II, 59; Eş-Şatîbî, *El-İ'tisam*, I,76.

¹¹⁵ Eş-Şatîbî, *el-Muvafakât*, V,183.

¹¹⁶ Eş-Şatîbî, *el-Muvafakât*, V,187, vd.

kaçınanın durumuna benzer. Ebû Hanîfe, açık bir şekilde hükümlerin iptal edilmesi kastının yasak ve caiz olmadığı hususuna muhalefet etmemiştir.

2.2.6.3. Görüş Ayrılığına Riayet Etme İlkesi

Bu ilkenin iki yönü vardır.¹¹⁷

1- Görüş ayrılığına başlangıçtan itibaren, hükmü istinbat ederken ve tercih yaparken riayet edilmesi.

Müctehid, bir meselenin hükmünü istinbat etmek için içtihat eder, sonra konu ile ilgili görüşlerden birini tercih ederken güçlü muhalif görüşü dikkate alır ve kendi ulaştığı görüşün dışında başka bir görüşü seçer. Bunu da ihtiyat, kolaylaştırma gibi tercihi caiz kılacak yönü öne çıkararak yapar. Bu durum, genel olarak fetvanın oluşturulmasıyla ilgili olup ihtilafa riayet etmeye dayanan çıkarımı dikkate alarak fetvayı oluşturma kapsamına girmemektedir.

2- Gerçekleştikten Sonra Görüş Ayrılığına Riayet Edilmesi

Müctehidin meselede başlangıçta haram kılan ve yasaklayan delili tercih etmesi şeklinde olur. Eğer fiil bunun hilafına vuku bulursa tercih etmediği başka bir delili, sözkonusu o durumda kendi deliline tercih edilmeyi gerektirecek bir bakış açısının bulunmasından dolayı, dikkate alır. Vuku bulduktan sonra muhalif görüşü dikkate almanın gerekçeleri iki açıdan ortaya çıkar:

Birincisi: Yeni bir bakış açısını gerekli kılacak yeni hususların ortaya çıkması. Böylelikle mesele vuku bulduktan sonra artık başka bir mesele haline gelmiştir. Bu durumda müctehid o meselenin kendisine, vuku bulduktan sonra arz edildiğini farzeder. Böyle yapılmasının sebebi, o meselenin meydana geldikten sonra kendisine taalluk eden bir delil veya maslahattan dolayı incelenebilir olmasını mümkün kılmak içindir.

İkincisi: Birinci içtihat üzerine bina edilmesi halinde, mükellefe ciddi anlamda bir meşakkat ve zorluğa neden olacak türden problemlerin ortaya çıkması.¹¹⁸

2.2.6.4. Örf İlkesi

Örf, insanların muamelelerinde alışkın oldukları ve işlerinin kendisiyle istikamet bulduğu şeydir.¹¹⁹

¹¹⁷ Eş-Şatibî, *el-Muvafakât*, II,51, V,106 vd; Es-Suyûti, Ebü'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, s.136.

¹¹⁸ Eş-Şatibî, *el-Muvafakât*, V, 191; Ed-Dehil, *el-Fetva*, s. 270.

el-Karâfi şöyle demiştir: “Örfe gelince, bu husus mezhepler arasında müşterektir. Kim bunu (örfü) araştırırsa mezheplerin bu mevzuda onu açık bir şekilde zikrettiklerini görür.”¹²⁰

Bu sebepledir ki ulemadan “Örf olarak bilinen, şart koşulmuş gibidir” sözü nakledilmiştir.¹²¹

es-Serahsî, el-Mebsût isimli eserinde şunu zikreder: “Örf ile sabit olan, nass ile sabit olan gibidir.”¹²²

Örf iki kısma ayrılır:

Birincisi fasid ve merdud olan örfdür. Bu tür örfte itibar edilmez, çünkü kati bir nassa aykırıdır.

İkincisi ise sahih olan örfdür. Kur’ân, Sünnet ve teşrî’ kaidelerine uygun olan örfdür. Böyle bir örf benimsenir, aynı zamanda kendisine güvenilir.

İbn ‘Âbidîn şunları ifade etmiştir: “Âdet, hakkında nass olamayan bir konuda dinin hüccetlerinden/delillerinden biridir.”

Örfün geniş bir etki alanı vardır. Şer’î hükümlerin istinbat edilmesi, nasların tefsir edilmesi ve açıklanması, aynı şekilde hakkında nass olmayan meselelerde şer’î hükümlerin örfte bina edilmesi gibi hususlarda etkisi vardır. Örfte bina edilen şer’î hükümler, örf değiştiğinde veya yok olup gittiğinde, yenilenir ve iyileştirilir.

2.2.6.5. Âdet Muhakkemdir İlkesi

Fakihler “adet hakemdir”¹²³ kaidesini kararlaştırmış ve hükümlerin bina edildiği en büyük fıkıh kaidelerinden biri haline getirmişlerdir. Şurası da bir gerçek ki adetler değişir ve adetler değiştiği müddetçe bunlar üzerine bina edilen hükümler de değişecektir. Bu yüzden “zamanın değişmesine bağlı olarak hükümler de değişir” kaidesini tesis etmişlerdir.¹²⁴

¹¹⁹ Ez-Zerkâ, Mustafa Ahmed, *El-Medhalü'l-fikhiyyü'l-âm*, C.II, 2.B, Şam, Dâru'l- Kalem, 2004, I, 141, vd; Ez-Zuhaylî, Vehbe, *Subulu'l-istifâde mine'n-nevâzil ve'l-fetâvâ ve'l-'amelu'l-fikhi fi't-tatbikâti'l-mu'âsira*, Şam, Dâru'l-maktabî, 2001, s.48.

¹²⁰ El-Karâfi, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs, *Şerhu Tenkihi'l-fusûl*, (Tah. Tâhâ Abdurra'uf Sa'd) Mısır, Şarikatu't'Tiba'ti'l-Fenniye El-Müttehede, 1973, s.448.

¹²¹ Hamevî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Hamevî el-Mısırî, *Gamzü uyuni'l-besair fi şerhi'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, C.I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985, IV, 206.

¹²² Es-Serahsî, Muhammed b. Ebû Sehl Şemsü'l-Eimme, *el-Mebsût*, Beyrut, Dâru'l-ma'rife, C. I-XXX, 1993, XIII, 2 06.

¹²³ *Mecelletü'l Ahkâm El-'Adliyye*, (Tah. Necip Havavini), Karatşî, Nur Muhammed Ticaret Kütüb Âram Bağ, "t.y", s.20, 36. Madde; Ez-Zerkâ, *El-Medhalü'l-fikhi*, s.141.

¹²⁴ *Mecelle*, s. 20, 39. Madde; Ez-Zerkâ, *El-Medhalü'l-fikhi*, s.141.

2.2.6.6. Meşakkati Durumunda Kolaylık İlkesi

Bu ilkedен kasıt, zorluğun kolaylık için bir sebep olacağıdır. Aynı şekilde bu ilke, darlık zamanında genişliğin esas alınması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü Şâri' meşakkatli olan bir şeyi teklif etmemiş ve ona zorlamamıştır. Ruhsatın meşru oluşu ise zaruret yoluyla dinden öğrenilen hususlardan biridir.

eş-Şâtibî şunları zikreder: “Mükellef kişi, teklif edildiği şeyi yapması durumunda, alışılmışın dışında bir zorluk ve sıkıntıyla karşı karşıya kalırsa, onun bu hali teklifin o kişi hakkında kolaylaştırılması için şer’î bir sebep olur.”¹²⁵

Kolaylığı gerektiren meşakkat, şer’î tekliflerden ayrılabilen meşakkattir. Hac ve cihat meşakkati gibi şer’î tekliflerden ayrı düşünülmemeyen meşakkatlere gelince, bunların hafifletme ve kolaylaştırmada hiçbir etkisi yoktur.¹²⁶

2.2.6.7. Zaruret ve İhtiyacın Gözetilmesi İlkesi

Zaruret, ihtiyaçlar karşılanırken, genel kıyasi kaidelerin dışına çıkmaya neden olan en büyük sebep ve itici güçtür. Yine zaruret, ihmal edilmesi durumunda, beş zaruriyattan birine dokunacak büyük bir tehlike ve zararın muhakkak surette terettüp edeceği şeydir. Bu zarar, o zaruriyattan olan şeyin ya yok olması ya da bozulması şeklinde olur.¹²⁷

Hanefilerden el-Cessâs zarureti, yemeğin terkedilmesi sebebiyle insanın nefesine veya bazı azalarına zarar gelmesi veya helak olmasından korkmak şeklinde tarif etmiştir.¹²⁸

Malikîler ise onu, bilgi veya zan yoluyla kişinin helak olacağından korkulması şeklinde tarif etmişlerdir.¹²⁹ İhtiyaca gelince o, terkedilmesi durumunda sahibine meşakkat, zorluk, sıkıntı ve güçlük veren şeydir. Her ne kadar ihtiyaçta meşakkat ve sıkıntı olsa da bu, zaruret derecesinin altındadır. Çünkü zarurette, ona aykırı davranmak için ihtiyaçta bulunan sebepten daha güçlü bir sebep vardır. Zarurete aykırı davranma durumunda kişinin nefesine veya başka bir şeye zararın dokunması ve tehlike arzemesi sözkonusudur. Ayrıca ihtiyaç için sabit olan hüküm sürekli olurken, zaruret için sabit

¹²⁵ Eş-Şâtibî, *el-Muvafakât*, II,207.

¹²⁶ Es-Suyûti, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, s.76; Hamevî, *Gamzû uyuni'l-besair*, s.64.

¹²⁷ Vehbe ez-Zuhaylî, *Subulu'l-istifâde*, s.44; Ed-Dehîl, *el-Fetvâ*, s.265.

¹²⁸ El-Cessâs, Ebû Bekr Râzî Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Tah. Muhammed es-Sadık Kamhavi), C.I-V, Beyrut, Dâru İhyâ' t-Türâsi'l-'Arabî, 1405, I,157.

¹²⁹ Ed-Desûki, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arâfe, *Hâşiyetu'-Desûki 'alâ'ş-Şerhi'l-kebîr*, (Tah. Muhammed 'Allîş), C.I-IV, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 't.y', II,115.

olan hüküm geçicidir. İhtiyaç, bir hüküm tespit etmesi yönüyle, zaruret derecesine indirgenir ve bu hüküm her ikisi içinde de uygun olur.

Fetvada zaruret ilkesiyle amel etmek, şeriatın zarureti dikkate alıp onu kabul etmesi üzerine kuruludur. Aynı şekilde zaruretin belirli zamanlarda oluşturacağı baskılara yanıt vermesi üzerine tesis edilmiştir. Bu itibarla zaruret zamana göre değişkenlik arz eder.

İKİNCİ BÖLÜM

FETVAYI ETKİLEYEN HUSUSLAR

1. FETVA GERÇEĞİNE BİR BAKIŞ

Çağımız, İslami araştırmalar alanında geniş bir ilmî kalkınmaya şahit oldu. İslam dinî ilimlerini öğretmek için birçok bölgede üniversiteler, enstitüler ve kurumlar inşa edildi. İslam düşüncesinde gerileme dönemleri boyunca hâkim olan durgunluk, gerçeklerle karşı karşıya kalması sebebiyle kaybolmaya başladı. Kendini fikirler çatışmasının ve düşünce akımları selinin ortasında bulan müftünün, bu gerçekten etkilenmemesi mümkün değildir. Çünkü insan çevresinden, yaşadığı çağdan ayrı ele alınamaz. Herhangi bir asırda yaşamış olan müftüler beşer olduklarından ve masum olmadıklarından dolayı hata yapabilirler. Zira çağımızdaki fikrî, psikolojik, toplumsal ve siyasî tesirler diğer herhangi bir asırdakinden daha fazladır. Öyle ki hata yapmaktan korunmuş olan Peygamber Efendimiz bile Bedir esirlerinden aldığı fidye konusunda, cihada katılmak istemeyen münafıklara izin verme hususunda içtihatta bulunurken hata etmiş ¹³⁰ ve *'Kimin lehine kardeşinin hakkını alıp hüküm vermişsem, onu almasın! Yoksa ben ona Cehennemden bir parça ayırmış olurum'*¹³¹ diyerek de, içtihatta hata edebileceğini ifade etmiştir. Ancak Cenab-ı Allah, onun, umumî ahkâmıla ilgili yaptığı içtihat hatalarını tashih etmiştir. Zikredilen sebeplerden dolayı hatalar, ayakların kayması ve düşüncelerdeki sapmalar çoğalmıştır. Ayrıca televizyon, radyo, internet gibi medya iletişim araçları vasıtasıyla hatalı fetvaların yayıldığı geniş ortam, içinde bulunduğumuz asırda fetva hususunda hatanın sebeplerini artırmıştır.

¹³⁰ İbn Kudame, *Ravzetün-nazir*, s. 356.

¹³¹ İbn Mâce Muhammed b. Yezîd Ebu Abdullâh el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, C.I-II, (Tah. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Beyrut, Dâru'l-Fikir, 't.y', "Ahkâm", 13.

2. FETVALARIN HATALI OLMASINA YOL AÇAN ETKENLER

2.1. Fetva Veren Hüküm Doğru Bir Şekilde Kavrayamaması

Bu da iki şekilde gerçekleşir.¹³²

(a) Birinci şekil

1) Naslarla sabit olup üzerinde icma olan bir hükme, nasları bilmediği için veya dikkatsizliğinden dolayı aykırı hüküm vermek. Bu da içtihat ederek fetva verdikten sonra söylediğine muhalif sarih ve sahih bir nassın ve icmanın bulunduğu anlaşılmasıyla olur.

2) Âmm olan nassı tahsis etmek veya mukayyed olanı mutlak kabul etmek gibi Nassı yanlış anlama veya yanlış tevil etmek. Gerekli eğitimi görmeden, yeterince düşünmeden, istenilen dengeyi tutturmadan aceleyle hükümde bulunmak buna sebep olmuş olabilir. Örneğin fetva verirken sahih zannederek dayandığı bir hadisin zayıf veya uydurma olduğunun ortaya çıkması buna bir örnektir. Bunun sebebi, özellikle son asırlarda olmak üzere uzun yüzyıllar boyunca İslami hayata hakim olan mezheplerin birinci derecede mezhep imamlarının görüşleri ile mezhep alimlerin yaptıkları tercih ve tashihlerine gösterilen ihtimamın, iki ana kaynağa (kuran ve sünnet) gösterilmemesidir.¹³³

3) Fasid kıyas da bunlardan biridir. Kat'i bir nassı, zannî bir nassa kıyas etme veya sırf taabbudî olan hükümleri hükmüne ve maksadına bakarak muamelat ve ibadete kıyas etme şeklinde gerçekleşen fasit kıyas buna örnektir. Zira kıyasın Kuran ve sünnette sabit olup illeti açık olan bir nassa dayanması gerekmekte olup asıl ile fer'in arasında bir farkın da bulunmaması gerekmektedir.

¹³² El-Eşkar, *El-Futya*, s.83 vd; El-Karadavi, Yusuf, *el- İctihâd fi şeria'ti'l-İslamiyye*, s.93,vd; <https://kenanaonline.com/files/0048/48522/الاجتهاد في الشريعة الإسلامية.pdf> , (18/07/2017); Yusuf el-Karadavi, *el-Fetva beynel-indibat ve't-teseyyüb*, s.64-103; <http://feqhweb.com/dan3/uploads/1381597779255.pdf> (13/07/2017); Ed-Dûskî, Muhsin Salih Mulla Nebî Salih, *Devabitu'l fetva Fi's Şeri'ati'l İslamiyye*, 2.B, Suudi Arabistan, Mektebetu Nizâr , 2007, s.197-200

¹³³ el-Karadavi, *El-İctihat*, s. 93

(b) İkinci Şekil

Müftünün icthadi bir hükme aykırı davranması. Kıyas, istinbat veyahut bunların benzerleriyle çıkarttığı bir hükmü, içtihadını değiştirmesi sebebiyle değiştirir. Böylece daha önce verdiği hükmün yanlışlığı ortaya çıkmış olur.

2.2. Hükümün İleti Belirlemede Hata Yapmak

Bu da örneğin falancaya fakir olduğu için zekât vermenin caiz olduğu fetvasını verdikten sonra o kişinin zengin olduğunun ortaya çıkmasıdır.¹³⁴

2.3. Örfe Dayanan Bir Fetvadan Vazgeçmemek

Birçok fakih kendi zamanında bazı hükümleri günün hâkim olan örfünü dikkate alarak vermiştir. Bu dikkate alma Kuran'daki hükümler ile vakiadaki unsurlar arasında ilişki kurmayla ilgilidir. İşte burada fakihlerin kitaplarında yazdığı bazı eski fetvalardaki donukluk ve taklidin tehlikesi ortaya çıkıyor. Taklitte aşırıya gitmek ve verilen bazı fetvalara, dayanağını nazar-ı dikkate almadan sımsıkı sarılmak ve onu tekrar uygulamak şeriatın dikkate aldığı hususların yok sayılmasına yol açar. Şu bilinen bir gerçektir ki uzun yüzyılların geçmesiyle beraber örf ve adetler de değişim geçirmektedir. Bu değişim aynı zamanda, dayanağı hâkim ve baskın olan örf olan şer'î hükümlerin de değişimine yol açmaktadır.

Halkı Müslüman olmayan bir beldede Müslümanlar için verilen fetvalar ile halkı Müslüman olan bir beldede verilen fetvalar farklılık gösterebilmektedir. Masiyetlerin yaygınlaştığı bir ortamda verilen fetvalar ile muhafazakâr bir toplumda verilen fetvalar aynı değildir. Keza verilen fetvalar kişiden kişiye de değişmektedir. Bundan dolayı fetva veren kişinin bunlara riayet etmesi gerekir. Bunlara dikkat etmediği takdirde hükmün geneliğinde isabet etmiş olsa bile fetva istenen meselenin kendisinde doğru hükme isabet edemez. Örfe ve zamana bağlı şeri hükümler, dayanağı ve ilişkili olduğu husus değişince kendileri de değişirler. Şer'î hükümlerin bu yönünü dikkate almamak insanlar için sıkıntıya ve haklarının zayi olmasına sebep olur.

¹³⁴ El-Eşkar, *El-Futya*, s.83 vd; El-Karadavi, *el- İctihâd*, s.93 vd; <https://kenanaonline.com/files/0048/48522/الاجتهاد في الشريعة الاسلامية.pdf> , (18/07/2017); Yusuf el-Karadavi, *el-Fetva*, s. 64-103; [http://feqhweb.com/dan3/uploads/1381597779255](http://feqhweb.com/dan3/uploads/1381597779255.pdf). pdf (13/07/2017); Ed-Dûskî, *Devabitul-fetva*, s.197-200.

2.4. Mezhep veya Görüş Taassubu

Taassup düşünme melekesinin kapanması, kişinin kendisine, koyu taraftarı olduğu mezhep veya kişiye hüsnü zanda bulunması demektir ki, bu da fakihin veya müftünün sıkı sıkıya bağlı olduğu bir yöntem ortaya çıkarmakta ve insanları zorla kendi görüşünü kabul etmeye sevk etmektedir. Bu da sıkıntıya düşmeyi ve şeriatın hoşgörüsü ve kolaylığından yararlanamamayı beraberinde getirmektedir. Bu durum doğru olmadığı için ilim ehli, sünnet deliliyle bunu reddetmiştir. Söz gelimi İbnül-Müflih İmam Ahmet'ten şöyle nakilde bulunmuştur: "Fetva veren kişinin insanları kendi görüşüne zorla sevk etmeye hakkı yoktur."¹³⁵ Müftüye düşen kendi mezhebine aykırı olsa bile ehli-i sünnet mezheplerinden hangisi olursa olsun insanlara doğru olan fetvayı vermesidir. Bu konuda İbn Teymiye şöyle demektedir: "Müslümanın başına bir olay geldiğinde hangi mezhepten olursa olsun Allah ve resulünün şeriatıyla fetva vereceğine inandığı birisinden fetva ister. Hiçbir müslümana bir âlimin söylediği her bir şeyi taklit etmesi gerekmez. Aynı şekilde hiçbir müslümana Resulullah dışında belli bir âlimin mezhebine, her hususta söylediği şeylere bağlanmak vacip değildir. Çünkü Resulullah dışında herkesin sözü alınabilir veya reddedilebilir."

Fakihin bir mezhebe veya ister mütekaddimûndan isterse müteahhirûndan olsun bir âlime taassubu, içtihadının doğru olmasını engeller. Yaşadığımız bu asırda zorunlu olarak doğru içtihadı ihtiyaç duyan yeni problemler ve sorunlar ortaya çıktı ve çoğaldı. Bu durumda fukahanın mirasından müstağni kalmamakla birlikte, oraya da çakılıp kalmamaz. Sonucu ne olursa olsun mezhep tutuculuğu yapılamaz. Bugün birçok mesele dakik bir incelemeye ve keskin bir anlayışa ihtiyaç duymaktadır. Bazı müftüler mezhebini veya hocasını taklit ettiğinden dolayı fetva isteyenlere aceleci davranarak olumsuz bir cevap vermektedir. Bu da fetva isteyen bazı kimseleri, belki onun bilmediği bir çıkış notasının var olabileceğini düşünerek, şazz veya tercih edilmeyen görüşleri araştırması için diğer müftülerin kapısını çalmaya götürmektedir.¹³⁶

¹³⁵ İbn Müflih El-Makdisi, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Müflih b. Muhammed, *El-Adabü's-Şer'iyye ve'l-minahu'l-mer'iyye*, C.I-III, Riyad , Âlemü'l- Kütüb, "t.y", II, 59.

¹³⁶ İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmuatü'l-fetava*, (Tah. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım), C.I-XXXV, Suudi Arabistan, Mucamma'ul Malek Fahd, 1995, I,126.

2.5. Şahsi Arzularından ve Bozuk Ortamdan Etkilenmek

Müftünün yaptığı en tehlikeli hatalardan biri de fetva verirken heva ve hevesine uyması ve gevşek davranmasıdır. Şüphesiz Cenab-ı Hak hevanın peşinden gitmeyi, “*Sonra seni dine dayalı bir kanunla görevli kıldık, o kanuna uy, bilmeyenlerin arzularına uyma.*”¹³⁷ ayetiyle sert bir şekilde uyarmıştır. İster kendi hevasına uysun ister başkasının arzusuna göre hareket etsin, ister bu sapma menfaatleri gözetilen veya otoritelerinden korkulan yöneticilerde ortaya çıksın, isterse bazı insanların kendilerini razı etmek, övgülerini kazanmak istediği kitleler olsun fark eden bir şey yoktur. Bunların hevasına uymak ve onları razı etmek için müftî, hakikati saptırır, hükümleri istediği gibi değiştirir, kelimeleri çarpıtır. İnsanları razı etmek için bazen gevşek davranır bazen sert kararlar verir. Ne olursa olsun bütün bunlar, insanı haktan saptıran hevanın peşinden gitmenin bir sonucudur.¹³⁸ Heva ve hevese uyarak fikhî, bağlamından koparma meselesinde hakim kural şudur: Kim şeriatin mükellefe ilişkin fiillerinde asıl va’z olunan anlam dışında bir anlamı arzu ederse şeriatle çelişir. Şeri hükümlerde heva ve hevese uymak, şeriatî kendi amaçları doğrultusunda kullanılan bir araç olarak görmek suretiyle yapılan bir kurnazlıktır.¹³⁹

Bunlardan bazıları şunlardır:

2.5.1. Fetva İsteyen Kişinin İsteğinin Gözetilmesi

Şeriatla ister çelişsin ister çelişmesin fetva isteyen kişinin isteğine göre fetva veren fakihler vardır. Fetva verdiği kişiyle arasında bir arkadaşlık veya yakınlık söz konusuysa verilen fetvadaki bu sapma daha fazla gerçekleşir. Fakat bazen fetva isteyen kişi ile müftî arasında bir bağ bulunsun veya bulunmasın her hâlükârda bir sapma meydana gelebilmektedir. Bazı müftüler ya fetva isteyen kişinin ihtiyacını dikkate alarak fetva veriyor veyahut fetva vermeyip onun hevasına uygun fetva veren birisine yöneltiyor. Buna götüren etkenler ise, Müftünün insanların sevgisini kazanmak ve onlara yakınlaşmak için onların hevasına uygun fetva vermeyi bizzat arzu etmesi veya insanların onun hakkında olayı iyi kavrayamamış, ilmi yeterliliği yok gibi bir takım ithamlarda bulunmasından korkması olabilir.

¹³⁷ Casiye, 45/ 18

¹³⁸ İbn Salah, *Edebu'l-müftî*, s.111; Yusuf El-Karadavi, *El-Fetva*, s. 90
<http://feqhweb.com/dan3/uploads/1381597779255.pdf> (13/07/2017)

¹³⁹ Şatibî, *el-Muvafakat*, II,299.

Her hâlükârda sebep ne olursa Müftînin fetva isteyen kişilerin arzu ve heveslerine uyması onlara yalalaklık yapması ve fetvayı onların isteğine göre vermesi büyük bir hatadır. Bu durum, Allah’a, Resulüne ve elde edip bağlandığı bir ilme ihanettir. Cenab-ı Hak peygamberine hitaben dinine girmek için değil de başka bir amaçla peygamberin yanına gelip hüküm danışan kişi hakkında şöyle buyurmaktadır. “*Onlar hep yalana kulak veren ve durmadan haram yiyen kimselerdir. Sana gelirlerse aralarında hüküm ver veya onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir şekilde zarar veremezler. Eğer hüküm verirsen aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah adil olanları sever.*”¹⁴⁰ Bunlar Resulullahın getirdiği dini kabul etmediklerinden dolayı, Hz. Peygamber onlar hakkında hüküm verme zorunda kılınmamıştır.¹⁴¹

İbn Ömer şöyle buyurdu: “*Bizi üzerimizden Cehenneme geçecekleri bir köprü yapmak istiyorlar.*”¹⁴²

2.5.2. Zamanın Bozulması Ve Günahların Toplumda Yayılması

Zamanın bozulmasından kast edilen şey ahlakın yozlaşması, takvanın azalması, kişiliğin zayıflaması, cimriliğin artması ve yapılan amelin sevabının Allah’tan beklenmemesidir. Araştırmacılar bunları fetvanın sapıtılmasının sebeplerinden saymıştır.¹⁴³

Fetvanın şerî esaslara göre verilmesi zorunlu olduğu için, saik unsur ne olursa olsun fetvanın heva ve hevese göre verilmesi caiz değildir. Genelde fetvanın hevaya göre verilmesinin sebebi müftînin bozuk çevreye teslim olmasıdır. Bu da fetvanın şerî olmayan ve kabul görmeyen esaslara dayalı olarak vermesine sebep olmaktadır. Hatta çevreye uygun hareket etmesi onu naslara aykırı fetva vermesine götürmektedir. Burada kendi hevasına uygun fetva veren müctehid değil diğerlerinin amacına uygun hareket eden müctehid ele alınmaktadır. Fetva ister zorla ister isteyerek verilsin, söz konusu zemin, çağımızda müftîlerin ayağının kaydığı kaygan bir alan sayılmaktadır. İslam toplumunda yaygınlaşan günahların, müftînin fetva verirken bu günahı işlemesini, hükmü açıklamasında gevşek davranmasını caiz kılmadığı gibi bilakis müftînin bunlarla bütün imkân ve yöntemlerle mücadele etmesi gerekmektedir. Şerî delile dayanan açık

¹⁴⁰ Maide, 5/42.

¹⁴¹ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakki'in*, IV,259.

¹⁴² El-Münâvi, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tacülarifin b. Ali, *Feyzü'l-kadir Şerhü'l-Camii's-Sağîr*, C.I-VI, Mısır, El-Maktabatu't-Ticariyye El-Kübra, h.1356, I, 206.

¹⁴³ Ez-Zerkâ, *El-Medhalü'l-fikhi*, II,92.

ve sağlam fetvaların verilmesi bu mücadelenin bir parçasıdır. Örneğin sigara ve faizin yayılması bunlarla ilgili fetva verildiğinde Müftünün gevşek davranmasını gerektirmediği gibi, kınayıcının kınamasından korkmadan topluma karşı gerçek şerî hükmü açıklaması gerekir. Yani bundan kasıt Müftünün fetva verirken kendini bozuk çevre ve vakıadan korumasıdır. Söz gelimi ribanın hükmünün haram olduğu kesin olduğu için Müftünün bunun dışında bir hüküm vermesi mümkün değildir. Böylesi bir durumda ribaya düşen kişi için bunun haram olduğunu ve Allah'tan korkması gerektiğini söyleyerek onun için bir çıkış yolu aramalıdır.

2.5.3. Toplum Baskısı

İnsanların genel kabulü ile toplumun medya ve gazetelerde kendini gösteren meyilleri, genelde müftünün doğru fetvaya ulaşmasını engelleyen bir baskıya dönüşmektedir. Malumdur ki medya araçları bazen müslüman topluma şeriata aykırı fikirler empoze etmektedir. Müftü de bu fikirlere aykırı fetva verdiğinde bir tehlikeyle karşı karşıya kalacağı, medyada yayılan fetvasının insanlar arasında kendisine olan güveni sarsacağı, fetva istenirken artık kendisine danışılmayacağı ve zihninde dolaşan benzer başka sorunlarla karşı karşıya kalacağını düşünmektedir. Bundan dolayı Müftünün şeri temeller üzerine dosdoğru fetva verebilmesi için bu tür baskılardan mümkün olan her türlü yolla kendini kurtarması gerekir.

2.6. Siyasetin ve Yöneticilerin Etkisi

Raşit halifeler döneminin sona ermesinden sonra halifeler verilecek fetvanın sonuçlarını yüklenmemek ve kendilerini temize çıkarmak için yanlarında bulunan âlimlerden fetva istediler. Böylece kendileri verilen fetvanın kaynağı olmaktan çıktılar.

Bu bağlamda dinî söylem, siyaset kurumlarının üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı merkezî bir oluşuma dönüştü. “Resmî İslam” olarak isimlendirilen bu anlayış, kendi din anlayışına ters olan dini söylemlerle mücadele, insanları siyasi otoriteye zorla itaat ettirme ve simgesel dini otoriteye gönüllü itaat ettirme amacıyla yaptı. Ayrıca geleneği destekleyip vakıflar veya fetva müessesesi kurumlarıyla dini idareyi ele geçirdi. Bununla dini söylem ve dini durum üzerinde bir denetim kurdu ve kendisine muhalif olan bütün görüş sahiplerini devletten uzaklaştırıldı veya marjinalleştirildi. Bazı alimler eğitim ve davette geleneksel olan görevlerini yapmaya devam edip devletle barış içinde oldular, bazıları ise devlet makamlarına geçtiler. Bunun üzerine çeşitli şekillerde hâkim olan sistemin maslahatına uygun davranışlar sergilediler. Bazen taraflara siyasi

çekişmeyi terk etmeleri çağrısında bulundular. Bazen sadece taabbudî alanla sınırlanmış bir dindarlığı sunmaları veya Hafız Esad zamanından Beşşar Esad'ın ilk dönemine kadar Suriye müftüsü olan Ahmet Keftarû'nun yaptığı gibi rakiplere karşı hâkim olan partinin adaylarını desteklemeleri veya Ramazan el-Buti'nin seksenlerden itibaren Suriye devrimi de dahil çatışma vuku bulduğunda İslamcılara karşı devletin siyasetini savunması veya uygun zamanda siyasi otorite için gerekli olan dini konumu sağlama ve Arap devrimlerinde verilen fetvalarda olduğu gibi, ümmet için bir maslahatı gerçekleştirme ve mefsedeti de defetme prensibi gözetilmeksizin veya şer'î bir delile dayanmaksızın, fetva vermek, bu uygulamalardandır. Öyle ki kimi zaman bazı âlimlerce, o şehirlere yaşayan ilim ehli kimseler tarafından yadırganan hatta hayretle karşılanan fetvalar verildi.

Dikkat çekmek gerekir ki halkın umumunu ilgilendiren işlerde yönetici adına imza atma yetkisi olan bazı insanlar veya heyetler, alimlerin sözlerini ve görüşlerini incelerler azgın zalimler, seçkin kimseler ve bunların etrafındaki kimseler için kolay ve basit olanı seçerler. Fakat havastan olmayanlar için taabbudî hükümlerde Allah adına katı ve sert olanı tercih ederler.

el-Karafi, “Biri zor diğeri kolay olmak üzere iki görüş bulunan bir meselede Müftînin genele zor olanla, yöneticilerden seçkin olan kimselere kolay olanla fetva vermemesi gerekir. Verdiği takdirde bu günaha daha yakın, dine ihanet ve Müslümanlarla alay etmek sayılmaktadır” der.¹⁴⁴ İbn Kayyim, bu konuda şöyle demektedir: “Dünya hayatını tercih eden ve onu seven herkesin Allah adına fetva verirken ve hükümde bulunurken yalan söylemesi kaçınılmazdır. Çünkü Allah'ın hükümlerinin çoğu, isteklerine uyan yöneticiler başta olmak üzere insanların çoğunun amaçlarının tersine verilmiştir ve insanların amaçları ancak hakka muhalefet etmek ve onu çoğu zaman reddetmekle gerçekleşir.”¹⁴⁵ Siyasî görüşler (ki gerçekte o yöneticinin görüşüdür) fetva metodu ve usulünden uzak bir şekilde müftî tarafından fetva mertebesine çıkarılmıştır. Fetva katı ve sert olduğunda siyasî görüş onu olabildiğince kolaylaştırır. Eskiden Allah adına konuşan kimse herhangi bir meselede ancak bütün problemleri gidererek delili ortaya koyarak hükmü açıklardı. Yönetici adına konuşan

¹⁴⁴ el-Karâfi, *el-İhkâm*, I, 250.

¹⁴⁵ İbn Kayyim, Muhammed b. Ebi Bekr Eyyûb ez-Zer'î, *el-Fevâid*, C.I, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1973, s.100.

kimselerin açıklamaları ise pek çok problemi ortaya çıkarıyor ve ne bir delile dayanıyor ne de şüpheleri gideriyor.

Bu konuyu en iyi açıklayabilecek örneklerden birisi, Hz. Muhammed'in hırsızlık yapan Mahzum kabilesinden bir kadın hakkında verdiği hükümdür. Hz. Peygamber, hükmün değişmesi veya cezanın kaldırılması için kendisine gelen aracılara en güzel cevabı vermiştir. O, aracı olan Usame b. Zeyd'e olan sevgisine rağmen şöyle cevap vermiştir: *"Sen Allah'ın koyduğu hadlerden bir had hususunda mı şefaathçi oluyorsun? buyurdu ve sonra şöyle dedi: Ey insanlar sizden öncekiler ancak onlardan şerefli bir kimse hırsızlık yapınca onu cezalandırmamalarından ve zayıf bir kimse hırsızlık yapınca onun aleyhine gereken cezayı uygulamalarından dolayı sapıtıp helak olmuşlardır. Allah'a yemin olsun ki, şayet hırsızlık yapan Muhammed'in kızı Fatıma da olsa yine elini keserdim."*¹⁴⁶

Rabbani âlimlerin görevi yöneticilerle yönetilenler arasında aracı olmaktı. Bu yüzden yöneticilerle içli dışlı olanları eleştirirlerdi. Onların yanında çalışan ve onların hizmetini yapan, batıl işlerine göz yuman ve yöneticileri Kur'an'ın üstüne çıkartan kimseler hakkında ne demeli. Örneğin İmam Şafii (fıkıh usulünde ilk kitabı yazdığında) dinî nasların yorumunu sağlam bir metodolojiyle kayıt altına almaya özen göstermiştir. Bunu otoritenin dinî naslarla oynamasını engellemek için yapmıştır. Ahmed b. Hanbel'in Kur'an'ın mahlûk olması konusunda çektiği sıkıntı siyasî bir çekişme olarak yorumlandı ve bu mesele âlimlerin tekeline aldığı ilmî meselelere ait değildi.

Gazali, ilmin afetlerini, dünya ve ahiret âlimlerinin durumunu anlatırken şöyle demiştir: *"Âlimlerin imkân bulduğu müddetçe idarecilerden uzak durmaları ve onlarla beraber olmaktan kaçınmaları gerekir. Eğer yöneticiler kendilerine gelirse dünyanın, dizginleri yöneticilerin elinde bulunan yeşil ve tatlı bir yer olduğunu bilmeliler. Onlarla beraber olan kimse, zalim oldukları halde onların hoşnut olduğu ve kalplerinin meylettiği şeyleri üstlenmekten kurtulamaz."*¹⁴⁷

Burada kastettiğimiz şey Müftünün hüküm verirken ve açıklamalarda bulunurken şâri olan Allah dışında her şeyden alakasını kesmesi ve sadece Allah'ın rızasını gözetmesidir. Açıklamalarda bulunurken heva ve hevesten, aracılardan ve baskılardan

¹⁴⁶ Müslim En-Nisabüri, Ebü'l-Hüseyin El-Kuşeyri b. El-Haccâc, *el-Müsned es-sahih el-muhtasa*, (Tah. Muhammed Fu'ad Abdalbaki), C.V, Beyrut, Dâru İhyâ' 't-Türâsi'l-'Arabî," t.y". "Hüdüd", 1688 .

¹⁴⁷ El-Gazali, Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Ihyâu ulûmi'd-dîn*, C.I-IV, Beyrut, Dâru'l-ma'rife," t.y", I,68

sıyırılması gerekir. Müftî, bunun dışında başka bir şeyi tercih ederse kendisini alçaltmış olup Allah adına konuşma makamından yöneticiler adına konuşan bir makama düşer ve siyasî rejimin müftîsi olarak tanınır. Bunlar Müftînin, zulüm konusunda yöneticiye destek vermesinin ve verdiği fetvalarla yöneticinin hatalarını temize çıkarmasının caiz olmadığını gösteriyor. Çünkü müftî sadece kendi adına değil Allah ve resulü adına konuşmaktadır¹⁴⁸.

2.7. Farklı Ekollerin ve Siyasî Temayülerin Etkisi

Tarih boyunca âlimler ilmî bağımsızlıklarını medreseler ve metodolojiler, maddî bağımsızlıklarını da vakıflar ve ödeneklerle korumuşlardır. Fakihler yönetimle ilgili meselelerle karşı karşıya gelince, İslam topraklarının bütünlüğü ve İslam toplumunun birliğini göz önüne alarak hareket etmişler ve bu ilkeyi de kendilerine ölçü olarak kabul etmişlerdir. Fakat iktidardaki değişiklikler ile İslam hilafetinin kalıntıları üzerine kurulan modern devlet, bir yandan âlimlerin kurumları ve teşkilatlarıyla temsil edilen ilmi otoritenin oluşumu bir yandan da onların rolleri ve ilişkileri üzerinde son derece etkili oldu.

Modern devlet, batıdan, İslam toplumunun tanıdığı geleneksel kurumları sarsan Avrupa modelinde kurumlar ve teşkilatlar ithal etti. Bu kurum ve teşkilatların sarstığı en önemli kurum alimlik müessesesi ve rolü oldu. Devlet modern hukukçuların yeni rolleri için, tarih boyunca teşri vazifesini üstlenen ulema sınıfını ihmal etti. Aynı zamanda eğitim kurumlarına, eğitimle alakalı vazifeler ve âlimlerin bağımsızlığı konusunda önemli bir yer teşkil eden vakıflara çeşitli baskılar uyguladı.

Modern devlet bütün gücü eline almak için politikasını zorbalık ve tahakküm üzerine kurdu. Ayrıca bütün devletler kendilerine karşı çıkanlara İslam'a uygun cevaplar vermek ve meşruiyetini kaybettiğinde dinen meşruluk kazanmak için resmi bir dini sistem kurmaya çaba sarf etmişlerdir. Bu bağlamda resmî müftülük makamı kurulmuştur. Önceden fetva, ehil olan herkesin verebildiği ve dinî geleneğe uygun olarak yapılan bir görev idi. Yani devlet başkanı kararıyla verilen resmi otoritenin icraatlarından biri değildi. Müftülük makamının yanında bazıları yerel bazıları bölgesel bazıları da uluslararası olan dinî müesseseler inşa edildi. Ezher'e bağlı olan İslami

¹⁴⁸ El-Hatib, Mu'tez, ",(22.06.2017) " *الموقعون عن السلطان* " <http://blogs.aljazeera.net/amp/blogs/2017/6/22/عن-الموقعون> (13.07.2017)

Araştırmalar Akademisi (1961), İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı olan Uluslararası İslam Fıkhı Akademisi (1981), Suudi Arabistan'a bağlı İslam Dünyası Birliği ve bunların alt kuruluşları bu kurumlara örnektir.

Buna mukabil “resmî söylem” iktidardan bağımsız kurumların oluşmasına neden oldu. Bu kurumlarda baskın olan özellik ise eleştireydi. Böylece iki yöneliş ortaya çıkmış oldu. Birincisi kendilerine ait mercilerini oluşturan ve âlimlerin çoğunu iktidarın âlimi olmakla suçlayan cihadî selefî anlayış, ikincisi ise Avrupa Fetva ve Araştırmalar Konseyi (1997) gibi İhvân yönü ağır basan mutedil yöneliştir. Devrime dini destek veren Dünya Müslüman Âlimler Birliği (2004) ikinci yönelişe örnektir. Taraflar arasındaki dinî ve siyasî anlaşmazlıklar ilk başlarda belirgin değilken, Arap devrimleriyle birlikte 2010'un sonunda bu anlaşmazlıklar ciddi bir şekilde belirginleşti. Sonuç olarak devrim âlimleri ile resmi kurumları temsil eden iktidar âlimlerinin safları netleşti.

Siyasi alandaki çekişmeler aynı zamanda dini alana sıçradı. Bu durum bizim, kendisini dinin yetkisine dayandıran ve siyasi alanda doğru İslam'ı temsil ettiğini iddia edenlerle karşılaşmamıza neden oldu. Fetvalar ve dini açıklamalar muhaliflere cevap vermek için bir araç haline getirildi. Bu ister halka karşı olsun (devrime yardımın haram kılınması gibi) isterse devletlere karşı olsun (Katar kuşatmasını desteklemek için yapılan açıklamalar gibi). Fakat âlimleri bu siyasi oyuna dâhil eden ve peşinden sürükleyen şey nedir? Fıkıh metodunun ve ilmi yöntemin zalim siyasete ve bazen de suçlara izin vermesi nasıl mümkün olur? Bu duruma üç şekilde cevap vermek mümkündür. Birincisi: İslam fıkhı ile modern devlet sistemi arasındaki ilişki. İkincisi: Şeyh ve âlimlerin kişilik ve tabiatlarıdır. Üçüncüsü: Metodoloji yokluğu ile ulemanın kendi rollerini ve içinde yaşadıkları çevreyi tam olarak kavrayamamalarıdır.

İslam fıkhı hilafet sisteminin gölgesi altında gelişti. Hilafet sistemi içinde yöneticiler ile fukahanın rolleri farklı olmasına rağmen bu farklılık ümmetin birliğine ve İslam topraklarının bütünlüğüne engel teşkil etmiyordu. Hüküm çıkarma yetkisi fukahanın en önemli görevlerindendi. Fakat modern devletin ortaya çıkmasıyla birlikte şeriat, devlet sistemi olmaktan çıktı. Böylece bazı siyasi oluşumlar tezahür etti. Bunlar ya tamamen dine karşı çıkıyor ya da dini ihmal ediyordu. Böylece âlimler sistemin bir parçası olanlar ile farklı vasıtalarla iktidarın değişmesi için çalışanlar olarak ikiye ayrıldı. Bu ortamda modern devletin gölgesi altında miras alınan fıkıhla ilgili de farklı

yaklaşımlar ortaya çıktı: Delillendirmeye önem veren İslami harekete mensup fakihler. Genel durumu hesaba katmayan gelenekçi fakihler. Devletin maslahatını ve siyasetini gözeten fakihler. Hilafetin geri dönmesini isteyen şiddet taraftarı grupların fakihleri. Bu gruplandırma sayesinde bazı fakihlerin fıkıh mirası içerisinde istediği fetvayı seçmesine şahit olduk. Ali Cuma'nın darbeye karşı çıkıp gösteri yapanlar hakkında verdiği, "onları öldüren ve onlar tarafından öldürülen kimseye müjdeler olsun" şeklindeki kanlı fetvası buna örnektir.

Fıkıh bazen ölüm ve işkenceyle sonuçlanan siyasi baskıya alet edildi. Bazen de bütün devrim hareketlerini Allah yolunda cihad yerine koyan bir konuma taşınırken bazen de tatbik edilmeye uygun olmadığını iddia etmek ve kötölemek için toplumsal ihtiyaçlardan uzak ve toplumdan kopuk bir konuma konuldu.

Âlimlere ve şeyhlere gelince, onların beşer olduğunu ve özellikle genel olan fetvalar hususunda onlara etki eden üç faktörün olduğunu zikretmek gerekir. Birincisi, ilmî yetkinlik, ikincisi temayüller ve siyasî duruş, üçüncüsü de şahsi istek ve arzulardır. Müftî ve açıklamalarda bulunan kimselerin fetvaları ve açıklamaları onların siyasi meyillerinin etrafında döner. Devlet mekanizmasının bir parçası olanlar ya korkudan ya da kendi istekleriyle devletin istediğinin dışına çıkamaz. Bunun için devrime karşı verilen tüm fetvaların devlet görevlileri ve İhvan-ı Müslimine düşman olanlar tarafından verildiğini gördük. Zira bunlardan bazıları iktidar partisi üyesiydi. Ezher şeyhi buna örnektir. Bu istekler, makam ve itibar için çekişmelere ve kendi aralarında şahsi husumetlere sevk ediyordu. Eskiden âlimler, âlimlerin kendi aralarındaki rekabet ve çekişmelerinden sakındırmışlardır.

Fıkıh metodu, ilmî yeterlilik, ehil olma, zeka, olaya hâkim olma, isteklere uymama ve baskı altında kalmama gibi özelliklerle bağlantılıdır. Bir metodun olmaması durumunda fıkıh, bir rejime veya bir ideolojiye yardım etmek gibi sınırlı bir amaca alet edilir. Böylesi durumlarda ise metotta herhangi bir uyum olmaz ve çelişkiler ortaya çıkar. Eğer resmi fetva ve açıklamalara bakarsak bunların fıkıh dilini kullanmadığını ve önceki fakihlerin yönteminden yeterince delil getirmediğini görürüz. Ayrıca bu fetva ve açıklamaların, "Def-i mefasid celb-i menafi'den evladır" ve " İki şerden en ehveni tercih olunur " gibi küllî kaideleri göz ardı ettiğini ve maslahat ve mefsedet için herhangi bir ölçüsünün olmadığına görüyoruz. Böyle olunca maslahat ve mefsedet arasında bir denge kurulamamış oluyor. Bu durumda söz konusu fetva ve açıklamaların

zannî mi kat'î mi olduğu belli olmuyor. Bu yöntem rejimin isteklerine bir dayanak bulmak isteyenlerin yöntemidir.

Siyasî konum âlimlerin belli yönleri üzerinde etkili olur. Rejimin ihtiyaçlarına uygun düşmek, resmi açıklamaları olduğu gibi kabul etmek ve onu araştırmamak, bazen kendi verdikleri fetvalara aykırı olarak siyasi tartışmalara girmek buna örnektir. Fıkî ihtilafın bazı şartları vardır. Bu şartların en önemlisi fıkîhçının bütün içtihatlarının dini olduğunu belirtmesidir. Fakat bizler “resmî fetvalar”da bunu bulamıyoruz. Çünkü bu fetvalar, siyasî muhalefete düşman resmî müftülerin siyasî bir görevi icrası söz konusudur. Onların söylemi tüm insanlara/mükelleflere yönelik değildir. Fetvaları, belli bir yol üzerinde giden iktidarın veya devletin gidişatına ve yönetim şekline herhangi bir şey söylemez.

Fakat söz konusu ihtilaf, siyasî meseleler ve genel durumla alakalı değil de, taabbudî meseleler üzerindedir. Bunun ise, kişiyi hevasına tabi olmaktan kurtaran amele götüren, dinen muteber olan bir ilme dayanması mümkündür. Heva burada, particilik veya bir sisteme veya kişiye bağlılık ve delil yokluğu veya sevk-i tabiinin olmamasıdır.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Mu'tez El Hatib, "2017/06/27) *العالم والسلطان ومخاض السياسة* " <http://www.aljazeera.net/amp/knowledgegate/opinions/2017/6/27/العالم-والسلطان-ومخاض-السياسة> , (13/07/2017); Mu'tez El-Hatib "2014) *الفقيه والدولة في الثورات العربية* " <http://almultaka.org/site.php?downFile&id=910> , (06/10/2016)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE DEVRİMİYLE İLGİLİ FETVALARIN TAHLİLİ

1. SURİYE DEVRİMİ VE FETVALARIN ÇATIŞMASI

Suriye devrimi Arap baharı dalgasından etkilenerek Şubat 2011’de camilerde başladı. Göstericiler, Cuma namazının ardından meydanlara indi. Bunun üzerine hükümet Vakıflar Bakanlığı ve bazı dini liderlikler vasıtasıyla insanları sakin olmaya ve camileri gösteri için kullanmamaya davet etti. Suriye’nin en büyük âlimlerinden Ramazan el-Bûtî için Suriye’nin resmi televizyonunda özel bir program yaptırıldı. Buti 24 Mart 2011 Perşembe günü devlet televizyona çıktı ve Suriye üzerine oynanan oyunun dış güçler tarafından tertip edildiğini söyledi ve göstericileri tahkir ederek cahil olmakla suçladı. Aynı şekilde bunun, Amerikalı aşırı sağcılar ile Yahudilerin arkasında bulunduğu ve hükümeti düşürme amacı taşıyan bir komplo olduğunu söyledi. Kötü hedef ve amaçlardan dolayı camilere ayakkabıyla giren bu göstericilerin asla dindar kimseler olmadığını söyledi. Buti bu konuşmasını Dera olaylarından sonra gerçekleştirdi. Zira Suriye devriminin ilk adımları Dera’da atıldı. Suriye hükümeti Dera’da bir duvarın üzerine ‘*halk hükümetin düşmesini istiyor*’ parolasını yazan bir grup çocuğun tırnaklarını söktü, bazılarını işkence yaptı, bazılarını ise öldürdü. Öte yandan Yusuf el-Karadâvî Doha’da Cuma hutbesinde el-Bûtî’nin tutumunu eleştirdi ve devrim treninin Suriye’ye ulaşmada geciktiğini ifade etti.

Buti’nin televizyon programı ile Karadavi’nin hutbesi birçok defa tekrarlanan karşılıklı bir polemik alanı oluşturdu. Suriye hükümeti, dini müesseseleri devrimci grup ve onları destekleyenlere karşı kendi siyasi duruşunu teyit etmek ve ona uygun fetvalar ve söylemler üretmek için kullandı. Bu roller değişik şekillerde ve birçok kişi vasıtasıyla böyle devam etti. Fakat esas rol, el-Buti’ye, Suriye müftîsi Ahmed Hassun’a

ve bazen ‘Şam Alimler Birliği’ bazen ‘Suriye Alimleri’ ismiyle Karadavi’ye ve ‘Dünya Müslüman Alimler Birliği’ne karşı Suriye hükümetini savunmak için beyanlarda bulunan ‘Suriye Vakıflar Bakanlığı’na aitti.

Bu müesseselerin hükümetin söylemlerinin dışına çıkmayıp aynı şeyleri söylemesi üç şekilde açıklanabilir:

Birincisi; seksenlerden itibaren hükümetin bünyesinde, siyasetinde ve din işleri idaresinde olması.

İkincisi: Bunlar Vakıflar Bakanlığının direktifiyle hareket etmesi. Şam kurrularından Kureyyim Râcih’in 1 Nisan 2011 tarihli Cuma hutbesinde açıkça vakıflar bakanının hükümetin siyasetine uygun talimatlarını ciddi bir şekilde eleştirmesi de bu durumu göstermektedir: (Bizim, insanları zapt etmek için Vakıflar Bakanlığından gelen direktiflere ihtiyacımız yok. Neden, minbere sadece krizler ortaya çıkınca başvuruluyor. Hatta minberden krizleri çözmesi isteniyor.)

Üçüncüsü ve en önemlisi ise şudur: Devlet başkanı âlimleri ve hocaları 25 Ağustos 2011 tarihinde Ramazan ayında topladı ve orada onları kriz zamanında minberde yaptıkları şeyler konusunda eleştirdi. Onlarda söylemeleri gereken şeyleri dikte etti. Gösterileri haram saymayı –ki bu konuda onları ikna etmişti- reddeden ulemanın aykırı davrandığı dinî prensipleri vurguladı.

Ramazan el-Bûtî ile Beşşar Esed’in söylemlerinin tıpatıp aynı olması ya da Bûtî’nin fetvalarının hükümete uygun olması dikkat çeken bir husustur. Bu da ikisinin söylediği şeylerin aynı mantığa dayandığını gösterir.¹⁵⁰ Örneğin Esed’in gösterilerin haram olmadığını söyleyen âlimlere karşı muhalif tavrı, Bûtî tarafından sedd-i zeraî ve gösterilerin hükmünü önemsemeyenlere karşı Allah’ın gazabı hakkındaki söylemiyle desteklenmektedir. Fakat her ikisi de göstericilere karşı ateş açıp olayların çıkmasında temel etkiye sahip olan kimselerin hükmü ve durumu hakkında hiçbir şey söylemediler. Tüm bu olanlardan sonra, neler olduysa bu barışçıl hareket silahlı bir harekete dönüştü. Hükümet fukahası ile devrim fakihleri arasında verilen fetvalar bir çatışma alanına dönüştü. Bazı gruplar ve dini birlikler, halen insanlar nezdinde kabul gören hükümet âlimlerine karşı fetvalar yayınladılar. Bu başlık altında ulemanın devrim, gösteriler ve

¹⁵⁰ Muhammed Sa'id Ramazan el-Buti'nin fetvaları, "naseemalsham" sitesinde Bkz. [\(http://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=fatwa&pg_id=8928&sort=non&page1-\(12/07/2017\)\)](http://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=fatwa&pg_id=8928&sort=non&page1-(12/07/2017))

yöneticilere karşı ayaklanmayla ilgili görüşlerini ve delil göstermede dayandıkları önceki fukahanın temel meselelerdeki görüşlerini aktarmaya çalıştım.¹⁵¹

2. YÖNETİCİLERE KARŞI AYAKLANMA VE GÖSTERİ YAPMANIN HÜKMÜ

2.1.Ehli Sünnetin Yaklaşımı Olarak Haram Olması ve Hukukî Dayanakları

Gençlik devrimi ve onun parlak baharının etkisi zorba düzenini değiştirmekle sınırlı kalmadı. Bilakis bunun ötesinde fikirlere, fertlere, cemaatlara ve gruplara hatta olumlu ve olumsuz etkisiyle gelenek ve göreneklere kadar uzadı.

Arap devrimi birçok mesele etrafında geniş tartışmalara sebep oldu. Belki de bunların en bariz olanı, ‘zalim yöneticiye karşı ayaklanma’ meselesi ve bunun İslam dinindeki hükmüdür. Bu çerçevede gençlik devriminin hükmü ve buna isyan hükmünün uygulanıp uygulanmayacağı idi. Arap devrimi ile zalim yöneticiye isyanın alakası olup olmadığı ve ihtilaflar göz ardı edilerek ayaklanmanın hükmü ile ilgili meseleler tartışıldı. Zalim yöneticiye karşı ayaklanma meselesi bu günün meselesi değildir. Aksine İslami fırkaların ortaya çıkış tarihlerine kadar uzanır. Hatta bu mesele hakkında takınılan tavır bazı fırkaların belirleyici özelliği olmuştur. Öyle ki İslam tarihindeki en büyük paya sahip olan *ehl-i sünnet ve'l-cemaat imama itaat meselesini akaid kitaplarında* zikretmiştir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, ümmetin iç cephesinin zayıflamasını ve fitneden kaçıp emniyete sığınmanın gerektiği zamanlarda, hakkında nehyeden nas bulunduğu için, zalim yöneticiye karşı isyanı caiz görmemiştir.¹⁵²

Genellikle sünni reform olarak gelişen İslam reformu ve reformist İslamî akımların ana hedefi hayatı şeriatin gölgesi altında devam ettirmektir. Özellikle bu değişim ve reforma engel olan unsur ise Arap ve İslam ülkelerinin tahtına kurulan hâkim düzenler ve zümrelerdir. Cemaatlerin ehl-i sünnet imamlarından devraldıkları ilmi miras ve sünni yöntemin kökleşmiş sembolleri ve özellikle *selefilik*, zalim

¹⁵¹ Mu'tez El-Hatip “2014) ” (الفقيه والدولة في الثورات العربية”
<http://almultaka.org/site.php?downFile&id=910> , (06/10/2016).

¹⁵² El-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Habib, *El-Ahkâmü's-sultâniyye*, 2.B, Kahire, Dâru'l-Hadis, "t.y", s.4; Ebû Yalâ El-Ferrâ, Muhammed b. El-Hüseyn El-Kâdî, *El-Ahkâmü's-sultâniyye* , (Tah. Muhammed Hamid el-Faki), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, s.17.

yöneticiye karşı ayaklanmanın haramlığını tekit etmiştir.¹⁵³ Bu durum ise, birçok günümüz davetçisi için bir problem teşkil etmiştir. Bu sebeple bu konu hakkında farklı temayüllere sahip birçok akım ortaya çıkmıştır. Bu akımları zikretmeden önce bu mesele etrafındaki bazı genel usul ve hükümleri zikretmek istiyorum.

Ehl-i sünnet akidesi ve usulü, zalim yöneticiye karşı ayaklanmayı haram görür. Ancak açık bir küfür zahir olur ve bu küfür tevیل edilemeyecek şekilde açığa çıkarsa bu takdirde ayaklanma caiz olur.¹⁵⁴

Bu hükme delalet eden meşhur birçok hadis vardır ki bunları şu şekilde sıralayabiliriz :

(1) Ubade b. es-Samit (r.a.) der ki: *Rasulullah (s.a.v.) bizi bize İslam davetini tebliğ etti, biz de kendisine biat ettik. Bizden söz aldığı şeyler arsında sevinçte ve tasada, darlıkta ve bollukta kendisini dinleyip itaat etmemiz ve işin ehline karşı çıkmamız vardı. Ancak açık bir küfür görmeniz ve buna dair elimizde Allah'tan bir delil bulunması müstesna dedi.*¹⁵⁵

Bu açık hadis, zalim yöneticiye karşı çıkmamanın haramlığını açık bir şekilde gösterir. Bundan da ancak açık bir küfür hali istisna edilir. İmam Nevevî'nin küfrü masiyet ile tefsir etmiş ve hadiste geçen karşı çıkmamayı da kılıç ile ayaklanma dışında mücerret manada inkâr ile tefsir etmiştir¹⁵⁶

(2) Resulullah (sav) buyurdu ki: *“Her kim emirinin yapmış olduğu kötü bir şey görürse, ona sabretsin. Çünkü her kim cemaatten bir karış ayrılrsa ve o şekilde ölmüş olsa, cahiliye ölümüyle ölmüş olur”.*¹⁵⁷

(3) Bir adam Resulullah'a gelip ve falanı tayin ettin beni de etmez misin? dedi. *“Benden sonra adam kayırma göreceksiniz buna bana kavuşuncaya kadar sabrediniz”*, buyurdu.¹⁵⁸ Sanki Resulullah adama şöyle demek istiyordu bugün seni valilikten men etmemin nedeni senin veyahut insanların lehine olan bir maslahattan dolayıdır: çünkü bir gün gelecek o gün valiler yönetimi ve malları şeriatın hükmüne bakmaksızın kendi tekeline alacak, kendi adamlarını kayıracaktır. İşte bu zulüm ve fiske. Resulullah adam

¹⁵³ Ayaklanmanın haramları hakkında selefi fetvaları daha sonra gelecektir.

¹⁵⁴ Ebû Yalâ, *El-Ahkâmü's-sultâniyye*, s.17; El- Mâverdî, *El-Ehkâmü's-sultâniyye*, s.4.

¹⁵⁵ El-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u'l-müsnedi's-sahîhi'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, (Tah. Mustafa el-Buğa), C.I-VI, 3.B, Beyrut, Dâru İbni Kesir, 1987. "Fiten", 96 ; Müslim, "İmare", 1709.

¹⁵⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-Bari*, XIII, 18.

¹⁵⁷ Buhari, "Fiten", 96; Müslim, " İmare", 1849.

¹⁵⁸ Buhari, "Fiten", 96.

kayıрма ve tekeline alma musibeti esnasında sabretmeyi emretti. Bu da zalim yöneticiye karşı isyanın caiz olmadığına açık bir şekilde delalet eder.

(4) Resulullah buyurdu ki, “Sizin başınıza öyle kimseler emir olacak ki, bazı hareketlerini güzel bulup memnun kalacaksınız bazı davranışları da çirkin bulacaksınız. Kim o davranışların kötü olduğunu o yöneticiye söylerse kendini nifaktan korur, kim de kalben buğzederse ilahi mesûliyetten kurtulur. Fakat her kim de memnun kalır ve onlara uyarı helake gider. Sahabe buyurdu ki; onlara karşı savaşmayacak mıyız? Resulullah, “hayır, namaz kıldıkları müddetçe savaşmayın.” dedi.¹⁵⁹

İşte Resulullahın haber verdiği bu yöneticilerden İslam’a uygun fiiller sadır olursa insanlar kabul ederler. İslam’a uygun olmayan filleri ise kabul etmezler. Bu yöneticiler insanlar tarafından bilinmesine rağmen zulüm, günah veya zorbalık kabilinden şeriata muhalif işler yaparlar. Daha sonra Resulullah bu yöneticilere karşı insanların takındığı tavır itibari ile üç kısım olduklarını haber verdi.

Birinci kısım; şeriata muhalif hareket ettiğinde yöneticiye *buğzeden* kimselerdir. Buğzun mahalli ise kalptir. Kalbinde taşıdığı zulmü desteklememe duygusu, zalim yöneticilerin batıl ve zulümlerine tabi olmasını engeller. Bu buğzu sayesinde Allah'ın zalimler için hazırladığı sondan kurtulur. Bu ise imanın en zayıf derecesidir.

İkinci kısım; yöneticilerin zulüm ve şeriata muhalif davranışlarını *reddeden* kimselerdir. Bazı ravilerin¹⁶⁰de rivayet ettiği gibi bu karşı gelmenin manası mücerret bir şekilde kalben buğz değildir. Burada kastedilen şeriata karşı gelmeye dair koyduğu kuralları gözeterik, savaş olmaksızın el ve dil ile yapılan inkârdır. Resulullah karşı gelenin kurtulacağını beyan etmiştir. Yani başkası için söz konusu olan eksiklikten ve iman zayıflığından kurtulur demektir.

Üçüncü kısım; yöneticilerden sadır olan şeriata muhalif hareketlere *razı olur* ve onlara *tabii olurlar* ki, onlar ne azaptan kurtulur ne de bu günahattan beri olurlar. Sahabe münkeri inkar eder mazluma yardım eder haksızlığa karşı çıkardı. Bu zorba yöneticilerle savaşmanın hükmünü Resulullah'a sordular: “Ya Resulullah! Onlarla savaşmayacak mıyız?” Resulullah'ın adil bir yöneticiye karşı sahabeye savaş izni vermesi zaten düşünülemezdi. Bu olay da gösteriyor ki, söz konusu hadis zalim ve

¹⁵⁹ Müslim, " İmare" , 1854; Tirmîzî, "Fiten", 31.

¹⁶⁰ Müslim, " İmare", 1854.

zorba yöneticilere karşıdır. Hz. Peygamberin cevabı açıktı. Hayır, namaz kıldıkları müddetçe... Yani Müslüman oldukları sürece...”¹⁶¹

2.2. Selef Fukahasının Yaklaşımı

2.2.1.Yönetimi Zorla Ele Geçirmenin ve (Mutegallib) İtaatin Hükümü

el-Maverdi şöyle diyor: “Seçim ve anlaşma olmadan imameti gasp eden kimsenin imametinin sabitliği meselesinde fukaha ihtilaf etmiştir. *Irak fukahasının* bazıları imametinin onaylanması ve seçim heyeti seçmese dahi ümmetin itaata yönlendirilmesine fetva vermiştir. Seçmekten maksat yöneticiyi belirlemektir ki, zaten yönetici de belirlenmiştir. *Fukaha ve kelamcılarının cumhuru* ise seçim ve rıza olmadan yönetimi ele geçirenin imametinin sabit olmayacağına hükmetti. Seçim heyetinin bu kişinin imametini onaylaması gerekir, şayet tereddüt gösterirlerse günahkâr olurlar. Çünkü imamet bir anlaşmadır ve akit yapan taraf olmadan anlaşma olmaz.¹⁶² Fakiherin çoğunluğu bu görüşe meylettiler.

(1) **Hanefiler:** Haskefi “Zaruretten dolayı mütegalibin saltanatı sahih olur.”¹⁶³ derken İbn Abidin ise “İmam, ya biat yoluyla veya kendinden öncekinin tayini ile imam olur.” Şeklinde görüş belirtmektedir¹⁶⁴.

(2) **Malikler:** Ed-Derdîr el-Malikî dedi ki “Şunu bil ki, büyük imamet üç şeyden biriyle sabit olur. Bir, ehil olan önceki halifenin vasiyeti veya idareyi zorla ele geçirmek suretiyle. İdarenin zorla ele geçirilmesi durumunda, imamet şartları aranmaz ve itaat etmek gerekir. Zira burada önemli olan kargaşayı önlemek ve ehveni şerri tercihtir.¹⁶⁵

(3) **Şafiler:** İmam Şafii, “Silah zoru ile hilafeti ele geçiren ve insanların etrafında toplanıp halife dedikleri kimse, halife olur¹⁶⁶ görüşündedir. İmam İbn Hacer el-

¹⁶¹ Salih b. Muhammed Bakirman, "الخروج على الحاكم الظالم .. وثورات الربيع العربي", <http://www.salehbakrman.com/?p=566> (12/07/2017)

¹⁶² El-Mâverdî, *El-Ahkâmü's-sultâniyye*, s.8.

¹⁶³ El-Haskefi, Muhammed b. Ali b. Muhammed Ed-Dimaşki Alâüddîn, *Ed-Durru'l-muhtâr Fî Şerhi Tenvîri'l-ebâr*, (Tah. Abdunna'im Halil Ibrahim), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, s.549.

¹⁶⁴ İbn Âbidîn, *Hâşiye*, IV, 263.

¹⁶⁵ Ed-Desûki, *Hâşiye*, IV, 298.

¹⁶⁶ El-Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin, *Menakibu's-Şâfiî*, (Tah. Ahmed Sakr), C.I-II, Mısır, Mektebetü Daru't-Turas, 1970, I, 449.

Heytemi Şafii'den şu görüşü nakleder: “Kendisine muhalefet edildiğinde doğacak fitnelerden uzak olmak için yönetimi ele geçiren kimse yönetici olarak kabul edilir.”¹⁶⁷

(4) **Hanbeliler:** Ahmet bin Hanbel dedi ki: “Tüm insanlara kılıçla galip gelip emiru'l-müminin olarak adlandırılan kimseye biat etmemek ve onu imam kabul etmemek Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kimseye helal olmaz. Velew ki halife iyi veya kötü olsun.¹⁶⁸ İbn Kudame el-Hanbelî şöyle dedi: “Müslümanların imametinde ittifak ettiği ve biat ettiği kişinin imameti sabit olmuş ve zikrettiğimiz hadis ve icma'dan dolayıda, desteklenmesi Müslümanlara vacip olmuştur. Hz. Ebu Bekir'in hilafeti ona biatte sahabe icması ile sabit olmuştur. Hz. Ömer ise, Hz. Ebu Bekr'in vasiyeti ve sahabenin bunu kabul etmede icması ile halife olmuştur. Şayet bir adam halifeye isyan eder ve başarılı olursa ve insanlar ona itaat eder ve ona biat ederlerse, o kişi *halife* olur. Ona karşı savaş ve ayaklanma *haram* olur. Çünkü Abdulmelik b. Mervan, İbn Zübeyr'e isyan etti ve onu öldürdü. Şehirler zorla veya isteyerek ona biat ettiler, halife oldu. İsyanın yasaklanmasının sebebi Müslümanlar arasında ihtilaf çıkmaması, kanlarının boş yere akmaması ve mallarının telef olmaması içindir.¹⁶⁹ Şafiilerden şöyle bir söz nakledildi: “Yönetimi zorla ele geçirenin (mutegallib) imametinin sahih olması için, imamet şartlarının kendisinde var olması gerekir. Aynı zamanda Şafiilerin şartına göre, bu kişinin yönetimi biat edilmiş olan imamın ölmesinden sonra ve biatla yeni bir imamın nasbından önce veya kendisi gibi idareyi zorla ele geçirmiş birinden idareyi alması gerekir. Ancak kendisine biat edilmiş veya halifelğe vasiyetle gelmiş bir imamı düşürerek idareyi ele geçirirse, imameti sabit olmaz. Bu durumda, şeran yenik durumdaki imamın imameti devam eder.”¹⁷⁰

2.2.2. Zalim Yöneticiye Ayaklanmanın Hükümü

Yönetimi süresince zulmeden ve haddi aşan, barışçıl bir yolla da görevinden ayrılmayan bir yöneticiye karşı ayaklanmanın meşruiyeti noktasında fakihler ihtilaf ettiler. Bu konuda iki farklı görüş ortaya çıktı:

¹⁶⁷ El-Heytemi, Ebu'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed b. Hacer, *Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*, C.X, Mısır, El-Maktabatu't-Ticariyye El-Kübra, 1983, V, 321.

¹⁶⁸ Ebû Yalâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s.23.

¹⁶⁹ İbn Kudame, *el-Muğni*, X, 49.

¹⁷⁰ Ebu Yahya El-Ensâri, Zeynüddin Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed Zekeriyâ, *Esne'l-metalib Şerhu Ravzi't-talib*, (Tah. Muhammad Muhammad Tâmir), C.I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, IV, 110; El-Hatîb Eş-Şîrbînî, *Muğnil-muhtâc*, IV, 132.

Birinci Görüş: Bu görüşte olanlar sabrı tavsiye etmiştir. İkincisi ise aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere kılıç ile ayaklanmayı meşru görenlerdir. Birinci görüş mensupları, barışçıl bir şekilde görevi bırakmayan yöneticiye karşı isyanın caiz olmadığı, sabredilmesi gerektiği görüşündedirler. Fakat sabır, Hz. Peygamberin buyurduğu gibi, Allah'a isyan olan şeylerde yöneticiye itaat etmek demek değildir. Hz. Peygamber buyurdu ki; “*Müslüman kişinin hoşuna giden veya gitmeyen her hususta itaat etmesi gerekir. Ancak şayet masiyet emredilmiş ise, o zaman dinlemek de yok itaat da yoktur.*”¹⁷¹ Burada yapılacak olan, herkesin huzurunda yöneticiyi kınamadan, usulüne uygun şekilde nasihatte bulunmaktır.¹⁷² Bu görüşü benimseyenlerden birisi de Ahmed b. Hanbel’dir.¹⁷³ Aynı zamanda sahabenin bir kısmından da bu görüş nakledilmiştir. İbni Teymiye¹⁷⁴ bu görüşü hadis ehline nispet etmektedir. Hatta Kadı İyaz bu konuda icmâ olduğunu kaydetmektedir.¹⁷⁵ Sabır demek, ümmetin zorbalara uyum sağlaması demek değildir. Bilakis hata da doğru da yapan yöneticinin izlenmesi demektir. Zira bu ümmetin emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münker mesuliyeti vardır.

İkinci Görüş: Zalim hükümdara karşı ayaklanarak onu azletme ve yerine başkasını getirme görüşüdür. Bu görüşte olanlarda bu eylemin caiz mi yoksa vacip mi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Azli durumunda fitneden emin olunursa caiz diyenlerden birisi Hanefiler’dir.¹⁷⁶ Ebu Hanife, Zeyd b. Ali’ye destek ve Emevilere karşı mali yardımda bulunulması fetvasını vermiştir. Halife Mansur ve taraftarları hakkında şöyle demiştir: Eğer bir mescit yapmayı isteyip benden de onun tuğlalarını saymamı isteseler bunu bile yapmam. Bir kadın ona gelerek oğluma, Abdullah b. Hasan’ın iki oğlu İbrahim ve Muhammed ile beraber savaşmaya gönderdim, o da

¹⁷¹ Buhari, "Fiten", 96.

¹⁷² Eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Es-Seylü'l-cerrar el-mütedaffik ala hadaiki'l-ezhar*, Beyrut, Dâru İbni Hazm, "t.y", s.965.

¹⁷³ El-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s.20; İbn Hazm Ez-Zâhiri, Ebu Muhammed b. Ali. Ahmed b. Said, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehva ve'n-nihal*, C.I-V, Kahire, Maktabatul-Hanci, "t.y", IV,132 vd. Ebu Muhammed dedi ki: Eğer başka yol kalmadı ise ehli sünnetten bir grup, Mutezilenin, Haricilerin ve Zeydilerin tamamı emri bi’l-maruf nehyi ani’l-münkerde kılıç çekmenin vacip olduğuna hükmetti. Eger ehl-i hak zafer elde edeceğine emin ise bu onlara farz olur, emin değililer ise elle ve dille değiştirmeye çalışırlar.

¹⁷⁴ İbn Teymiyye, *Mecmuatü'l-fetava*, III,249.

¹⁷⁵ En-Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Ebû Zekeriyâ, *el-Minhâc Şerhi Sahîh-i Müslim*, C.I-XVIII, 2.B, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, h.1392, XII, 229.

¹⁷⁶ İbn Âbidîn, *Hâşiye*, I,368.

savaştı ve öldürüldü. Ebu Hanife, “keşke oğlunun yerinde olsaydım” dedi.¹⁷⁷ Cessas “Ebu Hanife'nin mezhebi zalim sultanlarla savaşıma hususunda meşhurdur” demektedir. Bunun için Evzaî : “Biz Ebu Hanife'nin bütün yapıp ettiklerine sabrettik fakat o zalimlere kılıçla karşı çıkılması gerektiğini söyleyince buna katlanamadık.” demiştir¹⁷⁸ İmam Malik de, bunun caiz olduğu kanaatinde. Çünkü Medineliler, Muhammed b. Abdullah en-Nefsü'z-Zekiye'nin yanında isyana katılmanın hükmünü sorduklarında, caiz olduğu fetvasını vermiştir. Ona denildi ki; “Biz Ebu Cafere biat ettik.” O da, siz zorla biat ettiniz; zor kullanılanın üzerinde biat yoktur” dedi. İnsanlar Muhammed b. Abdullah'a koştı Malik de evinden ayrılmadı.¹⁷⁹ İbn Arabi nakletti: "Sahnûn ulemanın şöyle dediğini naklediyor: Şüphesiz adil imamla beraber savaşılr. Adil imam, görevdeki imam veya ona karşı ayaklanan imam olabilir. Şayet her ikisi de adil değilse, ikisinden de uzak dur. Ancak canına veya malına kasdedilirse yahut Müslümanlara zulmediliyorsa bu takdirde bu zulmü bertaraf et".¹⁸⁰

İmam Cüveyni, Şâfiî'nin fetva verdiği gibi, sultanın zalimliği ortaya çıkarsa ona karşı ayaklanmak caiz olur. Ancak bunu bu *ehl-i hal ve akdin* ayaklanma hakkında uzlaşması şartına bağlamıştır. Şayet zamanın valisi zulmederse ve bu ortaya çıkarsa, kendisine bu konuda yapılan nasihatlere de kulak asmazsa, ehl-i hal ve akdin, onu caydırma ve gerekirse silah kullanma ve savaş açmayı da devreye sokma hakkı vardır.¹⁸¹

Hanbelilerden İbn Akil ve İbn Cevzi¹⁸² de bu görüştedir. Ruhaybâni ise, İbn Akil ve İbn Cevzi'nin hilafına sultan zalim dahi olsa ona karşı ayaklanmak haramdır dedi ve bunu Ali b. Ebi Talib ve müminlerin annesi Hz. Aişe, Talha, Zübeyir ve onlarla beraber olan sahabenin görüşüne dayandırmıştır.¹⁸³

İbn Hazm dışında kılıç ile ayaklanmanın vacip olduğunu hiç bir fakih söylememiştir. İbn Hazm ise eğer zalim bir sultana onun gibi insanın birisi ayaklanırsa

¹⁷⁷ Ez-Zemaşeri, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf an hakâiki't-Tenzil*, C.I-IV, 3.B, Beyrut, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, h.1407, I, 184.

¹⁷⁸ El-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 86.

¹⁷⁹ Et-Taberi, İbn Cerir Ebu Ca'fer Muhammed b. Yezid, *Tarihü't-Taberi*, C.I- XI, 2.B, Beyrut, Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, h.1387, IV, 369.

¹⁸⁰ El-Meâfiri, b. Arabi Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Tah. Muhammed Abdülkader A'ta), C.I-IV, 3.B, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, IV, 153.

¹⁸¹ Et-Teftâzâni, *Şerhu'l-Makâsid*, II, 272.

¹⁸² Es-Suyuti, *Metelibü uli'n-nuha*, VI, 226.

¹⁸³ İbn Hazm, *El-Fasl*, IV, 133.

sultanın yanında mücadele edilir görüşündedir. Çünkü bu münkerlikte ziyadedir. Eğer ondan daha adil birisi ayaklanırsa, adil olan kimseyle beraber savaşmak vacip olur.¹⁸⁴

Fakihler görevden alınmayı hak eden sultanı barışçıl bir yolla görevden almanın caiz olduğuna ittifak ettiler fakat gerektiren hususlar konusunda ihtilaf ettiler. Ed-Davûdî el-Müsîlî dedi ki, Âlimlerin üzerinde olduğu görüş şudur: Zalim sultan eğer fitne ve zulüm çıkmadan görevinden alınabiliyorsa onu almak vaciptir eğer fitne çıkacaksa vacip olan sabırdır.¹⁸⁵

2.2.3. Emr-i bi'l-Maruf ve Nehy-i ani'l-Münker Kapsamında Caiz Olması

Zalim yöneticiye karşı ayaklanmanın *haram* olması ona emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker yapılmayacağı anlamına gelmez. İyiliği emredip kötülüğü sakındırma konusundaki genel naslar ve şeriattan herhangi bir hususa aykırı davranan yöneticilere karşı olma konusundaki özel naslar, şayet herhangi bir münker, bir yöneticiden dahi sadır olsa kabul edilmemesi gerektiğini gösterir. Fakat bu karşı çıkma kılıçla olmamalıdır. Her hâlükârda iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın kurallarına riayet edilmesi gerekir. Yöneticiye iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın caiz olduğunu gösteren özel deliller şunlardır:

(1) Ümmü Seleme hadisindeki Resulullahın şu sözü: “Karşı çıkan kişi kurtulur.”¹⁸⁶ Bu hadisin açıklaması daha önce geçmişti.

(2) Bir adam ayağını üzenginin içerisine koyarken Hz. Peygambere şöyle bir soru sordu: “*En üstün cihat hangisidir?*” Hz. Peygamber, “*zalim bir yöneticiye karşı söylenmiş hak sözdür*” diye buyurdu.¹⁸⁷ Başka bir rivayette cihadın en faziletlisi zalim bir yöneticiye karşı söylenmiş adaletli bir sözdür.¹⁸⁸

(3) Fukaha, münkeri reddetmenin vacip olduğu konusunda ittifak etti. Sabrı tavsiye eden görüşe gelince münkere karşı susulması gerektiğini söylemez. Ayrıca bu karşı çıkmanın yöneticinin olduğu meclisle sınırlandırılması da şart değil, zira böyle bir delili yoktur. İyaz b. Ğanem’in rivayetine gelince o Hişam b. Hakeme şöyle demiştir:

¹⁸⁴ İbn Hazm, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said, *El-Muhalla bi'l-âsâr*, C.I-XIII, Beyrut, Dâru'l-Fikir, 't.y', IX,362

¹⁸⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-Bari*, XIII, 8.

¹⁸⁶ Müslim, "İmare", 1854; Tirmîzî, "Fiten", 31.

¹⁸⁷ Nesâî, "Bey'a", 73; Ahmed b. Hanbel, *El-Müsned*, (Tah. Şuayb Arnavut v.d), C.I-L, 2.B, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1999, XXIX, 533.

¹⁸⁸ İbn Mâce, "Fiten", 36; Ebû Davud Es-Sicistanî, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak, *Es-Sünen*, C.I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 't.y.', "Sünneh", 39.

Resulullah'ın dediği şeyi işitmedin mi? O şöyle buyurdu: “Sizden biriniz bir yöneticiye nasihat etmek isterse, onu herkesin göreceği bir şekilde açıkça yapmasın. Fakat tek kaldıkları bir esnada ona nasihat etsin. Eğer kabul ederse zaten istenen de budur. Şayet aldırmasa nasihat eden kişi üzerine düşeni yerine getirmiştir.”¹⁸⁹ Bu hadis ve benzerleri yöneticinin hatası kendi nefsiyle ilgiliyse veyahut Müslümanların dinine zarar verecek bir hata değilse geçerlidir. Eğer bu hatanın dine zarar vereceğinden korkuluyorsa veyahut ulu orta yapılan bir münkerse veya yaygınlaşmış bir bidatse, susulmaz ve bu hatası açıkça dile getirilir. Bunun en güzel örneği Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyen Abbasilere karşı, bu bidati kabul etmeyen Ahmed b. Hanbel'in geçirdiği mihne dönemidir.

(4) Kılıçla karşı çıkılmasının caiz olduğunu söyleyenler ise, güçle karşı çıkmanın caiz olduğunu belirtti. İbn Hazm şöyle diyerek, bunun vacip olduğunu dile getirdi: Eğer yapması gereken şeyleri yapmayı yaptığı şeylerden dönmezse o zaman görevden alınması gerekir.¹⁹⁰ Aynı şekilde fukaha masiyette itaatin olmayacağına dair ittifak içindedir. Hatta Nevevî şu sözleriyle bu konuda icma olduğunu ifade etmiştir: Alimler masiyet olmadığında yöneticiye itaat etmenin vacip olduğu ve masiyette itaatin haram olduğu konusunda icma etmişlerdir.¹⁹¹

2.2.4. Yasak Olması

Kim ki kılıç ile ehl-i sünnet ve'l-cemaate karşı ayaklanırsa, o içtihadında hata etmiştir. Ama sünnetten çıkmamıştır.¹⁹² Yani o ehl-i sünnetten çıkmaz. Çünkü onun hadis ve sünnete muhalefeti içtihat, yorum ve bunun selefi salihinin bir görüşü olduğu inancından kaynaklanmaktadır. İlim ehlinden binlerce kişinin bu tür ayaklanmalara teşebbüsüne karşın, ehl-i sünnet onların bid'at ve dalalet ehli olduklarına dair aleyhte hüküm vermemişlerdir. Nitekim ilk başta Hz. Hüseyin içtihat ederek ayaklanmıştır. Daha sonra Abdullah b. Zübeyr da ayaklanmıştır. Bu ikisinden sonra ise Süleyman b. Surad, Tevvabîn hareketi denilen ayaklanmada, Hz. Hüseyin'in kanını talep ederek isyan etmiştir.

¹⁸⁹ Et-Taberânî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb El-Lahmi, *Müsnedü's-Şamiyyin*, (Tah. Hamdi b. Abdilmacid es-Salafi), C.I-IV, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, h. 1405, II, 94.

¹⁹⁰ İbn Hazm, *El-Fasl*, IV,135.

¹⁹¹ En-Nevevî, *el-Minhâc*, XII, 222.

¹⁹² İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Minhacü's-sünneti'n-nebeviyye fi nakzi kelami's-Şiâ'ti'l-Kaderiyye*, (Tah. Muhammad Rişad Salim), C.I-VIII, Kahire, Müessesetü Kurtuba, "t.y". IV, 226.

İşte bu üç sahabe ayaklandılar ve beraberlerinde ashaptan ve tabiinden binlerce kişi vardı. Onların bu ayaklanması ile sünnetten çıktıklarına hüküm verilebilir mi? Aynı durum Harre gününde ayaklanan sahabe ve tabiin Haccac b. Yusuf'a karşı İbnü'l-Eş'as'ın hareketi ve diğer ayaklanmalar için söz konusudur, Naslardan anlaşılan kuvvetli görüş, zalim de olsa imamlara karşı çıkmanın haram olmasıyla beraber; içtihat edip de ayaklanmayı uygun görenler hususunda ölçülü davranmaktır. Çünkü onlar, nasları bilmeme veya onları tevil etme veya başka herhangi bir sebepten ötürü bu içtihadı meyletmiş olabilirler. Ancak nasları reddederek yapıyorlarsa, bunların kabul edilecek bir tarafı olamaz.

2.2.5. Ayaklanma Öncesi ve Sonrası Ayrımı

Ayaklanmadan önce veya ayaklanmadan sonraki hüküm arasında fark vardır. Zalim yöneticiye isyandan önce yapılması gereken, Müslümanların birliğini ve iç cephenin kuvvetini muhafaza etmek için, isyanın sonuçlarından sakındırmak ve bırakacağı etkileri açıklamaktır. İsyandan, ayrılığın ortaya çıkmasından, fitnenin yerleşmesinden ve çözümün ancak kan dökülerek gerçekleşeceği anlaşıldıktan sonra şeriatin ve aklın yapılmasını gerekli bulduğu şey; Müslümanların arasında sulh için çalışmak ve aralarında adaletle hükmetmek, tarafları birbirine kışkırtmamak, zalimin lehine fetva vermemek ve onun halka zulüm yapmasını haklı görmemektir. Bu hususta asıl olan Allahu Teala'nın "*Müslümanlardan iki grup savaşırlarsa aralarını düzeltin*" buyruğudur.¹⁹³

Hz. Ali ile Hz. Muaviye'nin bulunduğu Şam ehli arasındaki fitne esnasında gerçekleşen olaylara gelince, gruplar ve ıslah ehli insanlar Müslümanların arasını bulmak için çabalamışlardır. Hatta Hz. Hasan, Müslümanların birliği ve bütünlüğü için hilafetten feragat etmiştir. Ümmetin maslahatını ve birliğini kendi hakkını savunmaya tercih etmiştir. Hatta Resulullah (s.a.v) Hz. Hasan'ı överek şöyle dediği rivayet edilir: "*Benim bu oğlum efendidir. Umulur ki Allah (c.c.) onunla müslümanların iki büyük topluluğun arasını düzeltir.*"¹⁹⁴ Bu hadis, Hz. Peygamber'in fitne sonrası hükmü kabul etmediğine kuvvetli bir delildir. Çünkü aslolan fitnenin sonrasına kadar hilafete sınımsız sarılmaktır. Ancak burada itibara alınan, fitneden sonraki maslahat celbi, mefsetetin defidir. Bundan dolayı Resulullah (s.a.v), Hz. Hasan'ın yaptığı fedakârlığı methetmiştir.

¹⁹³ Hucurat, 49/ 9.

¹⁹⁴ Buhari, "Sulh", 57.

İster eylemle ister sözle olsun Müslümanların tamamını birleştirmeye ve var olan fitneyi kaldırmaya güç yetirenlerin bunu yapması gerekmektedir.

Eğer fitne yöneticinin azli dışında yok edilmeyecekse, o zaman yönetici azledilir. Ve ümmetin meşru isteklerine cevap verilir. Bir kimsenin Hasan b. Ali ile günümüz yöneticilerini kıyaslayabileceği düşüncesi taşıdığını zannetmiyoruz. Bu kural, Hz. Peygamber'in şu buyruğunun mefhumundan anlaşılıyor: *"Birisi size gelip, üzerinde birleştiğiniz bir kimse varken cemaatinizi ve birliğinizi bölmek isterse onu öldürün."*¹⁹⁵ Bu hadiste Allah Resülü, 'üzerinde birleştiğiniz' kaydı koymuştur. Fakat insanlar farklı gruplara ayrılmışsa o zaman durum farklı olur. Bu hadis gereği tarih boyunca Müslümanların birçok olayda takındığı tavrı anlayabiliyoruz. Bunlar dört temel esastır¹⁹⁶. Çağdaş fetvalar konusuna girmeden önce bu hususlara yer vermenin gerekli ve faydalı olacağını düşündüğümüzden, detaylı olarak bu konuya temas ettik.

3. SURİYE'DE DEVRİM FETVALARININ ANALİZİ

3.1. Problemin Teorik Çerçevesi ve İhtilaf Noktaları

Bu meseledeki ihtilaf noktalarının bilinebilmesi için, öncelikle meselenin doğru bir şekilde teorik çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir. Böylelikle, her bir durum için geçerli olan fikhî özelliklere bakılarak hüküm açık bir şekilde anlaşılacaktır. Acaba bu mesele, kadim bir mesele midir? Öyle ise, kadim fıkhıta benzeri olan meselenin hükmü buna da uygulanabilir. Yoksa, müstakil bir bakış açısı ve yeni bir hüküm gerektiren kompleks bir mesele midir? Bu takdirde, fikhî vasıfların uygunluğuna bakılmaksızın değerlendirmeye alınması mümkün olmadığı gibi, yeni ortaya çıkmış meselelerin önceki meselelere kıyas edilmek suretiyle zoraki hükümler ortaya koymak da mümkün olmayacaktır.

Bu meseleye başlarken karşımıza çıkacak olan ilk sorular şunlar olacaktır: Acaba devrimler iktidara isyan olarak mı kabul edilmelidir, yoksa isyan olarak görülememeli midir? Bu durum acaba, hadislerin emir buyurmuş olduğu, idarecilerin zulümlerine karşı çıkma (inkâr) olarak kabul edilebilir mi? Kabul edilmesi durumunda, barışçı ve sözlü karşı çıkma, isyan olarak kabul edilmeli midir? Şimdiki idarecilerin ve modern

¹⁹⁵ Müslim, "İmare ", 1852.

¹⁹⁶ Bkz, s:60

devlet formunun, fukahanın bütün yönlerini araştırarak ortaya koymuş olduğu İslam Devletine ve İmamet meselesine kıyas edilmesi mümkün müdür?

Çağdaş barışçı halk ayaklanmalarına bakan herkes, bunların gösterilen ve diğer protesto yöntemlerinden daha geniş bir çerçeveye taşıdığını, kendine has özellikler taşıdığını, birçok noktada özetlenebilecek bir halde, diğer hareketlerle farklılıklar taşıdığını görecektir. Aşağıda sayacağımız bu noktalar muhtemelen bir fakih için en önemli noktalardır:

- Devrim genel bir halk ayaklanmasıdır: Belli bir akımı temsil etmediği gibi, ortaya çıkışı da herhangi açıklamaya bağlı değildir. Hatta başlangıçta kanunen müsaade edilen bir yöntemle ortaya çıkmış olsa bile böyledir. Dolayısıyla, müslim, gayrimüslim, erkek-kadın, büyük-küçük, zengin-fakir devrimde yer alır. Özellikle ileri safhalarında devlet yetkililerinden bazılarının bile devrimde yer alması uzak bir ihtimal değildir.

- Devrim barışçı bir çözümdür, askeri bir çözüm değildir. Barışçı olarak başlamıştır, silah kullanılmamıştır, zarar verici şeylerden uzak durulmuştur. Bu yüzden Suriye devriminin Otoriteye karşı ayaklanma (الخروج على الحاكم) kapsamında ele alınmasının ne kadar doğru olacağı düşünülmelidir.

- Planlanmaksızın, birden ortaya çıkar. Hızlı bir şekilde gelişerek gerçekliğe bürünür. Devrimler tehlikeli depremlere benzer. Çoğunlukla vukuundan önce olacağı konusunda tahmin yürütülemez. Keza, uyarılar da faydasızdır. Kurtarma ve yapılandırmaya katkıda bulunmaksızın sadece etkilerinin gözlemlenmesiyle yetinmek de mümkün değildir.

Bu da, hükmü açıklarken hatta devrimin bazı araçlarını caiz görmeyenler tarafından bile, fıkhi şekil verme açısından oldukça önemli bir noktadır. Zira fıkıh usulünde ve fûru-u fıkıhla ilgili fetvada, bir şeyin vuku bulmasından önce verilen hükümle, vuku bulmasından sonra verilen hüküm arasında fark olduğu –daha önce anlatıldığı gibi- sabit prensiplerdendir.

Saymış olduğumuz maddeler, olayı ele alış açısından ve şer’î maslahatların gerçekleştirilmesinde uygun kullanımı açısından birden fazla yönü kapsayan önemli noktalardır.

- Halk devrimlerinin amacı hâkim sistemde değişimdir. Bu sadece sözde kalan bir değişim değildir. Şayet reform mümkünde bu reform şeklinde olacaktır. Şayet sistemin bozuk olması ve güven kaybetmiş olması sebebiyle bu mümkün olmazsa, sistemi

değiştirme veya düşürme şeklinde olacaktır. Bir devrim genelde ancak talepleri yerine geldikten sonra hızını kaybeder. Başta ikna ve ezme yoluyla susturulmuş olsa bile, daha sonra yeniden alevlenmek için gizli bir şekilde varlığını devam ettiriyor olacaktır. Devrim, isteklerini dile getirmek için ortaya çıkan, dile getirdikten sonra da istekleri gerçekleşmemiş olsa bile tekrar kabuğuna dönen toplumsal gösterilerden ibaret değildir. Aksine, devrim, yönetim sistemini kendi aracılığıyla köklü bir değişikliğe uğratan bir ameliyedir.

- Halk devrimini halk ve genelde halkın liderleri gerçekleştirir. Devrim, halkın liderlerinden bir kısmı tarafından gerçekleştirildiğinde halkın iradesini dile getirir. Bu durumda, yasal olup olmamasının bir önemi yoktur. Bazen, iktidar sahipleriyle yapılan herhangi bir düzenlemeyi, diyalogu hatta anlaşmayı bile kabullenmez. Hâlbuki çoğunlukla yasal çerçevede başlayan gösteriler böyle değildir. Bu gösteriler genelde verilen izinlerle yerine getirilir. Hatta muhtemelen iktidarın yönlendirmesiyle veya iktidar partisinin sponsorluğunda yapılır. Bu da çoğunlukla, iktidar partisinin siyaset ve emellerine aykırı düşen dış baskılara maruz kalması durumunda olmaktadır.

- Bu araştırmada söz konusu ettiğimiz gösteriler, dini yasakların çiğnenmediği ve kanuna aykırılıkların bulunmadığı gösterilerdir. Dini yasaklardan kastımıza örnek olarak, gösteri esnasında erkek ve kadınların karışık bir şekilde bulunması, özel mülkiyetlere saldırılması –arabalara ve ticaret mekânlarına zarar verilmesi, binaların ateşe verilmesi gibi- küfürlü sözler kullanılması, dinin uygun bulmadığı sloganların kullanılması ve gösterilerde sık meydana gelen buna benzer kanuna aykırılıklar zikredilebilir.

Binaen aleyh, bütün bu açıklamalar genel olarak barışçı halk devrimini, özel bir şekilde meydana gelen müstakil bir mesele haline getirmektedir. Dolayısıyla, devrimin dini hükmünü açıklarken, devrimin kullanmış olduğu, gösteriler ve oturma eylemleri gibi araçlara dair verilen özel fetvaları, devrimin geneli hakkında kullanmak uygun görünmemektedir. Devrime karşı nasıl davranılması gerektiğinin fikhî hükmüne intikal ettiğimizde ise, kendimizi bir hükümler mecmuasının geçerli olduğu farklı bir fıkıh anlayışı karşısında buluruz. Bunun sebebi, ana meseleden kaynaklanan fikhî bakış gerektiren birçok tali meselenin olmasıdır. Bunların da ortak noktası *celbu'l-mesalih deru'l-mefasid* (faydanın gerçekleştirilmesi, zararın giderilmesi) prensibidir. Aynı zamanda, verilen fetvanın neye müncer olacağı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu

durum ise, bu olaya karşı fikhî tutum belirlememizde farklı bilimlerini de devreye sokmamızı gerektiren farklı bir bakış açısı gerektirmektedir. Siyaset felsefesinin (fikhının) alet ve aracı bilimlerini böyledir.

Burada hükmün küllî bir bakışla bina edilmesi gerektiğine yeniden dikkat çekmemiz gerekiyor. Mesela, halkın çoğunluğunun desteğini almış bir halk devrimine, bu devrim esnasında devrimin bütününi temsil etmeyen bazı bireyler tarafından gerçekleştirilen kısa süreli şiddet eylemlerini temel alarak hüküm bina etmek mümkün değildir. Keza, devrimi bastırmak isteyen iktidar sahiplerinin devrimin içine yerleştirdikleri bazı organları tarafından gerçekleştirilen düzenli ve sürekli şiddet olaylarına bu gözle bakmak gerekir. Aynı şekilde, bir devrimin barışçı olmaktan uzaklaşarak silahlı devrime dönüşmesi ve yeni bir meseleye konu olması da böyledir.

Bütün bu söylediklerimizden ortaya çıkan şudur: Bu meseleyi fıkha adapte etme sorunu, bu olayda (nâzile) ulema arasında meydana gelen ihtilaf sebeplerinin en önemlilerinden birisidir.¹⁹⁷

Bu yüzden kaçınılmaz olarak fakihlerin Suriye devrimini ele alırken iki gruba ayrıldığını görüyoruz. Bunun sebebi de bölgede bulunan müftülerin bir kısmının iktidarın yanında diğer kısmının devrimcilerin yanında konuşlanmış olmasıdır.

Burada, her iki gruba ait fetvaların en meşhurlarından örnekler sunarak delillerini özetleyeceğiz. Daha sonra da bakış açılarını analiz etmeye çalışacağız.

3.2. Devrimin Haram Olduğuna Fetva Verenler

3.2.1. Fetva Örnekleri

Biz ulemadan iki grubun bu görüş doğrultusunda hareket ettiğini görüyoruz. Bunlardan birincisi devlet veya otoritenin fakihleridir ki daima iktidarın yanında yer alırlar, onların bütün tasarruflarını temize çıkarırlar ve adeta onlar adına tebliğde bulunan kişiler gibidirler, ikincisi ise selefi düşüncüyü benimseyenlerdir.

Suriye devriminden bahsederken, rejimi savunmada en önde yer alan ulemanın isimlerini zikretmeden geçemeyeceğim. Bunlar, Dr. Muhammed Said Ramazan el-Bûtî

¹⁹⁷ Sa'd ibn Matâr el-A'tîbî " " 2011/02/08) *الثورة السلمية* وإشكالية التكليف الفقهي <http://www.alukah.net/web/alotaibi/0/29511/#ixzz4nJ7xMdN8> (26.07.2017)

(Allah rahmet etsin)¹⁹⁸, Beşşar Esed'nin müftüsü Ahmet Hassûn, Ebu'l-Feth el-Beyânûnî ve bunların öncesinde bazı selefi alimlerdir.

Adı geçen şahısların gösteri yapmak ve devrime katılmakla ilgili fetvaları şöyledir:

El-Bûtî, gösteriye katılmayı eleştirerek "Gösterilerin en tehlikeli haram türü"¹⁹⁹ olduğuna dair fetva verdi. Gösterilere katılanları da ayak takımı olarak niteledi ve mescitleri kirlettiklerini dile getirdi.²⁰⁰ Defalarca, genel olarak devrimleri destekleyen el-Karadavi'ye reddiyeler yazdı. Bunu yaparken el-Karadavi'yi dar politik hesaplarla İslamın hakikatlarına muhalefet etmekle ve mezhepçiliği kışkırtmakla itham ederek, "İhvân" ile eskiden beri var olan husumetine²⁰¹ işaret etti. El-Bûtî, çözümün sadece tek bir silah yoluyla olabileceğini, bunun da seher vakitlerine uyanarak Allah'a yalvarıp yakarma olduğunu vurgulamıştır. Eğer böyle yapılırsa, hakların iade edileceğini, ancak bunun şartının evlerde kalarak sokaklara dökülmemek olduğunu dile getirmiştir. Bunun aynı zamanda, -Suriye rejiminin gösterilerin ilk başladığı zamanlarda barışçı göstericilere ateş etmesini ima ederek- kişilerin kendilerini kurşundan korumalarının da en iyi yolu olduğunu belirtmiştir.²⁰²

Barışçı gösteriler konusunda kendisine soru yöneltildiğinde cevabı şöyle olmuştur: "Sokaklarda da olsa, yöneticinin yönetimi bırakması talebini sözlü olarak dile getirmek kendi başına bildiğimiz şer'î manada bir isyan hareketi olarak görülemez. Ancak bunun şartı, neticede güç kullanmayı hedefleyen önceden hazırlanmış bir planın parçası olmamaktır. Ancak sokaklardaki sözlü talep önceden hazırlanmış bir planın parçası olmasa bile kendi başına haramdır. Ancak bunun sebebi, yöneticiye isyan manası taşıdığından değil, netice itibariyle önce sürtüşmeye daha sonra kargaşa ve

¹⁹⁸ Muhammed Sa'îd Ramazan el-Bûtî'nin araştırmamızda geçen bütün fetvaları için bkz. naseemalsham.com/ar/Pages/download.php?file=../Component/word%20new/Arabic/Replies%20Visitors/051/Fahras_Prof_Bouti_2011-08-30.pdf (26.07.2017)

¹⁹⁹ "البوطي يُفتي: التظاهرات في سوريا باتت تؤدي إلى "أخطر أنواع المحرمات ويجب الامتناع" عنها " (24.06.2011).
<https://alahednews.com.lb/fastnews/50218> (08.08.2017)

²⁰⁰ Mu'taz El-Hatîb " نظام الأسد مفتياً: العلماء والسلطة والتغيير في سوريا " (04.05.2017) ,
<http://alaalam.org/ar/religion-ar/item/519> , (20.07.2017)

²⁰¹ " (رد الشيخ البوطي على القرضاوي في احداث سوريا ويكشف تفاصيل جلسته السرية مع بشار الأسد " , (09.04.2011) ,
<https://www.youtube.com/watch?v=x9ZjlQLjmo> , (20.07.2017)

²⁰² Mu'taz El-Hatîb " نظام الأسد مفتياً: العلماء والسلطة والتغيير في سوريا " (04.05.2017) ,
<http://alaalam.org/ar/religion-ar/item/519> , (20.07.2017).

kaosa yol açacağındandır. Bu durum ise, Hz. Peygamberin birçok sahih hadisinde şiddetle yasakladığı bir şeydir.”²⁰³

Bununla birlikte biz el-Bûtî'nin daha önce yazmış olduğu kitaplarından birinde, insanların sözlü uyarı (الإنكار اللساني) yapmaya devam etmesi gerektiğini söylediğini biliyoruz. Ancak, bu sözlü uyarı esnasında, acaba, sözlü uyarı sınırlarını aşmamak şartıyla, yöneticinin yönetimi bırakmasını isteme hakkında da sahip midirler sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Benim bildiğim, bunun haddizatında yöneticiye isyan olarak kabul edilmeyeceğidir. Zira, din alimlerinin yasakladıkları isyan (hurûc) yöneticinin zorla görevden alınmasıdır, yani silah zoruyla. Bugün aşına olduğumuz barışçı yöntemleriyle sözlü protestolar, ulemanın ‘yöneticiye isyan’ olarak tarif ettiği kavramın içine girmemektedir.”²⁰⁴

El-Bûtî aslında, Libya’da gerçekleşen devrimi kutlamış ve sabık Libya liderinin tevili mümkün olmayan küfr şartını gerçekleştirdiği için, ona karşı yapılan ayaklanmanın ve görevden uzaklaştırılmasının caiz olduğunu söylemiştir.²⁰⁵

Suriye’de gösteriler başladığında verdiği fetvasında ise şöyle demiştir: “Bu gösteriler haramdır ve yöneticiye isyandır.” Hemen ardından Nevevî’den yöneticiye isyanın haram olduğuna dair icma bulunduğu görüşünü de nakletmiştir.

Aynı zamanda gösteriler esnasında öldürülenlerin, şehitlik vasfını taşımamalarından dolayı şehit olarak kabul edilemeyeceklerine kail olmuştur. Böyle kişiler karın ağrısından ölenler ve benzerleri gibi gasledilir ve kefenlenir. Zira şehid savaş esnasında meşru bir komutanın idaresi altındayken ölen kişidir. Ancak Suriye’deki hâlihazırdaki durum bir fitnedir. Ölen kişi niyetine göre muamele görecektir.²⁰⁶

- Bu konuda Ebu'l-Feth el-Beyanuni'nin de aynı düşüncelere sahip olduğunu görüyoruz. Zira o meselesi şöyle değerlendirmektedir: Gösterilerin hükmü neticelerine bağlıdır. Prensip olarak gösteri yapmak mübahtır. Fakat bu mübaha bir ârız ilintilendiğinde, mesela, yetkili otoritelerin yani yöneticilerin ve alimlerin kesin bir şekilde emretmesi gibi, hükmü vacibe dönüşür. Eğer kesin olmayan bir şekilde

²⁰³ el-Bûtî'nin Fetvası , http://www.naseemalsham.com/en/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=19318 , (07.08.2017).

²⁰⁴ Muhammed Sa'îd Ramazan El-Bûtî, *Min sunen Allahi fi İbadeh* Şam , Dâr'l- Fikr , "t.y " . S.1

²⁰⁵ <http://www.azahera.net/showthread.php?t=6302> ,(07.08.2017).

²⁰⁶ <http://www.azahera.net/showthread.php?t=6302> ,(07.08.2017)

eden yürüyüşler ve kışkırtıcı sloganlar, başkalarını öfkeliendiren taşkın tutumlar yoluyla meydana gelmektedir. Bu yüzden, bu gösterileri gerçekleştirenler ve tahrib ve ölümlere sebebiyet verenler, dünyada yargı yoluyla sorumluluklarını yüklenecikleri gibi, ahirette de yaptıklarının cezasını göreceklerdir.

Bu hüküm, hakkında ihtilaf olunmayan şerî sâbittir. Şayet âlim sayılanlar içinden bazıları davranışlarıyla ve talimatlarıyla bu sâbit gerçeğe muhalefet ederlerse, bu ya onların cahilliği sebebiyledir veya Allah'ı razı etmek ve şeriatına sarılmak yerine insanların ayak takımının rızasının peşinde koşmalarından dolayıdır.

Böylesi bir fitne karşısında, ilim ehlinin ihtilafını görüp, bu yüzden şaşkınlığını dile getirenlere şöyle diyorum: Buna benzer durumların Allah'ın ve resulunun tavsiyelerinin neler olduğunu idrak edebiliyorsan, Allah'a ve kitabına uyman senin bu konudaki problemini çözecek ve gönlünü rahatlatacaktır. Şayet, Allah ve resulunun tavsiyelerini bilmeyen biriysen, o takdirde, sana ve senin gibilere yöneltilen şu emre uyman sana yetecektir: *“İtaat edilen bir cimrilik, peşinden sürüklenen bir heva, tercih edilen bir dünya ve herkesin kendi görüşünü beğendiğini gördüğün zaman, kendi özeline dön ve insanların yaptıklarını takip etmeyi bırak”*²⁰⁹ Ben bu peygamber nasihatine olumsuzluk ve görevden kaçma olarak suçlamasında bulunanlara şöyle sesleniyorum: Şayet Hz. Peygamber, bu nasihatı sadece bir kişiye özel olarak yapmış olsaydı veya ashabında bir gruba tahsis etseydi veya sadece bazılarının kulağına bunu fısıldamış olsaydı, o takdirde yaptıkları yorum akla yakın gelebilirdi. Fakat bu tavsiye genele yapılan bir tavsiyedir. Hz. Peygamber bütün müslümanlara böylesi fitneler ortaya çıktığında bu tavsiyede bulunmuştur. Şayet hepsi, Hz. Peygamberin bu tavsiyesine boyun eğseler, sokakların ve yürüyüşlerin kargaşasından uzak dursalar, her biri kendi ailesinin ve çocuklarının ideal terbiyesi üzerinde dursa idi, sence nasıl bir durum ortaya çıkardı? Tabii ki, bu sıkıntı bertaraf olur, kargaşa sona erer, fitne tacirleri ve dış güçlerin suçlu ajanları deşifre olurdu.²¹⁰

- Gösteriye katılanları suçlaması sebebiyle eleştiriye maruz kalınca şöyle cevap vermişti: Acaba, güvenlik güçlerinin saldırısına uğramalarından dolayı üzüldüğün bu kişiler Hz. Peygamberin “Kendi özeline dön ve insanların yaptıklarıyla ilgilenmeyi

²⁰⁹ Ebû Davud, "Al-Malahım", 36.

²¹⁰ https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=13748, (07.08.2017)

bırak” emrine kulak vermiş olsalardı, güvenlik güçleri önlerinde saldırabilecekleri insanlar bulabilecek miydi?²¹¹

- Şeyh Mahmûd el-Hût ise, bu konuda fiten hadislerine yoğunlaşarak bunları, olan olaylarla insanın içinde şüphe bırakacak bir tarzda örtüştürmeye çalışmıştır. Zira o, insanları gösterilere katılmak için sokağa dökülmelerini fitne ateşini tutuşturmaya ortak olmak şeklinde yorumlamıştır. Dolayısıyla böyle kişiler şu âyet-i kerimeye aykırı hareket etmektedirler: *“Sizden sadece zulmedenlere dokunmayacak olan bir fitneden sakınınız ve biliniz ki Allah’ın cezalandırması şiddetlidir.”*²¹² el-Hût insanlara şöyle diyordu: Fitneye katılmak, kan dökmekten daha ağırdır. Bunu da şu âyet-i kerimeye dayandırarak söylüyordu: *“Fitne öldürmekten daha ağırdır”*²¹³ Aynı zamanda muhataplarına Hz. Peygamber’in Huzeyfe b. el-Yemân’a söylediği şu sözleri naklediyordu: *“Fitnelerden sakın! Hiç kimse fitnelere katılmasın. Allah’a yemin ediyorum ki, kim o fitnelerden birisine katılsa, o fitne o insanı, selin çerçöpü darmadağın ettiği gibi darmadağın eder.”*²¹⁴ el-Hût ve onun görüşünü benimseyenler minberlerden daima şu hadisi tekrar ediyorlardı: *“Fitne uyumaktadır. Allah onu uyandırana lanet etsin!”*²¹⁵

Selefi görüşe bağlı olan âlimlere gelince, bunlar, gösteri yapmayı genel olarak bir bid’a ve harama ulaştırılan bir vesile olarak telakki etme konusunda görüş birliği içinde olmuşlardır. Haramdan kasıtları da, baskı, öldürme olayları ve sebep olunan tahribattır. Aynı zamanda, gösterileri hâkime (yöneticiye) isyana götüren bir vesile olarak kabul etmişlerdir. Tabii ki bu durum Suriye’de devrimin ortaya çıkmasından öncedir. Selefi âlimlerin bir kısmının bu tavrı, Suriye devriminin başlamasından sonra da aynı kalmıştır.

- Mesela, Suudi Arabistan Büyük Alimler Kurulu Daimi Komisyonu’nun bir açıklaması şöyledir: *“... ulema fetvalarında gösterilerin, oturma eylemlerinin ve grevlerin haram kılınmış olmasının iki yönü vardır. Birincisi, amaç açısından haram kılınmak, ikincisi ise araç açısından haram kılınmaktır. Bu eylemler amaç açısından*

²¹¹ https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=15204, (07.08.2017)

²¹² El-Enfâl, 8/25.

²¹³ El-Bakara, 2/191.

²¹⁴ El-Hâkim En-Nisâburi, Ebu Abdüllah Muhammed b. Abdüllah, *El-Müstedrek ala's-Sahihayn*, (Tah. Mustafa Abdulkader Âta), C.I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, IV, 495.

²¹⁵ Yakın bir ifade için bkz. El-Burhanfuri, Ala'uddin Ali El-Müttak b. Husamuddin El-Hindi, *Kenzul-ummâl fi sunenil-ekvâl ve'l-efâl*, (Tah. Bakrî el-Hiyyanî, v.d), C.I-XVI, 5.B, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1981, XI, 127.

haramdır. Zira dinde aslı olmayan ve sonradan ortaya çıkarılmış bid'atlerdendir. Şer'î nasihat yöntemlerinden değildir. Araç açısından haram olmalarına gelince, bu da sonuçları itibariyledir. Zira bu eylemler birçok mefsedet ve kötülüğe yol açmaktadır.”

- Bu âlimler içinde, el-Elbânî ve Abdu'l-azîz er-Râcihî gibi, bu eylemleri kâfirlere benzemek (teşebbuh bi'l-kefera) olarak değerlendirenler de vardır. Meselâ er-Râcihî şunları söylüyor: Gösteriler müslümanların yapacakları işlerden değildir. İslam tarihinde bu tür eylemler görülmemiştir. Bunlar kâfirlerin işlerindedir. İslamın asla hoş görmeyeceği kaostur.”²¹⁶

- Ebû İshâk el-Huveynî şöyle diyor: “Bu eylemler gayri meşrudur. Diğer ulamanın görüşü de bu yöndedir. Tecrübeyle öğrendik ki, bu gösterilerin bir değeri yoktur ve herhangi gasbedilmiş bir hakkın geri alınmasına da vesile olmamıştır. İsrail ve Amerikan bayraklarının ve yöneticilerinin fotoğraflarının yakılması herhangi bir siyasi kararın değişmesine yol açmamıştır. Aksine bu gösteriler sadece tutuklamalar, yaralanmalar ve birçok olaylarla neticelenmiştir.”²¹⁷

- Mescid-i Nebevî'de müderrislik yapan Şeyh Abdulmuhsin el-Abbâd'ın bir fetvası şöyledir: “Bu eylemler zararlara sebep oluyor, fesada sebep oluyor, ölümlere ve baskıya sebep oluyor. Hiçbir zararı olmasa, sadece insanlar yolda yürürken güvenlik önlemlerinin artırılması sebebiyle baskıya sebep olsa bile, bu durum bile başlı başına bu eylemlerin ne kadar kötü olduğunu ve hiç kimsenin böylesi işlere kalkışmamasının gerekliliğini açıklamaya yeterli olurdu.”

Kendisine yöneltilen, gösteri ve yürüyüşler veliyyü'l-emre isyan olarak kabul edilebilir mi, sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Şüphesiz yok ki bunlar isyana götüren yollardır. Hatta şüphesiz isyanın ta kendisidir.”²¹⁸

- el-Bûtî de bir konferansında şu soruyu ortaya atmaktadır: Devlet başkanına başkaldırmanın, görevi bırakmasını istemenin ve rejimin düşürülmesi talebinin dinî hükmü nedir? Kendisi bu soruyu şöyle cevaplamaktadır: “Hz. Peygamber bize, hâkim (yönetici) ne kadar zâlim, fâsık ve sapkın olsa da itaat edilmesinin gerekli olduğunu

²¹⁶ " (13.01.2011) " فتاوى العلماء في المظاهرات والاعتصامات " http://www.assakina.com/fatwa/6255.html , (05.07.2017).

²¹⁷ Ebû İshâk el-Huveynî " " ما حكم المظاهرات ؟ " https://ar.islamway.net/fatwa/10219/printable (05.07.2017)

²¹⁸ " (13.01.2011) " فتاوى العلماء في المظاهرات والاعتصامات " , http://www.assakina.com/fatwa/6255.html , (05.07.2017)

söylemektedir. Apaçık küfre düştüğünü görmedikçe yöneticiye karşı isyan etmek caiz değildir.”²¹⁹

Aynı zamanda olan olayların sorumluluğunu da şu sözleriyle devrime katılanlara yüklemektedir: Bütün bunlar, bu şahısların yürüyüşlere katılmak için sokağa dökülmesi, sistemin düşürülmesini isteyen sloganlar atması ve devlet başkanını görevini bırakmaya davet etmesi sebebiyle olmaktadır. Güvenlik güçleri tarafından tutuklanan kişilerin Beşşar Esed’in fotoğrafına secde etmeye zorlanması hükmü hakkında verdiği fetvada şunları dile getirmektedir: “Bu özel konuyla alakalı sorduğun soruya cevap olarak diyebilirim ki, Beşşar’ın yere konulan fotoğrafını bir yaygı olarak kabul edebilirsiniz. Onun üzerine bas, sonra o yaygının üzerinde Allah için secdeye kapan! Böylece küfre düşmek yerine Allah’a secde etmenin sevabını alacaksın.”²²⁰

- El-Bûtî aynı zamanda Nusayrî mezhebine mensup olan Beşşâr rejiminin meşruiyetine de cevaz verdi. Ancak bunu açık küfre (kufrun bevâh) düşmemiş olma şartıyla sınırlandırdı. Şayet açıkça küfre düşmek yoksa müntesiplerinin kendilerini Müslüman olarak nitelendirdikleri herhangi bir mezhebe intisabında bir problem olmayacaktır.

- Faraza, Beşşâr el-Esed ve rejiminin kafir oldukları kabul edilse bile, fetva, “güç yetirememe” durumundan dolayı yine isyanın haram olduğu yönündedir.

El-Bûtî bunu şöyle açıklıyor: “Hz. Peygamber, münkerin izale edilmesinin vücubunu istita’a (güç yetirebilme) şartına bağlamıştır. Açıkça küfre düşmüş olan yöneticiye isyan etmek şayet fitne ile neticelenecekse, bunun manası, münkeri izale etme gücünün yokluğudur. Bu durumda da, münkerin izalesi vacip olmaktan çıkar, belki de haram olur. Münkerin izalesi hükmü de, güç yetirebilme sınırları içinde dil ile karşı koymanın vücubuna dönüşür.”²²¹

- Zalim yöneticiye isyan konusunda Muhammed Sâlih el-Munecid’in fetvası da bu yöndedir.

“Açıkça küfre düşmüş olan yöneticiyi ortadan kaldırmak isteyen bu grup, şayet bunu yapmaya muktedirse ve Müslümanlara büyük bir zarar gelmeden, sâbık

²¹⁹ "كلمة الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي في مدرج جامعة دمشق"
دمشق-جامعة-مدرج-في-البوطي-رمضان-سعيد-محمد-الدكتور-كلمة-18975-
www.merbad.net/vb/showthread.php/18975-
(07.08.2017)

²²⁰ https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=15449

²²¹ https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=33464

yöneticinin şerrinden daha büyük bir şer meydana gelmeden, onun yerine sâlih ve dindar bir imam getirebilecekse, bu durumda isyana kalkışmada beis yoktur. Ancak isyan hareketi bozgunculuğa, güven ortamının sarsılmasına ve insanlara zulmedilmesine ve benzeri fesatlara sebep olacaksa, bu takdirde caiz olmaz. Aksine, sabretmek ve marufta itaat etmek, yöneticileri nasihatte bulunmak, onlara hayra davet etmek, kötülüğü azaltmaya iyiliği çoğaltmaya çalışmak vacip olur. İzlenmesi gereken doğru yol budur. Çünkü bunda genel olarak Müslümanların maslahatı, kötülüğün azaltılıp iyiliğin çoğaltılması, emniyetin muhafaza edilmesi ve Müslümanların daha büyük şerlerden korunması durumu söz konusudur.”²²²

- Ebu'l-feth el-Beyânûnî ise, aslında bu devrime hiç kalkışılmaması gerektiği görüşündedir. Çünkü dengeler ve neticelerin göz önünde bulundurulması, bugün bir devrime kalkışılmaması gerekliliğini bize dayatmaktadır. Yine onun iddiasına göre, Haleb ulemasından ehl-i hal ve'l-akd gösterilerin katılanların suç işlediği konusunda görüş birliği halindedir. Keza, yöneticiye isyanın yasak olduğunu konusunda da görüş birliği halindedirler. Zira isyan neticesi meydana gelecek fesat, isyan sonucunda elde edilmesi beklenen faydadan daha büyüktür.

Devrim için sokaklara dökülmenin ve Beşşar el-Esed'i düşürmek için gösteri yapmanın haram oluşu görüşünü şöyle detaylandırmaktadır: Ehl-i sünnet ve cemaatin metodolojisindeki asıl, yöneticilere karşı ancak hadislerle belirlenmiş belirli şer'î ölçüler ve ümmetin ehl-i hal ve akdinin bilebileceği hassas fikhî dengeler çerçevesinde isyanın caiz olmasıdır. El-Beyanuni bu görüşü serdettikten sonra yöneticiye isyanın haram olduğunu ispat eden ve sabrı emreden delilleri sıralamaktadır. O bu meyanda şunları söylemektedir: “Bütün bu hadisleri illetleri (gerekçeleri) anlaşılabilir ve bu illetlere bağlı hadisler olduklarından, illetleri bilinmeyen teabbudî hadisler olmadıklarından ve ittifakla hepsinin illeti de ‘isyana neticesinde ortaya çıkması beklenen büyük mefsedet, yöneticiye sabretmekle ve isyan etmemekle ortaya çıkan küçük mefsedetle izalesi’ olduğu için, ayrıca şer'î hüküm, illetinin varlığıyla var, yokluğuyla yok olduğu için, muhakkik araştırmacıların bir kısmının bu melesedeki görüşü şu olmuştur: Ümmetin Ehl-i hal ve akdi (söz birliği halinde) şayet zâlim, fâsık veya kâfir yöneticinin yönetimde devamının meydana getirdiği mefsedet, onu devirmeye çalışmakla

²²² Muhammed Salih el-Munaccid'nin fetvası, <https://islamqa.info/ar/9911>, (15.07.2017).

meydana gelecek mefsedetten büyük olduğunu düşünürlerse, o onlara göre (bu işi gerçekleştirmek için olması gereken), şer’î kudret de varsa, bu takdirde, yöneticiye karşı isyan caiz olduğu fetvası verilebilir. Aksi takdirde verilemez.” Zira, genelde, isyandan kaynaklanan mefsedet, yönetimin sahip olduğu güce bakıldığında aynı zamanda yönetimin çoğunlukla yönetime devam etme hırsında olduğuna bakıldığında, yönetimin devam etmesinden kaynaklanan mefsedetten daha büyük olmaktadır...

Bu noktadan hareketle, bu konudaki şer’î hüküm, ehl-i hal ve akd nazarında gerektiği zaman yöneticiye isyan konusunda izin vermekle sınırlı kalmıştır. Yoksa emredilmemiştir, ta ki vacip olmasın ve ümmeti sıkıntıya sokmasın...

Bu konudaki kararın, (söz birliği halinde ehl-i hal ve akd’in) elinde olmasının şart koşulması ise, ümmetin varlık ve birliğini koruma, ayrıca bir yandan ümmetin birliğini sağlama ve hakkı ikame etme, diğer yandan da zulmün ortadan kaldırılması fakat fitneye mahal vermeyip –çoğu zaman olduğu gibi- Müslümanların birbirlerini öldürmelerinin önüne geçmek içindir.²²³

Dr. Ebu’l-feth el-Beyânûnî de bu gerekçeye sıkı sıkıya sarılmaktadır. Hatta, Halep ulemasının tamamını gösterilere katılmanın haram olduğu, katılanların âsî sayılması gerektiği, bu kişilere yardım etmenin, bunları barındırmanın ve gizlemenin caiz olmadığı, bu şahısların yaptıklarından vazgeçmeleri ve evlerine dönmelerinin gerektiği konusunda ikna etmeyi başarmıştır. Ona göre, madem ki göstericiler Halep ulemasının sözlerine kulak asmamaktadırlar –ki Ebu’l-feth’e göre bunlar ehl-i hal ve akd’tir- o takdirde, ulemaya karşı çıkmanın sonuçlarına katlanmak zorundadırlar.²²⁴

- Suriye rejimine destek veren, ne üslubuyla ne de kullanılan dil açısından fetvaya benzemeyen fakat Suriye başkanının ültimatomunu andıran fetvalardan birisi de, Suriye Yüksek Fetva Konseyinin başkanı olan Ahmed Hassûn’unun fetvasıdır. Hassûn, Suriye’yi savunmanın bütün Arap ve İslam ülkeleri için farz-ı ayn olduğunu ilan ederek resmi televizyon kanalı aracılığıyla Suriyelileri “Suriyenin birliğini savunma konusunda dini görevlerini ve farizalarını yerine getirme” olarak nitelendirdiği eyleme çağırmıştır.

²²³ Ebu'l Fath El-Beyanüni, (09.01.2015) , <https://www.facebook.com/drmaab/posts/781051945265485>, (15.07.2017).

²²⁴ <http://www.syria2011.net/t56082-topic> , (15,07,2017).

Hassûn şöyle demektedir: Rejim ordusuna karşı koymak, hainliktir; Siyonistlere karşı yapılacak son savaş için yapılan hazırlığı ve direnişi hedef almaktadır.²²⁵

- Bu gruba müntesip fakihler, yöneticilerle ilişkinin yegane şer'î yolunun emr bil'l-ma'ruf nehy ani'l-munker çerçevesinde ve sadece sözlü olması gerektiği görüşündedirler. Öğüt verme şeklinde (munâsaha) tecelli etmelidir yoksa karşı koyma (muârada) şeklinde olmamalıdır. İbn Bâz bu olaylardan önce şöyle demişti: “Şer'î vesileler, yazışma, nasihat etme, barışçı yollarla iyiliğe davet etmedir. Ki bu yöntemler ilim ehlinin Hz. Peygamberin ashabının ve ashabına güzel bir şekilde tabi olanların yöntemleridir. Yani, mektup gönderme, emirle veya sultanla yüz yüze görüşme, nasihatte bulunma, minberler ve benzeri yollarla, şöyle yaptı, böyle yaptı şeklinde ortalığı velveleye vermeden mektup göndermek.”²²⁶

- Yine aynı mealde el-Bûti'nin başka bir fetvası vardır. Bu fetvada şunları dile getirmektedir: “Ben bir rejim olması açısından Suriye'deki yönetimle ilgilenmiyorum. Ancak meselenin beni ilgilendiren yönü, bu rejim içinde emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-munker yapmak vecibesidir. Bu ise Allah ve resülünün emrettiği bir şeydir. Bu benim önceden beri yapageldiğim ve elimden geldiği kadar yapmaya devam edeceğim şeydir. Rejimin başının görevinde kalması ve ayrılması için insanlara davette bulunmam konusuna gelince, rejimin başındaki kişi açıkça küfrünü ilan etmedikçe Allah beni bununla meşgul olmaya mükellef kilmamıştır. Gösteriler buralarda atılan sloganlar yerine, emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-munker yapılmalıdır. Tabii bu da sokaklarda ve ayak takımıyla değil, bizzat kötülüğe bulaşanların yanında yapılmalıdır.

İnsan ölümüne sebep olmak ise, asıl uyarı yapılması gereken büyük günahlardandır. Fakat öncelikle kimin haksız yere öldürdüğünü bilmen gerekmektedir. Yüzlerce, polisi, askeri, güvenlik görevlilerini ve sivil halkı öldürenler kimlerdir? Alanlara ve meydanlara bombaları ve patlayıcıları dolduranlar kimlerdir? Mesele, tek gözle değil iki gözle bakmalısın! Sonra, kim olursa olsun suç işleyerek haksız yere öldüren kimdir ve nereye bağlıdırlar, kararını ver! O zaman her iki tarafta da kan dökken veya dökülmesine sebep olan kişiler olduğunu göreceksin. Fakat bilesin ki, fitne uyumakta idi. Allah onu uyandırana lanet etsin! Şayet, fitneden uzak durma ve

²²⁵ " رابطة العلماء السوريين ترد على المفتي حسون " (12.03.2013) ,
www.aljazeera.net/news/arabic/2013/3/12/رابطة-العلماء-السوريين-ترد-على-المفتي-حسون-12.05.2017) .;
" مسلسل أحداث سوريا " , http://www.assakina.com/center/files/7300.html, (12.05.2017).

²²⁶ http://www.assakina.com/center/files/11510.html , (15.07.2017)

katılmamaya davet eden aynı zamanda kimin elinde olduğunu ve hangi gayeyle hareket ettiğini bilmediğimiz bir sancağın altında cihat etmekten sakındıran Hz. Peygamberin emrine tam uyulsa idi, bu ölüm olayları olmaz ve devam etmezdi.”²²⁷

Buraya kadar Suriyedeki devrimi ve devrimle ilişkisi her şeyin haram olduğunu dile getiren fetvalardan bazı örnekler sundum.

3.2.2. Haram Fetvası Verenlerin Delilleri

Bu grubun benim bu çalışmamda kaydettiğim ve kaydetmediğim fetvaları incelendiğinde, konuyla alakalı delillerini şu şekilde özetlemek mümkün olacaktır:²²⁸

(1) Yapılan gösteriler, özellikle Müslüman ülkelerde olmak üzere, Müslümanların sözünü yüceltmek ve dine yardım etmek için ortaya konmuş olan bir bid’attir. Bu gösterileri gerçekleştirenler nazarında, bir tür ibadettir. Malumdur ki, ibadette esas olan aksine bir delil bulunmadığı sürece yasak (حظر) olmasıdır. Bu yüzden, gösterilen yapılması bid’at ve dine sonradan eklenen işler mesabesinde. Bunların, emr bi’l-ma’ruf ve nehy ani’l-munker olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenirse, buna cevaben şöyle denilir: Munker böylesi eylemlerle izale edilmez. Zira munker izale edilmesine çalışacak kişilerin hakkı batıldan ayırt edebilen ve bunu bilgiyle ve sezgiyle gerçekleştirebilen kişiler olması gerekir. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Kim bu işimizde (dinimizde) var olmayan bir şey ihdas etse, o reddedilir.”²²⁹ İşin doğrusu, Hz. Peygamber hayatında çeşitli fitne ve sıkıntılara maruz kaldı, ardından ashabı da ridde harpleri gibi sıkıntılara maruz kaldılar, ümmet de asırlar boyunca çeşitli fitnelere maruz kaldı, fakat hiçbirisi bu tür gösteriler yapmadılar. Şayet iyi bir şey olsaydı, onlar bizden önce muhakkak yapmış olurlardı.

(2) Bazıları, gösteri yapmayı Ömer b. El-Hattab’a (r.a) nispet etmektedir. Fakat bu asla doğru değildir. Zira ulema nezdinde bu nakil sabit değildir. Bu yüzden, bu eylemin

²²⁷ https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=25178 , (12.07.2017)

²²⁸ Abdulâzîz Er-Rayyıs, " , " كشف شبهات مجوزي المظاهرات " , <http://islamancient.com/play.php?catsmktba=3073> , (12.07.2017); " فتاوى العلماء في المظاهرات " , <http://ayman-iraq.weebly.com> , (12.07.2017); b. Baz, " , " حكم الخروج على الحكام الذين يقترون المعاصي " , <http://www.binbaz.org.sa/fatawa/1926> , (15.07.2017); Ebu'l Fath El-Beyanünî, (09.01.2015), <https://www.facebook.com/drmaab/posts/781051945265485> , (15.07.2017); <https://islamqa.info/ar/9911> (15.07.2017); <http://www.assakina.com/center/files/11510.html> , (15.07.2017).

²²⁹ Buhari, "Sulh" , 57.

ona nispet edilmesi, Müslümanlığını açıkça ilan eden ve herkesin gözü önünde hicret eden birisine iftira atmaktan öte bir şey değildir.

(3) Bu eylemlerde kâfirlere benzemeye çalışmak söz konusudur. Hâlbuki Hz. Peygamber *“Kim bir kavme benzemeye çalışırsa, onlardan olur.”*²³⁰ buyurmuştur. Bu gösteri eylemleri Müslümanların tarihinde hiç bilinmemektir. Ancak Müslümanlar küfür ehliyle beraber yaşamaya başladıktan sonra ortaya çıkmıştır.

(4) Gösteri yapmanın arkasındaki gizli hedeflerden ve tenkit noktalarından birisi de, halkların coşkusunu söndürmek için bir sebep ve araç olmasıdır. İnsanlar sokaklara dökülüp bağırıp çağırdıktan ve yürüyüşlerini gerçekleştirdikten sonra evlerine döndüklerinde, yorgun argın olmakta ve içlerinde hissettikleri coşkunun büyük kısmını kaybetmiş olmaktadır. Hâlbuki yapmaları gereken bu coşkularını Allah’a itaat, faydalı ilim öğrenme, sâlih amel işleme, dua etmek ve düşmana karşı hazırlık yapmak gibi konulara yönlendirmeleridir.

(5) Gösterilerin çoğunda, kadın-erkek dinin haram kıldığı bir tarzda karışık olarak bulunmaktadır. Böyle olmayan çok az olduğundan hüküm açısından ihmal edilebilir. Gözümüzün önündeki gerçek bu durumun en iyi delilidir.

(6) Bu gösterilerde, Allah’a karşı kızgınlık ve kadere karşı öfke hissi vardır. Hâlbuki Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Allah bir kavmi sevdiğinde onları belaya düşürür. Kim bu belaya rıza gösterirse, ondan razı olunur. Kim öfkelenirse, karşılık olarak ona da öfke vardır.”*²³¹

(7) Hz. Peygamber Bedir savaşında, Allah’tan yardım diledi, yalvarıp yakardı, hatta sırtındaki hırkası yere düştü. Buna rağmen ashabına müşriklerin verdiği sıkıntılara karşı sabretmelerini emretti. Ne Hz. Peygamber ne de ashabından biri bugünkü eylemlere benzer bir şeye asla davet etmediler. Halbuki onlar gerçekten sarsılmış, maddi manevi her türlü sıkıntıyı görmüşlerdi. Öyleyse, bugünkü eylemler, musibetler esnasında ve yöneticilerin zulümleri zamanında Allah’ın emrettiği sabra aykırı düşmektedir.

(8) Bu yürüyüşleri gerçekleştirenler, ateist bile olsa, kendilerine katılan herkesten memnun olmaktadır. Bu gösterilerde, elinde Kur’an taşıyan, haç taşıyan ve

²³⁰ Ebu Davud, "Libas", 31

²³¹ İbn Mâce, "Fiten", 36.

Davud Yıldızı taşıyan kişiler omuz omuza görülebilmektedir. Dolayısıyla bu gösteriler, mühlitlerin, ateistleri ve bid'atçilerin eylem alanı haline gelmiştir.

(9) Göstericiler, yeryüzünde fesat çıkarmakta, öldürmekte, yağmalamakta, yakıp yıkmakta, insan canına ve malına kastetmektedirler.

(10) Göstericiler kendilerini sıkıntı ve ölümün hedefi haline getirmektedirler. Halbuki Allah Teala kişinin kendini ölüme maruz bırakmasını şu ayetle yasaklamıştır: *"Nefislerinizi öldürmeyiniz. Allah size çok merhametlidir."*²³²

Aynı zamanda bu gösterilerde göstericiler ile güvenlik güçleri arasında çatışmalar çıkmaktadır. Bu sebeple göstericiler yaralanmakta ve zillete düşmektedirler. Halbuki Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Bir Müslümanın kendini zillete düşürmesi uygun olmaz. Ona, kendini nasıl zillete düşürür diye sorulduğunda, şöyle cevap vermiştir: Altından kalkamayacağı belaya karışır."*²³³

(11) Halkın hakem kılınması yoluyla kötülüğe kapı açılmaktadır. Halk ne zaman bir şey talep etse bunun için gösteri yapacaktır. Nefsine kapılanlar, nefislerine hoş gelen bir şey istedikleri zaman bunun için gösteri düzenleyecekler ve bu talepleri yerine getirilecektir. Bu ise, sefihlerin görüşüne uymak demektir. Hatta belki ümmetin aleyhine bile olsa, dilekleri yerine getirilecek ve ayak takımı amme hukukunda söz sahibi olacaktır.

(12) Gösteriler, barışçı bile olsa, yöneticilere isyana yol açmaktadır. Bu ise, Hz. Peygamber'in hakları gasp eden yöneticilerin zulmüne karşı sabır tavsiyesine aykırı düşmektedir. Öyle gösteriler vardır ki, bir devletin çöküşüne sebep olmuştur. Bu yüzden kan akmış, namuslar lekelenmiş, mallar talan edilmiş ve büyük çaplı fesat meydana gelmiştir.

Hz. Peygamberden rivayet edilen bir hadis-i şerif şöyledir: Esera meydana gelecek (Esera, yöneticilerin milletin malını zorla gasp ederek kendileri için kullanmasıdır). Yadırgayacağınız şeyler göreceksiniz (Yöneticilerin günahlara gark olacak). O zaman bize neyi emredersin Ey Allah'ın resülü diye sorulduğunda şöyle cevap verdi: *Üzerinizdeki hakkı yerine getirirsiniz. Sizin olanı da Allah'tan istersiniz."*²³⁴

²³² Nisâ, IV.29.

²³³ Et-Tirmîzî, "Fiten", 31.

²³⁴ Buhari, "Manakıb", 65.

(13) Şayet, gösteriler bir yöneticiyi düşürmek amacıyla yapılıyorsa, yöneticiye itaat etmenin vücubunu gösteren bütün nasslar bunu haram kılmaktadır. Yönetici, adil olmayan bir fasık olsa bile durum böyledir. Bunun haram olduğu konusunda yeterli sayıda delil vardır. Ulema da bu eylemin haram olduğu ve karşıt görüşte olanların²³⁵ sapkın olduğu konusunda söz birliği halindedir. Allah Teala şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler! Allah’a itaat ediniz! Resüle ve sizden olan yöneticilere itaat ediniz. Herhangi bir konuda münakaşa ederseniz, eğer Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, o konudaki hükmü Allah ve resulüne bırakınız. Bu daha iyidir ve netice olarak daha güzeldir.”*²³⁶ Bu ayet, ülu’l-emre itaatın vacip olduğu konusunda bir nastır. Ülu’l-emr ise, emirler (yöneticiler) ve alimlerdir. Bunun dışında ülu’l-emr’e itaati gerekli kılan başka deliller de vardır.²³⁷

El-Akîdetu’t-Tahâviyye isimli eserinde et-Tahâvî şöyle demektedir: *“İmamlarımıza ve işlerimizi idare edenlere –zalim de olsalar- isyan etmeyi caiz görmüyoruz ve beddua etmiyoruz. Onlara itaatten ayrılmıyoruz. Onlara itaat etmeyi Allah’a itaat etmenin bir parçası olarak farz görüyoruz. Tabii ki bu bize günahı işlemeyi emretmedikleri sürece böyledir. Biz onların doğruluk ve sağlıkları için duacıyızdır.”*²³⁸ . Bu prensibi destekleyen birçok hadis-i şerif vardır. Bunların bazıları şöyledir: Seleme b. Yezid el-Cu’fi Hz. Peygambere şöyle sordu: Ey Allah’ın nebisi! Şayet başımıza, bizdeki haklarını söke söke alan, fakat bize hakkımızı vermeyen idareciler geçerse, ne yapmamızı emredersin? Hz. Peygamber, yüzünü ondan çevirdi. O tekrar sordu. Hz. Peygamber yüzünü tekrar çevirdi. Sonra ikinci veya üçüncü kez sorduğunda, Eş’as b. Kays, Seleme’yi sormaktan vazgeçirmek için kendine doğru çekti. Bu sırada Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *“Dinleyiniz ve itaat ediniz! Onlara yüklenenin hesabını onlar verecektir. Size yüklenenin hesabını da siz vereceksiniz.”*²³⁹ Nitekim bazı sahih hadis-i şeriflerde yöneticiye isyan etmenin dînî kuralları da belirtilmiştir. Şu hadis buna bir örnektir: *“Ancak (yöneticide) apaçık bir küfr (küfran bevâhan) görmeniz ve bu konuda*

²³⁵ Tahrim delilleri için Bkz,92.

²³⁶ Nisâ, IV, 59 .

²³⁷ Bkz, 92.

²³⁸ Et-Ttâhavi, Ebu cafer, *Metnu'l Akidetu't-Tahviyye*, Berut, Dâru’bni Hazm,B: 1, 1995, S,24.

²³⁹ <https://www.facebook.com/drmaab/posts/768197043217642>, (15.07.2017)

Allah katından bir deliliniz olması durumu hariç.” Başka bir örnek de şudur: “Size namaz kaldırdıkları sürece”²⁴⁰

Bütün bunlar gösteriyor ki, yöneticilerle çekişmek ve isyan etmek caiz değildir. Ancak Allah katından delili olan açık bir küfrün yönetici tarafından işleniyor olması durumu istisna edilmelidir. Bu bakış açısının sebebi, yöneticiye isyanın bozgunculuğa ve şerlere sebep olmasıdır. Güvenlik ortadan kalkacak ve haklar zayi olacaktır. Aynı zamanda, zalimi zulmünden caydırmak kolay olmayacağı gibi mazluma yardım etmek de kolay olmayacaktır. Yol güvenliği kalmayacaktır. Böylece, yöneticiye isyan, büyük bir fesada ve şerre yol açacaktır. Ancak yöneticinin Allah katından delili bulunan açık bir küfür işlemesi durumu istisnadır. Bu takdirde, şayet güçleri varsa, yöneticiyi izale etmek için isyan etmekte beis yoktur. Ancak buna güç yetirecek durumda değilse isyan etmemelidirler. Veya isyan büyük şerre sebep olacaksa, ammenin hukukunu gözetmek açısından isyan edilmemelidir.

(14) Hakkında icmâ vuku bulmuş şer’î kural şudur: “Bir kötülüğün daha büyük bir kötülükle izalesi caiz değildir. Aksine, kötülük, onu ortadan kaldıracak veya en azından hafifletecek bir şeyle bertaraf edilmelidir.” Dolayısıyla, Beşşâr’ın kâfir olduğu kabul edilse bile, onu düşürmek için yeterli güç ve kuvvet bulunmadığından, isyan caiz değildir. Zira isyana kalkışmak, onun hakimiyetinin devam etmesinden kaynaklanan şerden daha büyüğünün ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

(15) İslam şerîatinde kesinleşmiş kurallardan birisi de şudur: Zararı faydasından çok olan her amel haramdır. Bu gösterilerle bir takım faydalı neticeler elde ediliyor olabilir. Ancak, özellikle din ve mukaddesatı savunma kisvesiyle gerçekleştirildiğinde zararları faydasından daha büyüktür.

(16) Allah’ın kitabı kesin bir şekilde, haram işlemeye götürecek yolların kapatılmasını kesin bir şekilde emretmektedir. Allah Teala şöyle buyuruyor: “*Allah’tan başkasına dua edenlere sövmeyiniz! Yoksa onlar da sırf düşmanlık olsun diye bilgileri olmadan Allah’a söverler.*”²⁴¹ Ulema şu görüştedir: Kim mubah bir eylem aracılığıyla suçsuz birisinin ölümüne yol açsa, İslam hukukuna göre ‘kâtil’ kabul edilir. Allah katında bu suçunun cezasını tam olarak çeker.

²⁴⁰ Müslim, "İmare ", 1855.

²⁴¹ al-En’âm, VI, 108.

Herkes biliyor ki, gösterilerde meydana gelen tahribat ve sokaklarda gösteriler esnasında meydana gelen ölümler, kışkırtıcı yürüyüşler ve tahrik edici sloganlar ve diğer insanları öfkeliendiren akılsızca davranışlar sebebiyle oluşmaktadır.

(17) Devrim bir fitnedir. Hakkında var olan delillerden dolayı fitnelere uzak durmak vaciptir.²⁴²

(18) Bu grup ayrıca, yöneticilere karşı sabırlı olmanın ve masiyet olmayan konularda itaat etmenin zorunlu olduğu ve isyanın haram olduğu konusunda bu çalışmada geçen bütün hadisleri delil olarak kullanmışlardır.

3.2.3. İsyanın Haram Olduğunu Dile Getiren Fetvalara Analitik Bir Bakış

Bu grup yöneticilere itaat etmeye teşvik eden ve zalim bile olsa yöneticiye isyanı meneden nasların lafızlarına bağlı kaldılar. Bu yüzden, bu prensibe olması gerekenden daha fazla değer atfederek, uygulanması gereken en büyük kurallardan biriymiş gibi sürekli bu prensibe bağlı kalmaya davet ettiler. Böylece, hâkim rejimlerin düşürülmesine yol açacak her vesileyi haram olarak gördüler. Ulemayı bu meseledeki bakış açısına göre değerlendirdiler. Onların bu tavrı, yöneticilerin azgınlığının ve zorbalığının artmasına sebep olduğu gibi, ulemanın da meseleyi iyice değerlendirmesinin önüne geçti. Kendilerine muhalefet eden herkesi bid'atçı ve sapkın olarak değerlendirdiler ve yöneticilere karşı yapılan her türlü halk devriminin haram olduğunu dile getirdiler.

Bu grup, devrimleri Amerikanın içerideki liberal işbirlikçileri ve ılımlı Müslüman olarak gördüğü gruplar ile uzun süredir halkın göğsüne çökmüş olan diktatör rejimleri düşürmek için yaptığı uzlaşmaların ve planlamaların neticesi olarak görmektedir. Bu diktatörlükler isteklerini elde etmek için halka her türlü zulmü tattırdıkları için, halkın yönetime karşı olan nefreti son noktaya ulaşmıştır. Dolayısıyla, arka planda bu zalim rejimleri destekleyen Amerika'ya karşı da bir nefret oluşmuştur. Bu yüzden, bu görüşe müntesip kişiler, bu olayların arkasında Amerikan parmağını görmektedirler. Kendisine duyulan nefreti azaltmak için, bu ülkelerdeki yönetici vitrinini değiştirmek isteyen gerçekte Amerika'dır. Fakat Amerika bunu yaparken liberal Müslümanlardan oluşan bir karışımı kullanmaktadır. Böylece, bölgede istediği değişiklikleri ve düşünceleri kimseyi rahatsız etmeksizin ve halkın tepkisini çekmeksizin devreye alabilmektedir.

²⁴² Bkz, 116

sopasıdır. O böylece gerçekleştirilen gösterileri yöneticiye karşı yapılan haram isyan hareketine kapı açan bir durum olarak değerlendirmiştir.

Daha önce, müftinin verdiği fetvaya, şahsi kanaatlerinin ve siyasetin nasıl etki ettiğini, fetva verme ameliyesine etki eden durumlardan bahsederken söz konusu etmiştik.

Modern devletin gölgesinde yaşayan müftilerin siyasi temayüllerinin etkisi, ister korkuyla ister arzuyla olsun ancak devletin iradesini dile getirebilen ve devletin bir parçası olan rejim ulemasının fetvalarında açık bir şekilde görünmektedir. Bu yüzden devrim karşıtı bütün fetvaların devlet memuru veya iktidar partisine mensup ulema veya ihvan gibi islami cemaatlere karşıt gruplar tarafından verildiğini görüyoruz. Aynı zamanda bu grubun fetvaları daima kendilerini rejimin destekçisi, izleyicisi veya teşvik ve korkutmasına boyun eğen kişiler olarak ortaya koymamaya çalışır. Bunu yapmalarının sebebi, verdikleri fetvanın siyasi şaibelerden uzak olduğu ve sadece Allah'ın şeriatının, emrinin ve nehyinin gereği olduğu görüntüsünü vermek içindir. Bununla birlikte, rejimin fukahası, kendilerinin her ne kadar siyasetten uzak olduğunu devamlı vurgulasalar da, her münasebette, başkan ve rejim adına idari kararları ve yönetimin buyruklarını tebliği eden şahsiyetlere dönüşmüşlerdir. Onlar aslında, dinin hükümlerini ve dini fetvaları anlatma kılıfıyla rejimin tebliğciliğini yapmaktadırlar. Bu ister, ders anlatma şeklinde olsun, ister camilerde verilen hutbeler şeklinde olsun, böyledir. Onlar bunu yaparken aynı zamanda, Allah'ın hükmü olması gereken müftinin verdiği fetva ile müftinin görüşü ve siyasi düşüncesinin arasını da ayırmamışlardır. Ahmed Hassun'un fetvasında gördüğümüz gibi, fikhî, bir düşünce veya rejimi desteklemek gibi belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelik araç olarak kullanmışlardır. Bu yüzden, tutarsızlık ve metotsuzluk içinde olduklarını görüyoruz. El-Bûtî ise, fetvaları ile siyasi değil dini bir eylem gerçekleştirdiğinde ısrar etmektedir. Fakat onun bu dini eylemi her nedense, aynı meselede birçok çelişki barındırmaktadır. Yani, otorite ile temasa geçmesinden önce ve sonra veya otoritenin doğrudan veya dolaylı diktelerini aldıktan sonra meydana gelen çelişkiler gibi. Onun gösteri meselesi hakkındaki düşüncesine buna örnek olarak verebiliriz: Bir seferinde bunu yöneticiye isyan olarak değerlendirmişken, başka bir seferinde ise, münferit olması durumunda hiçbir etkisi olmayan sözlü uyarı (inkâr lisânî) olarak değerlendirmiştir.

El-Bûtî'nin çelişkili tavırları, siyaset ve yönetimin üzerindeki etkisini göstermektedir. O genelde, kendi mezhebine ait fikhî tercihlere sıkı sıkıya bağlı kalırken, zaman zaman siyasi otorite ile ilgili konularda kendini fıkıh usulünün bazı delillerini kullanmak zorunda kalmaktadır. Mesela, muhalif gösterilerin haramlığı konusunda dayandığı delil şudur: "gösteriler tahribata ve masum insanların kanının dökülmesine dönüşmüştür." Dolayısıyla, gösteriler, haram işlemeye vesile olmaktadır. Hatta bir adım daha ileriye giderek Batının Suriye rejimi tarafından temsil edilen İslam'a kurduğu komplodan bahsederken, rejimin baskısının kurbanlarından cüzi maslahatlarını umumun maslahatı yolunda –ki bu da rejimin bekasıdır- görmezden gelmelerini ister. O bunu şöyle ifade etmektedir: "Bize düşen, kemaliyyatı, haciiyyatın bekası için, haciiyyatı da zaruriyyatın bekası için feda etmemiz gerekmektedir." Görüldüğü gibi mekasidu'ş-şeria mantığını siyasi rejimi desteklemek için kullanmaktadır.²⁴⁴

Yine el-Bûtî'de dikkatimizi çeken bir nokta da, siyasi otoriteye karşı teslimiyetçi tavır icraatlarını sorgulama cesareti gösterememesidir. O sürekli, otoritenin emirlerine karşı konulamayacağını kabul etmektedir. Bu yüzden, hitabını sadece insanlara yöneltmekte ve onların tasarruflarını sorgulamaktadır. Zira şekillendirmeyi sadece bunlar için söz konusudur. Onun bu tutumu, sık sık çelişkiye düşmesine sebep olmuştur. Zira otorite çeşitli etkenlerden dolayı tavrını sık sık değiştirmiştir. El-Buti de buna paralel olarak sık sık görüş değiştirme zorunda kalmıştır. Peçe meselesi bunun bir örneğidir. Başka bir örnek de, Allah'tan başkasını birlemeye ve Rabbinin başkan olduğunu söyleme zorlanan kişinin hükmü sorulduğunu verdiği cevaptır. el-Buti burada, görmezden geldiği şey, gösterilerin aslında, düşünülmeye gereken bir sebebin neticesi olarak ortaya çıktığıdır. Aynı şeyi, kan dökülmesiyle sonuçlanan gösteriler hakkında da söyleyebiliriz. O bu gösterilerin haram olduğunu söylemekte fakat bu gösterilerde kan dökenler hakkında hiçbir şey söylememektedir.

Yöneticinin yönetimden uzaklaştırılması talebine gelince, el-Buti, bazı insanların meseleyi küfür görülmemesi durumunda ihtilafıdır şeklinde ortaya koymalarını tenkit etmektedir. O bu konuda şöyle diyor: "Hayır, vallahi bu mesele ihtilafı bir mesele

²⁴⁴ M'utaz el- Hatib, " البوطي نموذجاً ", *al-hayat degisi* (21,01,2012), 17823 sayısı, s.16, daharchives.alhayat.com/issue_archive/Hayat INT/2012/1/21/الدين-والسلطة-والعلماء.html, (08.08.2017)

değildir. Çünkü bütün ümmet isyanın haram olduğunu konusunda icmâ halindedir.”²⁴⁵ Bu görüşe mensup diğer ulemanın yaptığı gibi, el-Buti de isyanı haram olarak kabul etmekte ve en-Nevevi’den şu nakli yapmaktadır: “Onlara karşı isyan etmek ve savaşmak Müslümanların icmâi ile haramdır. Hatta fâsık ve zâlim olsalar bile böyledir. Bu konuda var olan hadisler bu manada birbirini desteklemektedir.”²⁴⁶ El-Buti böyle yaparak, yöneticinin düşürülmesi hakkında hicrî yedinci yüzyıla ait bir metni, miladi 21. Yüzyıldaki bir olaya tatbik etmektedir. Aynı zamanda en-Nevevi’nin metni, silahlı isyan ve yöneticiyle savaşmak hakkında iken, Suriye devrimi barışçı gösteriler şeklinde tezahür ediyordu. El-Buti bu sözleri 20.07.2011 tarihinde sarfetmiştir. Gerçek şu ki, Suriye devrimi 29.07.2011 tarihinde özgür ordunun kuruluşunun ilanı ile birlikte silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Yani, -özgür orduyu yöneticiye karşı silahlı isyan hareketi olarak kabul etsek bile-, el-Buti’nin bu sözleri sarfettiği sempozyumdan tam on gün önce.

Fakihlerin, geleneksel otorite yanlısı fakihler ve aktivist fakihler olarak ayrılmış olmaları sebebiyle fikhın seçmesi bir tarzda kullanıldığını görüyoruz. Yani, fikhî delillendirmeler, şu veya bu fakihin görüşüne göre derlenmektedir. Bu yüzden, geleneksel otorite fakihleri, hilafet gölgesinde neşvünema bulan kadim fikhî düşünceleri modern devletle eşleştirmişlerdir. Onlara göre, başkan, ne yaparsa yapsın, açık küfre düşmedikçe itaat edilmesi zorunlu olan ‘imam’dır. Aslında buradaki ‘küfr’ kavramı da yoruma müsait bir kavramdır. Böylece, yöneticinin meşruiyetinin temeli, zahiren bile var olsa, şahsî imanındır, yoksa hakları yerine getirme sorumluluğu ve hâkim siyasetinin tabiatı değildir.

Bu tevillerden birisi de, güvenlik güçleri tarafından tutuklanan ve Beşşar’ın fotoğrafına secde etmeye zorlanan kişi hakkında el-Buti’nin fetvasıdır. Otorite fakihleri, bu devrimin adil ve Müslüman bir yöneticiye isyan manası taşıdığını düşünmektedirler. Bu yönetici aynı zamanda Siyonist düşmana karşı direniş cephesini de temsil etmektedir. Bu yüzden, onların nazarında devrim İsrail’e hizmet etmektedir; Allah’a, resulüne ve Müslümanlara karşı savaş ilanı mesabesindedir. Bu, el-Buti’nin benimsediği ve hayatının son anlarına kadar arkasında durduğu görüşüdür.

²⁴⁵ http://naseemalsham.com/ar/Pages/download.php?file=/Component/word%20new/Arabic/Replies%20Visitors/051/Fahras_Prof_Bouti_2011-08-30.pdf (12.07.2017).

²⁴⁶ En-Nevevî, *El-Minhâc*, XII, 229.

Bu yüzden bu grup, devrim ortaya çıkınca, bunun haksız yere yöneticiye isyan olduğunu dile getirmeye başladılar. Sürekli, yöneticiye itaat etmeyi emreden ve isyan etmeyi yasaklayan nasları referans olarak gösteriyorlardı. Unuttukları veya görmezden geldikleri şey ise, bu ve benzeri nasların, tartışma konusunun dışında oluşuydu. Zira bu naslar, Müslüman yöneticiye itaati emretmekte ve yine Müslüman yöneticiye isyanı yasaklamaktaydı. Halbuki Beşşar Müslüman bir yönetici değildi. O, hiçbir dini kabul etmeyen bir nusayrî idi. Bu Beşşar'ı töhmet altında bırakmak için söylenmiş bir söz değildir. Aksine, itirafa dayanan bir hükümdür. Bu gruba göre Beşşar Müslüman bile kabul edilse, yöneticiye isyanda 'istitaat' (isyana gerçekleştirme gücü) şarttır. Bu ise, Beşşar'ın arkasında bazı büyük devletlerin olması sebebiyle hiç kimsenin başaramayacağı bir şeydir.

Bu meselenin, bu grup tarafından 'fitne' olarak nitelenmesi ve bunun üzerinden fitneyi kötüleyen naslar çerçevesinde değerlendirilmesine gelince, bu durum Suriye gerçeğiyle örtüşmemektedir. Suriye'de cereyan etmekle olan şey bir 'fitne' değil, aksine iki askerî kamp arasındaki savaştır. Bunlar, küfür kampı ile iman kampıdır. Ki bu kampta savaşanların, Allah ve resulünü inkâr etmekten, Müslümanları boğazlamaktan, mescidleri yerle yeksan etmekten, Mushafları parçalamaktan, çocukları öldürmek ve kadınlara tecavüz etmekten başka bir düşünceleri yoktur.²⁴⁷

Bu müftilerin fetvalarını ve resmi beyanlarını incelediğimizde, kadim fakihler nazarında muteber hiçbir fikhî delillendirmeye rastlayamayız. Üstelik fetva ve beyanlarında kullanılan dil, fıkıh dili ve terminolojisinden uzaktır. "İki zarardan daha azını işlemek", "Der'-i mefasidin celb-i menafia müreccah olması" gibi genel kuralları delil olarak kullanmaktan öteye geçmemektedir. Üstelik burada bile, maslahat ve mefsedet'in doğru tarifleri yapılmamakta, aralarında nasıl bir karşılaştırma yapıldığına yer verilmemektedir. Bu karşılaştırma, kesin bir sonuç mu ifade etmektedir yoksa zanna mı dayanmaktadır? Dolayısıyla bu yöntem, otoritenin arzusuna uygun düşen bir dayanak veya çıkış yolu arayan kişinin kullanacağı yöntemdir. Tabii ki, otorite ve otoritenin ihtiyacı ile uyumlu hareket etmektedir. Resmi söylemi benimsemekte ve otoritenin siyasi tutumuyla kendi arasına mesafe koymamaktadır. Hatta çoğu zaman, karşıt görüş ifade eden fetvalarda siyasi polemiklere girişmektedir. Halbuki hilâf ilmi,

²⁴⁷ <http://www.syria2011.net/t56082-topic> (15.07.2017)

tarihsel geleneği olan bir ilimdir. En önemli esası da, prensip olarak bütün içtihatların meşruyetlerinin kabul ediliyor olmasıdır. Ancak biz bu resmî fetvalarda, bu anlayışın izine rastlayamayız. Zira bu fetvaların varlık sebebi, siyasi muhalefet prensibine düşman resmî müftilerce siyasi bir fonksiyonu yerine getirmektir. Bu yüzden fetvaları halka yöneliktir, yoksa yolunda yürüdüğünü düşündükleri devlet veya otoritenin politika ve tutumuna yönelik değildir.²⁴⁸

Bu sebeple, modern devletin kavram ve mekanizmalarından uzak bir şekilde geleneksel fıkıh anlayışından hareketle Arap devrimlerine karşı çıkan ve var olan rejimleri destekleyen otorite fakihleri, yöneticiye itaat etmenin vacip olduğu, isyanın haram olduğu, ayaklanmanın bir fitne olduğunu görüşünü dile getirmekte, her türlü muhalif siyasi çalışma araçlarına karşı çıkmakta, yöneticilerin zulmüne sabretmenin gerekli olduğunu söylemekte, gösteri eylemlerini küçümsemekte ve suçlamaktadırlar. Onlara göre, yöneticilerle ilişkinin yegâne meşru yolu, muhalefet olarak değil fakat nasihat olarak dille yapılacak olan, emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-munker'dir.

3.3. Devrimin Caiz Olduğuna Fetva Verenler

Bir kısmı devrimi caiz gören diğer kısmı ise vacip gören bu gruba göre, devrim, görüşü dile getirmenin ve meşru haklarını talep etmenin bir yöntemidir. Meşrû bir maksada ulaştıracak yollardan birisidir. Vesileler, maksatların hükmünü alır. Dolayısıyla devrimler maslahat-ı mürsele sayılabilir. Aynı zamanda, yöneticiye yönelik emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-munker ameliyesidir. Şayet yönetici, gereken dersi almazsa, o takdirde zararını uzaklaştırmak için, ayaklanma hakkımız vardır. Bu gruptan bazı alimler, devrimi 'yöneticiye isyan' kavramı içinde ele almayı müstakil bir mesele olarak değerlendirmişlerdir. Bu grubun fakihlerine, aktivist fakihler (fukahâ harakiyyûn) veya devrim fakihleri adı verilmiştir.

Bunların bir kısmının fetvaları ferdî fetva olarak kalmıştır. Buna örnek olarak selefi akımların ve ihvanın fakihlerinin bazılarını gösterebiliriz. Diğer bazıları ise, devrimlerden sonra hızla gelişen olayları takip etme amacıyla kurulan çeşitli oluşumlar altında toplanmışlardır. Bu oluşumların ortaya çıkış sebebi, haksız olan tarafı belirleme çağrılarına cevap verebilmektir. Bu oluşumlar arasında, Suriye İslam Konseyini (el-Meclisu's-Sûriyyu'l-İslâmî), Şam İslam Kurulunu (Hey'etu's-Şâm el-İslâmiyye), Suriye

²⁴⁸ <http://www.syria2011.net/t56082-topic> (15.07.2017)

Alimler Birliğini (Râbitatu'l-Ulemâ es-Sûriyyîn) ve benzerlerini sayabiliriz ki, bu oluşumlar ahlak ve ilimleri herkes tarafından bilinen birçok alimi bir araya getirmiştir.

Devrimin ilk aşamasında bu alimlerin fetvaları rejim ve rejimin ihlallerine karşı prensipsel tavır hüviyeti taşıyordu. Genel olarak emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-munker çervesinde kalıyordu. Zira bu fetvalarında alimler Suriye'de meydana gelen olaylar ve değişimlere, şeriata uygun olup olmadığı açısından bakıyorlardı. Bunu yaparken de, İslam'ın getirmiş olduğu, hürriyet, adalet, saygınlık gibi değerleri göz önünde bulunduruyorlardı.

İlk adım Humus'tan geldi. Suriye'de ayaklanmanın başlangıcından birkaç gün sonra, Humuslu yaklaşık 25 alim (2011 Nisan ayının başlarında) Humus Alimleri Birliği (Cem'iyetu Ulemai Hims) başlığını taşıyan bir bildiriye imza attılar. Bu bildiriye, rejimin başında bazı açık isteklerde bulundular. Bu isteklerin en dikkat çekenleri şunlardı: Barışçıl gösterilere izin verilmesi, olağanüstü durumun kaldırılması, emniyet güçlerinin meydanlardan çekilmesi, tutukluların serbest bırakılması ve katillerin hesaba çekilmesi.

Şam'da da en açık tavır alanlar yine Şam alimleri olmuşlardır. 2012 Şubat ayında, 'Şam Alimlerinden Açık Mektup/ "Rabbiniz katında bir mazeretimiz olsun diye. Belki de Allah'tan korkarlar (A'raf, 164)" başlığıyla bir bildiri yayınlandı. Bu bildirin altında Şam'ın en büyük alimlerinden olan Usâme ve Sâriye er-Rifâî Kardeşlerin, Kurayyim Râcih'in, Râtib en-Nâblusî'nin ve Hişâm el-Burhânî'nin imzası vardı. Bu bildiri, ordunun ihlallerine karşı açıkça tavır alıyor ve ordu mensuplarını ister subay ister er olsun, hangi gerekçe ile olursa olsun, öldürme ve şehirleri bombalama olaylarına katılmamaya, bu konuda alacakları hiçbir emre uymamaya çağırıyordu.

Halep'te ise, rejime bağlı bazı alimler, altına birçok alimin ve öğrencinin defalarca imza atmış bulunduğu birkaç bildiriye saf dışı bırakmaya çalışıyorlardı. Bu meyanda, 7 Ağustos 2011 tarihinde Halep Alimleri Bildirisi adıyla, başlarında Halep müftüsü Dr. İbrahim Selkînî ve Muhaddis Nureddin Itr'ın bulunduğu yaklaşık yirmi imzalı bir bildiri yayınlandı. Bu bildiriye, kan dökülmesi, şebbiha'nın barışçı göstericilere saldırması, mescitlere saygısızlık yapılması kınanıyordu. İmzacılar, bu konudaki en büyük sorumluluğun yönetime ait olduğunu belirtiyor ve gösterilerin koruma altına alınmasını, ifade hürriyetine alan açılmasını ve anayasanın değiştirilmesini istiyorlardı.

İkinci Aşama

Bu aşamanın en belirgin özelliği, resmî açık ve detaylı fetvaların gündeme gelmesidir. Zaten bu durum, özellikle, otorite fakihlerinin peş peşe gelen fetvalarından zorunlu bir hale gelmişti. Aynı zamanda bu aşamada silahlı mücadele de işin içine girmişti. Dolayısıyla, devrimci ve savaşçıların başına gelen onlarca olaya bir çözüm üretilmesi gerekiyordu. Silah taşımamanın hükmü ve cihat eden kişiyle alakalı hükümler, Özgür Ordu'nun ele geçirmiş olduğu devlet malları ve müesseselerinin nasıl kullanılacağıyla ilgili hükümler, zekâtın nerelere sarfedileceği ile ilgili hükümler, devlete karşı nasıl tavır alınacağıyla ilgili hükümler, esir alınanlar, tutuklananlar ve kayıp olanlar ile ilgili hükümler, aşırılık, tekfir ve benzeri yeni ortaya çıkan olaylara ait hükümleri örnek olarak gösterebiliriz.

Bu aşamada, birinci aşamaya katılmış olan ulema ve ilim talebelerinin büyük kısmı Suriye'nin birçok bölgesinde 'Alimler Toplulukları' oluşturmaya, çalışma mekanları ve fetva merkezleri kurmaya başladılar. Herkes kendi bulunduğu bölgede bunları yapmaya çalışıyordu. Alimlerin ve araştırmacıların büyük kısmı bu süreçte fetva yayınlamaya devam ettiler.

- Mesela, Halep'te, 70 âlim ve davetçinin katılımıyla, 'Halep Alimleri Cephesi'nin kurulduğu resmî olarak ilan edildi. Ancak, bu alimlerden rejimin hakim olduğu bölgede yaşayanlarının isimleri gizlendi, sadece Suriye dışında yaşayanların isimleri açıkça belirtildi. Bu cephe, fetvalarını yayan iletişim araçları ve mektuplar aracılığıyla birçok bildiri yayınladı. 2014 Nisan ayında gelindiğinde ise, Suriye İslam Konseyi'ne katılarak bildiri yayınlamaya son verdiğini ilan etti.

- Suriye Alimler Birliği, Türkiye'de resmî olarak kaydı bulunan sivil toplum örgütlerinden birisidir. Fetva ve öğretimle ilgilenen en önde gelen mercilerden birisidir. Devrimin başlarında, bu kuruluş ve başkanı Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî tarafından birçok fetva ve resimli bildiri yayınlanmıştı. Birlikteki fetva bürosu yüzlerce fikhî hüküm ve meseleyi ele almıştır. Bu büroya bağlı olarak Suriye içinden ve dışında birçok alim ve araştırmacı çalışmaktadır. Büronun başkanlığını Dr. Mervan el-Kadiri yapmaktadır. Bu birlik, Suriye Devrimi İle İlgili Fetvalar kitabını ve öncelikler fikhına dair bir broşür yayınlamıştır. Suriye İslam Konseyi'nin teşekkülünden sonra, genel durumla alakalı fetvalar yayınlamayı bırakmış, ancak Suriye'nin

büyük meselelerine ilişkin olmayan özel veya genel fetvalar yayınlamaya devam etmiştir.

- Şam İslam Heyeti: Suriye'nin önde gelen İslami kuruluşlarından birisidir. Bilimsel selefilik akımına bağlı olarak çalışmaktadır. Bilimsel çalışmalar yapan bürosunda, Suriye İslam hukuku araştırmacıları ve öğrencilerinden bir grubu barındırmaktadır. Bunların bir kısmı diploma sahibidirler. Diğer kısmı ise çağdaş alimlerin rahle-i tedrisinden yetişmişlerdir. "Suriye Devrimi Fetvaları" adında birinci baskısını yapmış bir kitap yayınlamıştır.

- Suriye İslam Konseyi: Orta yolu takip eden bir İslam hukuku merciidir. 2014 yılının nisan ayının ortalarında kurulduğu duyurulmuştur. Suriye'nin çeşitli bölgelerinden yaklaşık 40 ilim ve din birliğini içinde barındırmaktadır. Kuruluş amacı, kuruluş beyannamesinde ifade edildiği üzere "Suriye halkını birleştiren, kimliğini ve devrimin yörüngesini muhafaza eden, orta yolu takip eden dinî bir otorite oluşturmaktır." Konsey, Suriye'deki genel durumla alakalı birçok meseleyi ele alarak incelemiştir. Konseyin en önemli olumlu yönlerinden birisi ise, farklı fikrî meşreplere sahip olan ve fetva verme ve bildiri yayınlama işine ara veren Suriye'deki bilimsel heyetlerin büyük bir kısmını içeren bir çerçeve oluşturmuş olmasıdır. Bunun tek istisnası, Konsey'in kuruluşunun hemen öncesinde, Konsey içindeki temsil oranını kabul etmemeleri sebebiyle çekilen cihatçı selefi gruplardır. Bu grupların hâlâ her birinin kendine has ve fetva ve bildiri yayınlamaya devam eden İslam hukuku büroları vardır. Bu durum Konsey'in ağırlığını bir derece azaltmış görünmektedir. Zira, hâlâ ellerinde bulunan silahların sarhoşluğunu taşıyan ve baştan beri devrimden ayrı hareket etmeye ve devrimin proje ve hedefleri yerine kendi projesini sunmaya gayret eden selefi cihatçı grupları razı etmek oldukça zor görünmektedir.

Bu yüzden, Suriye İslam Konseyi, kendi içinden ve dışında alimlerden oluşan bir Fetva Meclisi teşkil edeceğini duyurmuştur. Böyle bir adımın atılmasının sebebi, Suriye'nin genel durumuyla ilgili fetvaların, ortaya çıkan ve asrın zorunluluklarına ve

ihtiyacına göre fihki içtihatlarla gerek duyan problemlere dair verilen fetvaların Konsey'in tekelinden kurtarılarak güçlendirilmek istenmesidir.²⁴⁹

Buraya kadar anlattıklarımız Suriye devriminin başlangıcından günümüze kadar fetva verme ile ilgilenen kuruluşlar hakkında bir bakış açısı kazandırmak amacına matuftur.

3.3.1. Fetva Örnekleri

Devrim olaylarının başlangıcında resmî fakihlerin fetvalarına cevap verme furyası başlamıştı. Aynı zamanda, rejimin kararlarının klişeleri şeklinde resmi fakihler tarafından verilen fetvalara güvenmeyen öfkeli insanların öfkesini dindirmek için karşıt açıklayıcı fetvalar verilmeye başlanmıştı.

(1) Suriye Âlimler Birliği, bir bildiri yayınlamak Esed'in müftüsü Ahmed Hassûn'un başkanlığını yaptığı Suriye Fetva Yüksek Komisyonu'nun fetvasının geçersiz olduğunu ilan etti. Komisyonun bu fetvası, bütün Suriye, Arap ve İslam halklarını Suriye rejimini desteklemeye çağırıyordu. Birliğin başkanı Şeyh Muhammed Ali es-Sabuni ise, bütün Arap ve İslam ülkelerinde, Suriye'yi Beşşar el-Esed rejiminden kurtarmak için seferberlik ilan etti. Aynı zamanda, Suriye müftüsü Ahmed Hassûn'un yayınladığı fetvanın etnik bir savaşı patlatacak fitil olduğunu ifadelerine ekledi. O bunu söylerken, silahsız halkı öldüren rejim ordusunun yanında yer almanın büyük bir hıyanet olduğunu dile getiriyordu.²⁵⁰

(2) Halep Alimleri Cephesi, bir fetva yayınlamak Suriye devriminin devirmeye çalıştığı Esed rejiminin yapısını şöyle tarif etmiştir:

a) "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen bir rejim, kâfir bir rejimdir. Ancak, o rejim içinde yer alan fertlerin kâfir olduğu hükmünü veremeyiz. Bunun sebebi, Allah indirdiğiyle hükmetmeyi terketme konusunda şüphenin varlığıdır. O da bu terkin, tembellik, uluslararası baskılar veya benzer şeylerden kaynaklanıyor olabileceğidir.

b) Devlet başkanı kâfir olduğunu açıkça dile getirmemiştir. Bu durumda münafık olma ihtimali vardır. Nitekim Allah Teâla şöyle buyuruyor: "*Münafıklar*

²⁴⁹ Muhammed Sarhil, " فتاوى الثورة من ولماذا " ,
ayn-almadina.com/details/4090/فتاوى الثورة... من ولماذا؟ (05.06.2017)

²⁵⁰ " رابطة العلماء السوريين ترد على المفتي حسون " (12.03.2013)
www.aljazeera.net/news/arabic/2013/3/12/المفتي-على-ترد-السوريين-العلماء-رابطة (12.05.2017)

ateşin en alt tabakasındadırlar. Onlar için hiçbir yardımcı bulamayacaksın."²⁵¹ Eğer durum böyle ise, o Cehennemde kâfirlerden daha alt bir tabakadadır. Bütün bu anlattıklarımızdan sonra şunu söyleyebiliriz: şer'î olarak, Beşşar ve Beşşar'a nasıl yardım ediyor olursa olsun her türlü yardımcısından teberri etmek vaciptir. Onlar içinde kâfir olanlardan teberri etmek, kâfirliklerinden dolayıdır. Zalim olanlardan teberri, zulümlerinden dolayıdır, aldatılmış olanlardan teberri ise, sapkınlığından ve azgınlığından caydırmak içindir.

c) Münafıklara zahirlerine göre muamele etmek gerekir. Devlet başkanına ve etbana, konumlarını belirlemeye zorlamak için her türlü baskı yöntemiyle baskı uygulanmalıdır. Bu durumda onlar, ya Allah'a dönecekler veya fesat ve sapkınlıkta daha ileri gidecekler yahut da kâfir olduklarını açıkça dile getireceklerdir.

d) Suriye rejimi baştan beri konumunu belirlemiştir. O da, Suriye'deki şehir ve köylerin tamamına saldırmasıdır. Adeta şu ayetin mazharı olmuştur: *"İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözü senin hoşuna gider. O ayrıca, en şiddetli düşmanın olmasına rağmen, kalbindekine Allah'ı şahit gösterir. Senden ayrıldığında, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, ekin ve nesli yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez."*²⁵²

e) Askerî ve güvenlik birimleri, camileri bombalamak, hiç çekinmeksizin güvenlik birimlerinin içinde sarih kâfirliklerini dile getirmek, insanları apaçık küfre zorlamak suretiyle, İslam'a karşı programlı bir savaş ilan ettiler. Bu durum, bu birimlerin vurulmasını mubah kılmaktadır. Ancak bu, Özgür Ordu'ya gizlice yardım edenlerin zarar görmesini engellemek için, Özgür Orduya bağlı askeri teşkilatlar tarafından verilen talimatlarla gerçekleştirilmelidir.

f) Suriye devletini destekleyen herkesin, insanlara verdiği zarara ve bozgunculuğa bağlı olarak mümkün olduğu kadar şerrinin defedilmesi gerekmektedir. Zarar daha hafif bir şekilde giderilebilecekken daha ağır bir şekilde giderilmesi caiz değildir.²⁵³

Suriyede gençlerin gerçekleştirdiği gösteriler fetvalarda şu şekilde yer almıştır:

²⁵¹ Nisâ , IV/145

²⁵² El-Bakara, 2/205

²⁵³ Halep Alimleri Cephesi'nin Fetvası, " الوصف الشرعي للنظام الأسدي والداعمين له ",
<https://www.facebook.com/JOH.FAIS/photos/a.162405177168837.40378.143914785684543/353209334755086/?type=3&theater> , (17.07.2017)

(3) Selefilerden Dr. Eş-Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avnî'in fetvası şöyledir: "Silah kullanılmayan, kan dökülmeyen, insanların canlarına ve mallarına zarar verilmeyen barışçı gösteriler, yöneticiye karşı silahlı ayaklanma değildir. Bu yüzden, barışçı gösterilerin, fakihlerin isyan ve hükümleriyle ilgili yaptıkları değerlendirmelere temas eden bir tarafı yoktur. Zira isyan olarak kabul edilemez. İsyan olarak kabul eden büyük bir hata yapmış olur.

Barışçı gösteriler, ifade hürriyetinin ve değişimin ve yöneticiye halkın taleplerini kabul etmesi için baskı uygulama araçlarından birisidir. Şayet ifade doğru ise, değişim daha güzele doğru ise, halkın talepleri meşru ise, bu takdirde gösteri de helal olur. Ancak bunun bir şartı vardır o da, gösterinin beklenen maslahattan daha büyük bir mefsedete sebep olmamasıdır. Dolayısıyla, gösterilerin hükmü, ne için yapıldıklarına bağlıdır. Aracın hükmü, gaye ve sonucun hükmüdür. Her ne kadar araçlar, meşruiyeti hakkında varit olan naslara bağlı olmayan maslahat-ı mürseleden olsa bile, -zira nasların umumi hükümleri ve makasid-i şeria bunun meşruiyetinin delilidir- ashab, bugünkü şekliyle daha önce gösteri gerçekleştirmiştir. El-Avnî bunun için Cemel vakasını delil olarak kullanır: "Şüphe yok ki, gösterinin iyi yanları ve ve kötü yanlarının takdir edilmesi, duruma göre, ülkeye göre, gösteriye göre değişir. Sistemi, gösteri yapmayı kabul eden ülke, bunu kabul etmeyen ülke gibi değildir. İlk ülkede gösterilerin zararlı yönleri azdır fakat ikinci ülkede fazlaca olacaktır... Özet olarak, barışçı gösterilerin hükmü: Bu konuda asıl olan ibaha olmasıdır. Getireceği zarar faydasından büyük olmadıkça da haram olmaz. Bazen vacip de olabilir. Bu da mefsedetinin ancak gösteri yoluyla giderilmesinin mümkün olduğu durumdur. Ancak tabii ki, daha büyük bir mefsedete yol açmamalıdır. Her halükarda mutlak olarak haram olduğunu söylemek ve her zaman mefsedetinin maslahatından büyük olduğunu düşünmek, nakle, akla ve gerçeğe uymaz.

- Evvela, vahiy naslarından (Kur'an'dan ve sünnetten) gösterilerin haram olduğuna delalet eden özel bir nas yoktur. Müslümanlara düşen bu duruma rıza göstermektir.

- İkinci olarak, akıl bu hususu reddetmemektedir. Zira fesada sebep olmak gösterilerin olmazsa olmaz bir özelliği değildir.

- Üçüncü olarak, gerçek de, gösterilerin bir kısmının maslahata sebep olduğu ve fayda verdiği. Böyle olmayı da vardır. Fakat bu sebeple, vaki

olanın gösterinin haramlığına delalet ettiğini söylemek doğru olmaz. Bilim metodolojisinin ve kurallarının da ifade ettiği gibi, gösteri yapmanın hükmü budur.²⁵⁴

Daha önce, Arap dünyasında devrimler gerçekleşmeden de, selefi âlimlerinin bir kısmının benzer görüşte olduğunu biliyoruz.²⁵⁵

(4) Şeyh Tâhâ Fâris, Suriye’de gerçekleştirilen gösterilerin hükmü sorulduğunda şöyle cevaplamıştır: “Hak talebinde bulunmak, yöneticiye isyan sayılmaz. Zira isyan, güçle ve silahla olur. Ancak bu barışçı taleplere demir ve ateşle cevap verilirse, ölümler meydana gelir, şerefler ayaklar altına alınır ve tutuklamalar olursa, insanların ırzına ve dinine saldırılırsa, o zaman gençler bu saldırganlığı bertaraf etmek için meşruiyetini kaybetmiş, daha doğrusu hiçbir zaman meşruiyeti var olmamış olan bu suçlu rejime karşı mücadelede silaha sarılmak zorunda kalırlar.”²⁵⁶

(5) Abdurrezzak es-Sa’dî’nin, Gösterilerin caiz mi vacip mi olduğu ve şer’î şartlarının dinen temellendirilmesi konusundaki fetvasında şu değerlendirmeleri görüyoruz:

İlk olarak: Gösteriler, Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin ve selef-i salihin döneminde, saldırganlığı bertaraf etme, imanı gerçekleştirme, zulmü, küfrü ve azgınlığı engelleme amacına matuftu. İnsanlar Mekke’ye hâkim olan zalim zümrenin baskısından korkarak Müslümanlıklarını gizlerken, Müslüman olmasından sonra Hz. Ömer, Daru’l-Erkam’da şöyle demişti: Ey Allah’ın resulü, biz ölsek de hayatta kalsak da hak üzere değil miyiz? Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: Evet, Allah’a yemin ederim ki, yaşasanız da ölseniz siz hak üzeresiniz. Bunun üzerine Hz. Ömer, o zaman niçin gizleniyoruz, diye sordu. Allah’a yemin ederim ki biz çıkacağız, dedi. Bunun üzerine Müslümanlar iki grup halinde çıktılar. Bir grubun önünde Hz. Ömer, diğer grubun önünde de Hz. Peygamber’in amcası Hz. Hamza yürüyordu. Böylece Mescid-i Haram’a kadar geldiler. Kureyş onları gördüğünde, daha önce hiç yaşamadığı bir karamsarlık

²⁵⁴ Eş-Şarîf İbn Hatım El-Avnî, " , " حكم المظاهرات السلمية " , <http://www.dr-alawni.com/articles.php?show=45> . (17.07.2017)

²⁵⁵ İslam Web'in Fetvaları, " , " فتوى شروط جواز المظاهرات " , <http://fatwa.islamweb.net/Fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=5843%A1> , (15.07.2017)

²⁵⁶ Suriye Alimler Birliği, " حكم الخروج على النظام السوري المجرم " , <http://www.islamsyria.com/portal/consult/show/516#sthash.ZFQIgiwi.dpuf> , (15.07.2017)

yaşadı. Bu yüzden Hz. Peygamber ona ‘Faruk’ adını verdi. Zira Allah onun aracılığıyla hak ve batılı birbirinden ayırmıştı.²⁵⁷

Bu hadisin zayıf olduğunu söylemek bazılarının hoşuna gidiyor olsa da, faziletler hususunda böylesi hadislerle amel edilebilir. Zira güvenilir âlimlerin de belirttiği gibi, zulmü bertaraf etmek ve hakkı açıkça dile getirmek en faziletli amellerdendir. Nitekim, Şeyhu’l-İslam İbn Teymiyye ve el-İzz b. Abdisselam, zulüm ve zalimlere karşı yapılan savaşa katılmışlardır. Bu olay, sabit ve hiç kimseye gizli kalmayacak kadar meşhurdur....

İkinci olarak: Kabul edilen fıkıh kurallarından birisi şöyledir: Eşyada asıl olan, haram olduğuna dair bir nas bulunmadıkça, ibahadır.²⁵⁸ Öyleyse, gösteriler asıl itibariyle haramlığı konusunda nas bulunmayan mubahtır. Daha sonra bu mubahlık, ‘vacibi tamamlanması için zorunlu olan şey de vâciptir’²⁵⁹ kuralı gereği vücuda dönüşmüştür. ‘Araç amacın hükmünü alır’²⁶⁰ kuralı gereği de, saldırganlığı bertaraf etmek, zulmü durdurmak, hakları sahiplerine ulaştırmak, fesadı engellemek zorunlu olan şeylerdendir ve bunlar birçok araçlarla gerçekleştirilebilir. Bu araçlardan birisi de medeni ve barışçı gösterilerdir. Meseleye bu açıdan bakıldığında, gösteriler vacip hükmünü almaktadır. Böylece, katılabilecek olan kişi katılmasa veya terketse günahkar olacaktır. Zira meşru amaçlara ulaşmak için kullanılacak araçların belli bir çerçevesi yoktur.

Üçüncü olarak: Gösteriler, iyiliği yerleştirmekte, kötülüğü bertaraf etmekte, hak ve sorumlulukları hatırlatmakta, kararlılıklarını artıracak şekilde diğer ülkelerdeki din kardeşlerine manevi destek olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, gösterilen görev olarak kabul edilmelidir. Zira, gösteriler aracılığıyla düşmanlara, göstericilerin haklarını elde etme konusunda ne kadar hırslı oldukları, birbirlerine ve birliklerine ne kadar bağlı oldukları konusunda mesaj gönderilmektedir.

Dördüncü olarak: Bir münkeri giderme araçları çoktur. Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde bunların üçünü belirtmiştir: “Sizden kim bir münker görürse, onu eliyle değiştirsin, gücü yetmezse diliyle değiştirsin, ona da gücü yetmezse, kalbiyle değiştirsin.

²⁵⁷ El-Mübârekfûri, Safiyyürrahman, *Er-Rahikü'l-mahtum*, Beyrut,Dâru'l-Vefa', "t.y", s.93

²⁵⁸ İbn Nüceym, *El-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s.66.

²⁵⁹ El-Gazali, *El-Mustasfa*, s.57.

²⁶⁰ Es-Suyûtî, *El-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s.8.

Bu imanın en zayıfıdır."²⁶¹ Gösteriler, münkeri dil ile değiştirmektir. Böylece kişi imanın en zayıfı olan münkeri kalb ile değiştirme zorunda kalmayacaktır.

Beşinci olarak: Gösterilerin caiz veya vacip olduğunu söylemenin, aşılması mümkün olmayan bir takım kurallara bağlı olması gerekmektedir. Mesela, kamunun veya şahısların mallarına zarar vermek caiz değildir. Aynı şekilde, insanların ölümüne sebep olmak ve sıkıntı vermek de caiz değildir. Keza, küfürlü ve çirkin sözler söylemek, zulüm ve bozgunculuk yapmak, şiddet kullanmak, yaralanmalara sebep olmak, hizmet, bilim ve kültür müesseselerini tahrib etmek, alt ve üst yapıyı yıkmak ve yolları tahrip etmek de caiz değildir. Gösteriler, bu medeni kalıbı içinde, katılanın Allah katında sevap alacağı meşru bir eylemdir. Şayet hayatta kalırsa, zaferin verdiği onurla ve Müslümanlığın izzetiyle yaşar. Ölürse, Hz. Peygamber'in haber verdiği gibi, dini, malı, namusu, canı ve aklı koruma yolunda şehit olarak ölmüş olur. Gösterilerin, imama isyan olduğunu, bireye düşen şeyin, imam'dan gördüğü sıkıntıya tahammül etmek olduğunu söylemek, ancak, mahdut ve ferdî meselelerde doğru olur. Ancak, azgınlık ve fesat umumiyet kazanmış ise, ümmet aşağılanmış ise, yöneticiler düşmanla ümmete karşı işbirliğine girerek ülkeye, medeniyetine ve kaynaklarına karşı komploya dahil olmuşsa, bu takdirde, imamın azledilmesi ve isyan edilmesi vaciptir. Zira ümmetin maslahatı, yöneticinin şahsının maslahatından önce gelir. Bu esnada bazı insanların şehit düşmesi ve yaralanmasına gelince, böylesi büyük işlerde, normal bir şeydir. Müslümanlar her zaman düşmanlarına karşı savaşlarında ancak kurbanlar vererek zafer elde etmişlerdir. Bunların her biri Allah katında mükafatını alacaktır.²⁶²

(6) Gösterilerin şer'î hükmünün beyanı hakkında Dr. Abdulmelik el-Sa'dî'nin fetvası: Mutlak olarak haram olduğuna fetva vermek hata olduğu gibi, mutlak olarak helal olduğuna fetva vermek de hatadır. İşin doğrusu meseleyi detaylandırmaktır. Bu da şu şekilde yapılabilir:....

İkinci olarak: Mubah olması, belki de vacip olması aşağıda zikredilecek sebeplerden dolayı olabilir:

1) Şayet yöneticinin açık küfrü ortaya çıkarsa veya Allah'ın dinine savaş açarsa, bu takdirde, ona karşı isyan etmek ve azletmek vacip olur.

²⁶¹ Müslim, "El-İman", 49.

²⁶² Abdur-Rezzak Es-Sa'dî, "فتوى المظاهرات وتأصيلها الشرعي", "www.islamsyria.com/portal/consult/show/253, (08.08.2017)

2) Yönetici veya yardımcılardan birisi, kamu mallarını gasbederse, halkın hakkını vermezse, baskı uygularsa, açlığa mahkum ederse, -özellikle de zengin kaynaklara sahip olan ülkelerde-

3) Şayet yönetici halkı arasında gelirlerde veya makamlarda ayrıcalık yaparak, kendi taraftarlarına, kendisini destekleyenlere, kendi mezhebinden, milliyetinden, dininden ve partisinden olanlara bolca veriyor, diğerlerini ise haklarından mahrum ediyor ve faydalandırmıyorsa,

4) Tebeasını katillerden, eziyet edenlerden korumaktan aciz kalıyor veya bizzat bu tiplere yardımcı oluyor ve onları böyle işler yapmaya teşvik ediyorsa. Onların tebeayı öldüremesine, dövmesine, ezmesine, özellikle de saldırıya uğrayanlar, başka bir mezhep, milliyet ve dine sahip olduklarında, göz yumuyorsa,

5) Destekçilerinin gece vakitleri evlere baskın yapmasına, rastgele tutuklamalar yapmasına, ailelere, kadınlara ve çocuklara dehşet salmalarına veya tecavüz etmelerine müsaade ediyorsa,

6) Halkında bir grubun yanında yer alıyorsa,

7) Yargıyı ve komisyonları kendi menfaatine ve iktidarını korumaya zorluyorsa,

8) İşgalci veya İslam ülkelerinde hegemonya kurma, bu ülkeleri kendi inancına, politikasına ve dinine boyun eğdirme arzusunda olan düşman bir devletle dostluk anlaşması yapıyorsa. Bunun sebebi şudur: Zira yönetici, bu insanların idaresine, onları koruyup gözetmek, hizmet etmek, refahlarını sağlamak, içlerinde adalet ve güvenliği yerleştirmek için geçmiştir. Bunları yerine getirmediğinde veya getiremediğinde, tebeanın bunların yerine getirilmesini talep etme hakkı vardır. Zira, onun başta bulunmasının amacı budur. Nitekim Allah Teala şöyle buyuruyor: *“Onlar öyle kimselerdir ki, yeryüzünde onlara kudret versek, namazı kılarlar, zekatı verirler, iyiliği emreder, kötülükten nehyederler. İşlerin sonucu Allah’a aittir.”*²⁶³

Gösterilerin mutlak olarak haram gören alimler, aşağıdaki zikredilen sebeplerden biri dolayısıyla böyle fetva vermişlerdir:

1) İçinde buldukları ülke, gösteri yapmayı gerektirecek şartları taşıyamıyor olabilir

2) Öneticilerden fayda temin ediyorlardır

²⁶³ El-Hac, 22/41

3) Bir şekilde yöneticilerle aralarında bağ vardır

4) İmâm'ın varlığı yasal olmasa bile, imam'a karşı isyan hareketinin haram olduğunu düşünüyordurlardır.²⁶⁴

(7) Dr. Mes'ûd Sabrî'nin devrimi caiz isyan olarak gören fetvası: "Zâlim yöneticiye isyan etme meselesi, fakihlerin ihtilaf ettiği konulardandır. Yoksa, bazı alimlerin söylediği gibi söz birliği edilmiş bir konu değildir. Aynı zamanda mefsedete yol açacaksa yöneticiye sabredilmesi gereken bir konu da değildir. Bununla birlikte, isyanda mefsedet söz konusu olacaksa, zalim yöneticiye sabredilmesi görüşü cumhurun görüşüdür. Ancak fakihlerden bir kısmı, münkeri izale etme babından, bu durumda yöneticiye isyanın vacib olduğuna kail olmuştur. İbn Hazm, isyanın caiz olduğu görüşündedir. Zira ona göre, fasık ve zalim yöneticiye isyanı caiz gören rivayetler, sabrı emreden rivayetleri neshetmektedir. Çünkü, sabrı emreden rivayetler, İslamın ilk dönemine aittir. Aynı zamanda, tearuz söz konusu olduğunda, haram kılan delil, mubah kılan delile tercih edilir. Bir diğer gerekçe de şu ayettir: "*Şayet müminlerden iki tayıfe savaşacak olursa, aralarını ıslah ediniz. Şayet biri diğerine saldırırsa, Allah'ın emrine dönüşüne dek, saldıranla savaşınız!*"²⁶⁵ Bir başka sebep de, münkeri izale etmenin Müslümanın görevi olmasıdır. Allah'a isyan söz konusu olan yerde, itaat yoktur. Kim malı uğruna, dini uğruna veya zulmen öldürülürse, şehittir.²⁶⁶

Fukahanın cumhurunun görüşüne göre, neyin maslahat, neyin mefsedet olduğu meselesi de ihtilafıdır. Mümkündür ki, Beşşâr'ın ve avenesinin iktidarda kalması belki de şu an olduğundan daha fazla zarara sebep olacaktır.

Alimlerden bir kısmı da, münkerin izalesine güç yetirilebiliyorsa, isyanın caiz olduğu görüşündedir. Kim dinini savunmak ve fasık yöneticinin şerrini bertaraf etmek uğruna öldürülürse, Allah yolunda cihadda öldürülmüş olur. Her ne kadar Hz. Peygamber "*Cihadın en faziletlisi, zalim sultanın karşısında doğru sözü söylemektir.*"²⁶⁷ buyurmuş olsa bile, şüphe yok ki kelimedenden olan bir şeyle zalime karşı cihat etmek, kelimedenden daha faziletlidir. Bu durumda bazı mefsedetler söz konusu olsa da, Beşşâr

²⁶⁴ "الحكم الشرعي في المظاهرات التي تجري في العالم العربي والإسلامي", Abdu'l Malik es-Sa'dî, <http://www.islamsyria.com/portal/consult/show/255#sthash.zvQZ4MMx.dpuf>, (08.08.2017)

²⁶⁵ El-Hucurât, 49/94

²⁶⁶ İbn Hazm, *El-Fasl*, IV, 171 v.d .

²⁶⁷ İbn Mâce, "Fiten", 36.

yönetimini ortadan kaldırmanın sağlayacağı menfaatler ona karşı cihattan meydana gelecek zararlardan daha büyüktür.

Ulemanın görüşüne göre, faydalar ve zararlar bir araya geldiğinde, şayet fayda tarafı zarar tarafında ağır basıyorsa, fayda tercih edilir. Zarar tarafı fayda tarafına ağır basıyorsa, zararın izalesine bakılır. İkisinin eşit olması durumunda, zararın izale edilmesi, fayda teminine tercih edilir. Ancak buradan, mutlak manada, zararın izale edilmesinin fayda teminine tercih edilmesi gerektiği anlaşılmamalıdır.

Bununla birlikte, zalim yöneticiye sabrı emreden hadislerde, yöneticiden kasıt, sahih bir bey'atle bey'at edilen ve Allah'ın şeriatını uygulayan yöneticidir. Böyle bir yönetici zaman zaman doğru yoldan sapabilir, zulmedebilir. İşte bu durumda, fitne ortaya çıkmasın diye sabretmek güzel olacaktır. Ancak Beşşar gibilerine gelince, bunları görevden uzaklaştırmak için çalışmak, meşru yöneticiye isyan kabilinden olmaz. Özet olarak: Suriye halkının zâlim Beşşâr'a karşı yaptığı cihat, Allah yolunda yapılan bir cihattır. Asla günahkâr olmadıkları gibi, Allah katında sevap da göreceklerdir. Asıl günahkâr ve suçlu olan, Allah'a, resulüne ve inananlara karşı savaş açan Beşşâr ve avenesidir.²⁶⁸

Özgür Ordunun kuruluşunun ilanından sonra devrimin savaşa dönüşerek barışçı olmaktan çıkmasından sonra, savaşı betimleyen fetva şöyle olmuştur:

(8) Suriye İslam Konseyi Fetva Komisyonunun Fetvası, 6 Ramazan 1436/23 Haziran 2015

Rejimle sürdürülen savaşın fikhî çerçevesi nasıldır?

Öncelikle, rejimle sürdürdüğümüz savaşın fikhî çerçevesi, meşru bir nefsi müdafadır, bir saldırganlığın bertaraf edilmesidir, kafir bir rejime karşı cihattır ki bu kafir rejimin saldırganlığına suça katılan para ile tutulmuş askerler de destek olmaktadır.

- Nefsi müdafaa olmasına gelince, bunun izahı şöyledir: İnsanlara sokaklara zulmü dilleriyle reddetmek için çıktıklarında, suçlu rejim onlara, öldürmek, işkenceye maruz bırakmak, hapsetmek, sürgüne göndermek ve namuslarını lekelemek suretiyle karşıladı. İnsanları dinlerinden çevirmek istedi. Bu durum, saldırganlığı önlemek için insanları silah kullanmak zorunda bıraktı.

²⁶⁸ Mes'ud Sabrî'nin Fetvası, www.islamsyria.com/portal/consult/show/516, (08.08.2017)

- Kafir bir rejime karşı cihat olmasına gelince, bunun izahı da şöyledir: yönetime ve devlete hakim olanlar, Nusayri mezhebinin önde gelenleridir. Bunlar kendilerine alevi adını vermektedirler. İlim ehlinin ittifakı ile bu grup din dışı bir gruptur.²⁶⁹

- Üstelik bu rejim, baasçılığı (Arap sosyalizmi) ve laikliği benimsemekte ve bunları insanlara dayatmaktadır hatta insanları bunlara inanmaya zorlamaktadır. Ayrıca, inançsızlarla, anlaşmalar yapmakta ve dostluklar kurmakta, onlara ülkemizde propaganda, ekonomi ve siyaset açısından imkanlar sunmaktadır. Burada açıkça belirtmemiz gereken husus, rejimin kafir olduğuna hükmetmemizin zorunlu olarak, rejimin yanında yer alarak savaşan herkesin kafir olduğuna hükmetmemizi gerektirmeyeceğidir. Ancak önceden kafir olduğu bilinen Nusayriiler ve ateistler tabii ki kafirdirler. Aslında onların bu saldırganlıkları devam ettiği sürece, onlarla savaşmak için kafir olma şartı bile gerekli değildir.

- Biz onlarda, saldırganlık ve eşkıyalıklarından dolayı savaşıyoruz dediğimizde, bu savaş şu ayet-i kerimeden dolayı meşruiyet kazanmaktadır: “Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşınız.”²⁷⁰ Bir diğer ayet-i kerime de şudur: “*Kim size saldırırsa, siz de size yaptığı saldırının benzeri ile saldırınız.*”²⁷¹ Bunlar, saldırdılar, zulmettiler, tutukladılar. Bunların saldırganlık ve azgınlıkları ancak savaşla sona erdirilebilir.

- Bu rejimin Rafizilerle anlaşıp onlara, Müslümanların topraklarında sapık mezheplerini yayma, etki alanları ve hüseyniyyat oluşturma imkanı vermesi. Hatta bu imkanlara onlara içinde rafizi bulunmayan bölgelerde bile verilmiştir. Ayrıca toprak verilmiştir. Etkilerini artırma fırsatı sağlanmıştır. Böylelikle onlar ülkemizde Müslümanlarla alakalı meselelerde daha fazla etki sahibi olmuşlardır.

- Ayrıca bunlar, Müslümanların yönetimine komplolarla, ihtilallerle, tasfiye ve süikastlerle müdahale bulunmuşlardır. Müslüman alimlerden ve eşraftan hiç biri onları seçmemiştir Fakat onlar, tezvîr ve zorlamalarına devam etmişler ve ülkeyi Müslümanların düşmanlarına satarak teslim etmişlerdir.

²⁶⁹ El-Cuhanî Manî' b. Hammad, *El-Mavsûâ El-muyessere fi'l edyan ve'l-mezahib ve'l-ahzab El-Mu'sire*, C.I-II, Dâru'l-Nedve el-Alamiyye, I, 89.

²⁷⁰ El-Bakara, 2/190.

²⁷¹ El-Bakara, 2/194.

İmam el-Cuveynî, *Giyâsu'l-Umem* adlı eserinde, Müslüman yöneticiden bahsederken şöyle der: Şayet Müslüman yönetici sürekli olarak isyan ve saldırganlık içinde olursa, fesat ortaya çıkar, doğruluk yitirilirse, haklar ve hadler yerine getirilemez olursa, himaye ortadan kalkar, hıyanet gelir yerleşirse, zalimler cür'et kazanır, mazlumlar, zalimlere karşı bir adalet mercii bulamazlarsa, büyük işlerde bile bozukluk görülür, sınırlar korunamaz hale gelirse, bu gittikçe kötüleşmekte olan işin bir hal çaresine bakmak gerekir.”²⁷²

Hanefilere göre râcih görüş –ki el-Cassâs’da bu görüşü benimsemektedir- fâsıkın imametinin bâtil olduğudur. “Bu âyetin delaletiyle, fasıkın imametinin batıl olduğu ve halife olamayacağı sabit olmuştur. Dolayısıyla, fasık olmasına rağmen zorla bu makamı elde eden kişiye ne biat ne de itaat edilmesi lazım gelmez. Nitekim Hz. Peygamber de “Allah’a isyan söz konusu ise, mahluka itaat edilmez” buyurmuştur.”²⁷³

Yine yukarıdaki naslardan anlaşılıyor ki, fasık hüküm makamında bulunamaz, bulunsa bile hükümleri infaz edilmez. Şehadeti kabul edilmediği gibi, Hz. Peygamberden yaptığı nakiller de kabul edilmez. Müftilik makamında ise fetvası da kabul edilmez. Ebu Hanife’ye göre, adalet şartı açısından kadı ile halife arasında fark yoktur. Adalet şartını taşımayan birisi, rivayeti makbul değilken, verdiği hükümler uygulanabilir değilken nasıl halife olabilir?!!

Şeyh Uleyş, *Minahu'l-Celil*’de şu nakli yapmaktadır: “Sahnun şöyle demiştir: Eğer imam adil değilse ve adil biri ona isyan etse, bu isyana katılmak, Allah’ın dininin galip gelmesi açısından vaciptir.”²⁷⁴

(9) Dr. Salahuddin İdlibî’nin bir fetvasında şu bilgiler vardır: Beşşar alenî küfre düşmüş müdür? Ortaya çıkacak mefsedet (şer) daha büyük olmasına rağmen, Beşşar’a karşı isyan fetvasını nasıl verebiliriz?

Beşşar’ın söylediklerinde ve yaptıklarında, onun Allah’a, peygamberlerine ve ahiret gününe inanmadığını gösteren birçok karineler vardır. Anlaşılan odur ki, zekâsından ve kurnazlığından dolayı kâfirliğini açıkça dillendirmemektedir. Ancak,

²⁷² El-Cuveynî, Abdu'l-Melik b. Abdullah b. Yusuf Ebû'l-Me'âlî, *Giyâsu'l-umem ve't-tiyasû'z-zulem*, (Tah. Fuâd Abdu'l-Mûn'im ve Mustafa Hilmi), İskenderiye, Dâru'd-Dâ've, 1979, s.83.

²⁷³ Ahmed, *El- Müsned*, I,131.

²⁷⁴ Suriye İslam Konseyini, " , " التكييف الفقهي للمعركة القائمة مع النظام http://sy-sic.com/?p=1692, (08.08.2017);

" ما نوع القتال الذي نحن فيه الآن ضد طاعية الشام " http://www.islamsyria.com/portal/consult/show/497, (08,08,2017);

kâfirle savaşmayı mubah kılan sebep onun kâfir olması değil, zulmü, saldırganlığı ve işlediği suçlardır.

Dolayısıyla Beşşar el-Esed'e karşı ayaklanmanın caiz olması, Beşşar'ın zulmü, hukuka tacavüz etmesi ve suç işlemesi sebebiyledir. Ne kadar kan döktüğü ve mahremiyetleri ihlal ettiğini söylemeye bile gerek yoktur. Yoksa ona karşı ayaklanma, küfrü sebebiyle değildir. Şayet ona karşı yapılacak ayaklanmadan meydana gelecek mefsedet, onun iktidarda devam etmesinden meydana gelecek mefsedetten daha büyükse bile, bu onun işlediği suçların ve saldırganlığın ateşiyle yananların değerlendirmesi gereken bir durumdur. Bu fayda zarar arasında dengeyi muhafaza etme meselesidir.

Esasen ulemanın, kendisine karşı isyanın caiz olup olmadığını tartıştığı yönetici, Müslümanların ehl-i hal ve akdi tarafından biat edilen meşru yöneticidir. Beşşar Esed'e gelince, zaten şer'î biat gerçekleşmediğinden bu konu çerçevesinde ele alınamaz. Biliyoruz ki, şer'î biat, akdin iki tarafı ve bir akit konusundan meydana gelmektedir. Akdin iki tarafı, yönetici ve ehl-i hal ve akd'dir. Akdin konusu ise, masiyet söz konusu değilse, ümmetin yöneticiye itaat etmesi, yöneticinin de, şeriatle ve dünya ve ahiret açısından maslahat taşıyan şekilde yönetmesidir. Dolayısıyla mesele, temelde, biatin ve şartlarının gerçekleşmesidir. Söz konusu ettiğimiz biat bu kişi hakkında gerçekleşmemiştir ki, ona karşı isyanın caiz olup olmadığını tartışalım. Bu adam iktidarı gasp ederek ele geçirmiştir.²⁷⁵

(10) el-Karadavî de, devrimleri “yönetime isyan” çerçevesinde ele alan geleneksel fihhi delillendirmeyi kabul etmeyerek şu açıklamalarda bulunmaktadır: Günümüzde iktidarın değişmesi üç yöntemle olmaktadır. Bunlar, demokratik değişim, askerî değişim –ki fakihler buna zorla değişim (tegallub) adını vermektedir- ve halk ayaklanması.²⁷⁶

(11) Moritanya ulemasından Muhammed el-Hasen Velede d-Dedu şöyle demektedir: Yöneticiye itaat konusunda varit olan naslar, Allah'ın kanunlarıyla hükmeden meşru yöneticiler hakkındadır. Günümüz yöneticilerinin hiçbirisi Allah'ın şeriatını uygulamamaktadır. Onlar, bu ülkelerde zor kullanarak iktidara gelmişlerdir. Bu

²⁷⁵ Suriye Alimler Birliğini, " هل أتى بشار بكفر بواح " ,
<http://www.islamsyria.com/portal/consult/show/789#sthash.VuMYpGFf.dpuf> ,(08.08.2017)

²⁷⁶ EL-HATİB Mu'tez “2014) ” (الفقيه والدولة في الثورات العربية)
<http://almultaka.org/site.php?downFile&id=910> , (06/10/2016)

güçlerini kaybettiklerinde, hükümleri de ortadan kalkan ve nasların muhatabı olmaktan çıkarlar. Aslında asıl isyancı onlara karşı çıkanlar değil, onların bizzat kendileridir. Zulmeden ve Allah'ın şer'ini uygulamayan kişiye karşı isyan vaciptir. Ed-Dedû, Taberî'nin yöneticinin birine zulmetmesi durumunda, hakkı alınıncaya kadar ümmetin mazlumun yanında yer alması gerektiği konusunda icmâ olduğunu söylediğini nakletmektedir.²⁷⁷

Buraya kadar, devrimin yanında yer alan müftülerin fetvalarından, delillerinden, devrimin caiz olduğu hatta vacip olduğuna dair yaptıkları açıklamalardan bazı örnekler serdettik. Bu fetvalarında kullandıkları delillerini şu şekilde özetleyebiliriz:

3.3.2. Caiz Olduğu Yönünde Fetva Verenlerin Delileri

Bu grubun benim bu çalışmamda kaydettiğim ve kaydetmediğim fetvaları incelendiğinde, konuyla alakalı delillerini şu şekilde özetlemek mümkün olacaktır.²⁷⁸

(1) Gösteri yapmanın caiz olması şu kurallar çerçevesinde değerlendirilmelidir:²⁷⁹

(a) Eşyada asıl olan İbaha'dır, kuralı. Dolayısıyla, hakkında sübutu kesin ve haramlığına delaleti sarih naslar bulunan şeyler dışında haram yoktur. Bu şekilde haramlığı sabit olan şeyler dışında kalanlar, asıl üzere mubah olarak kalırlar. Yusuf el-Karadavi şöyle demektedir: Burada ibaha aslının sadece eşya ve aynlar ile sınırlı olmadığına dikkatinizi çekmek isterim. Aksine, bizim âdet ve muamelât diye isimlendirdiğimiz ibadet çerçevesine girmeyen, fiiller ve tasarrufları da kapsamaktadır. Bütün bunlarda asıl olan –şari'in haram kıldıkları hariç- haram olmamak ve dini bir vasıf taşımamaktır. “*Size haram kıldıklarını detaylı bir şekilde bildirdi*”²⁸⁰ ayeti, eşya ve fiiller konusunda umumdur.

²⁷⁷ a.g.e.

²⁷⁸ Mu'az sa'id Havva, " 01.05.2011), " (حکم الثورات
www.muath-hawwa.com/ar/2-39-الثورات-حکم-الثورة-مقالات-علمية-مقالات/, (08.08.2017);
Eş-Şahhud, *El-Ahkam Eş-Şariyye Lis-Sevrat El-Arabiyye*, s.49, vd; <http://www.dr-hakem.com/Portals/Content/?info=TnpFeUpsTjFZbEJoWjJVbU1RPT0rdQ==.jsp>, (08.08.2017);
Muhammed Abdulaziz Es-Sekka, " الرد على من قال بعدم جواز ثورة الشعب ضد الظلم ",
www.mohamedzitout.com/2012/11/30/الرد-على-من-قال-بعدم-جواز-ثورة-الشعب-ضد-الظلم/, (08.08.2017);
Affane, Husamuddin, *Fatava Yes'eluneke*, C.I-XIV, Kudus, El-Maktebe'l-İlmiyye Ve Dâru't-Teyyib, XIV, 25; <http://www.dr-alawni.com/articles.php?show=45>, (08.08.2017).

²⁷⁹ <http://www.qaradawi.net/fatawaahkam/30/4929-2011-08-08-08-17-10.htm>, (15.07.2017)

²⁸⁰ el-En'am, 6/119

Fakat ibadetler böyle değildir. Zira ibadetler, ancak vahiy yoluyla alınabilecek sırf dini işlerdendir. Bu konuda da Hz. Peygamberden şöyle sahih bir rivayet vardır: *“Kim bu işimizde, onda olmayan bir şey ihdas ederse, o reddedilir.”*²⁸¹

Adetlere ve muamelata gelince, bunlar din kaynaklı değildir. Aksine bunları ilk defa ortaya koyan ve bunlara uygun hareket edenler insanlardır. Din, bazen bunların bir kısmının doğru olduğunu ifade etmiş, bir kısmında düzeltmelerde bulunmuş, bir kısmına karşı da sessiz kalmıştır. Tabii, bu söylediklerimiz bu muamelat ve adetlerden dolayı bir zarar ve fesat ortaya çıkmama şartına bağlıdır.

- Bu gösterilerin bid’at olduğu görüşü kabul görmeyen bir görüştür. Çünkü bid’at ancak taabbudî işlerde ve saf dinî işlerde söz konusu olur. Dini işlerde esas, uymak (ittiba), dünya işlerinde ise yenisini bulmaktır (ibtida’).

Bütün fakihlere göre bu araçların Hz. Peygamber döneminde kullanılıyor olması bir meşruiyet şartı değildir. Aksi takdirde, araçların hükmü amaçların hükmü denilemezdi. Nitekim, sahabe ve sahabeden sonra gelen tabiin, Hz. Peygamber döneminde olmayan birçok yeniliğe şahit olmuşlardır. Bunlara örnek olarak tarihte Hz. Ömer’in ilkleri (evveliyatu Umar) denilen, Müslümanlara has takvim belirlenmesi, divanların oluşturulması, hapisane kullanılmaya başlanması vs. sayılabilir. Ayrıca Müslümanlar hisbe ve diğer sistemleri kurmuşlardır.

Bu anlayışı destekleyen şeylerden biri de belki Hz. Peygamberin şu sözüdür: *“Kim İslam’da güzel bir çığır açarsa, sevabı ona olduğu gibi, kendisinde sonra gelip onu takip edenlerin sevabı da ona olur. Sonra gelenlerin sevabından da bir şey eksiltilmez. Kim kötü bir çığır açarsa, açtığı çığırın günahı üzerine olduğu gibi, kendinden sonra o yolda gidenlerin günahı da ona olur. O çığırda yürüyenlerin günahından da bir şey eksiltilmez.”*²⁸²

Bu yüzden, davranışlara ilişkin bir meselenin meşruiyetini görmek için özel bir delil aranması metodolojik bir hatadır. Bu konuda engelleyici bir nas bulunmaması yeterlidir.

- Gösterilerin gayri Müslimlerden ithal ve alınmış olduğu iddiası: Herhangi bir şeyin gayri Müslimler tarafından bulunmuş olması ondan yararlanmaya engel değildir. Bu sebeple bir haramlık iddiası söz konusu olamaz.

²⁸¹ Buhari, "Sulh", 57.

²⁸² Müslim, "İlim", 1017.

Ancak bunun şartı, o şeyin nefsülemirde mubah olması ve Müslümanlar tarafından faydalı görülmesidir. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “*Hikmetli söz Müslümanın yitiğidir. Bulduğu yerde almaya en fazla hak sahibi odur.*”²⁸³ Müslümanlar Hz. Peygamber döneminde Medine etrafında hendek kazma yöntemini iktibas etmişlerdir. Halbuki savunma amacıyla şehrin etrafına hendek kazmak Perslerin yöntemidir. Çeşitli alanlarda günümüz hayatında bakanlar, eğitim, basın vs. alanlarda batı ülkelerinden gerçekten çok fazla konuda iktibaslar yaptığımızı görecektirler. Önemli olan, inançlarımızla, değerlerimizle ve dinimizle çelişen ve çatışan değil, uyumlu olan şeyleri almamızdır.²⁸⁴

Bu yüzden, barışçı gösteriler gibi otoriteyi sınırlandırma ve sorgulama araçlarının bir kısmını, bu yönteminlerin kâfirlere benzemek olduğu gerekçesini ileri sürerek kabul etmeyenler, aslında açık bir şekilde kendileri ile çelişkiye düşmektedirler. Zira onlar, sayılamayacak kadar çok modern aracı kullanmakta ve bunların davet yöntemi olarak kullanılmasını uygun görmektedirler.

(b) Âlimler, davranışlarla ilgili konularda araçların, amaçların hükmünü taşıdığını beyan etmişlerdir. Bu işlerde şayet amaç meşru ise, bu amaca ulaştıran araçlar da aynı hükmü alır. Araç haddizatında haram olmaz.²⁸⁵

Bu gösterilerin ortaya çıkışı, meşru bir amacı gerçekleştirmek içinse –dinin hakem kılınmasına davet etmek, gerçek gerekçeler olmadan tutuklanmış olanların salıverilmesi veya insanların genel isteklerini gerçekleştirme vs. gibi meşruiyetinde şüphe olmayan hedefler söz konusu ise- herhangi bir fakihin böyle bir eylemin caizliği konusunda şüpheye düşmesi mümkün değildir.²⁸⁶

Şüphesiz ki, gösteriler büyük amaçları gerçekleştirme araçlarıdır. Bu amaçlar din tarafında da istenilen şeylerdir. Bu takdirde bu amaçlara götüren araçlar da din tarafından istenilmektedir. Barışçıl gösterilen, hoş olmayan bir takım olaylara sahne olması açısından yasaklaması gerektiği görüşüne gelince, bu yasaklama mutlak manada değildir. Herkes biliyor ki, sedd-i zera'i kuralının muteber birçok menfaatin engellenmesine vesile olacak şekilde genişletilmesi caiz değildir. Dolayısıyla, menetme

²⁸³ İbn Mâce, "Zühd" ,37 .

²⁸⁴ <http://www.qaradawi.net/new/Articles-8778> El-Karadavî'nin Fetvası, (01.06.2017)

²⁸⁵ İbn Abdüsselâm, İzzeddin Abdülazîz b. Ebü'l-Kâsim Es-Sülemi Sultanu'l Ulemâ, *Kavaidü'l-ahkam fi mesalihi'l-enam*, (Tah. Tâhâ Abdurra'uf Sa'd), C.I-II, Mısır, Maktabatü'l-Külliyat El-Azhariyye,1991, I, 53.

²⁸⁶ <http://www.qaradawi.net/new/Articles-1627>, El-Karadavî'nin Fetvası , (01.06.2017).

sadece gösterilerde ortaya çıkan haram durumlar için olmalıdır. Bu haramlık –bu asıl mubah dairesinde kaldığı sürece- meselenin aslına teşmil edilmemelidir.

Biliyoruz ki, gösteriler ve diğer barışçı protesto yöntemleri günümüzde değişim ve reformun başarılı birer aracına dönüşmüştür. Genel olarak halkın faydasına çalışmakta ve yönetimi zulümden vazgeçirmektedir. Büyük faydalar doğurmaktadır. Aksi durumlar son derece nadirdir. O yüzden, dinin kurallarında da sabit olduğu üzere, olayların hükmünü inşa ederken, göz önünde bulundurmaya değmemektedir.

Tarihimizde toplumsal protesto araçlarının kullanımına örnekler:

- Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *“Allah’ın kadın kullarını dövmeziniz!”*

Hz. Ömer gelerek şöyle dedi: Kadınlar kocalarını takmamaya (dinlememeye) başladılar. Bunun üzerine erkelere eşlerini dövme izni verdi. Onlarda eşlerini dövdüler. Bunun üzerine, birçok kadın kocalarından şikâyetçi olarak Hz. Peygamberin ailesinin evinin etrafını çevirdiler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Yemin olsun ki, bu gece yetmiş kadın Muhammed’in ailesinin kapısına geldi. Hepsi de kocalarını şikâyet ediyordu. Eşlerini dövenleri hayırlılarınız olarak görmezsiniz.”²⁸⁷

Sayıları yetmişin üzerinde olan bu kadınlar aslında kocalarının kendilerini haksız yere dövmesinden dolayı gece vakti bir protesto gösterisi düzenleyerek, Hz. Peygamberin evinin etrafını çevirdiler. Hz. Peygamber, Müslümanların en büyük lideri ve başvurulacak ilk merci idi. Hz. Peygamber kadınların bu davranışı reddetmedi. Aksine kabul ederek, eşlerini kınadı. Çünkü o kadar çok kadının haksız yere orada toplanmış olmasını mümkün görmüyordu. İşte meşru haklarını elde etmek için sokağa dökülenlerin talepleri tartışmaksızın yerine getirilmelidir. Çünkü bu şüphesiz bir haktır.”

- Cemel vakası gününde, Hz. Osman’ın kanını talep için (katillerinin cezalandırılması için) sokağa çıkan sahabe. Bunların başında Zubeyr b. El-Avvam, Talha b. Abdullah ve Hz. Aişe vardır. Sayıları bir araya gelen binleri buluyordu. Irak’a kadar yürümek amacıyla Hicaz’dan çıktılar. Başta savaşmak amacıyla değildiler. (Ehl-i sünnet bilginleri bu olayın bu şekilde anlatımını kabul etmektedirler.) Şayet bu binler savaşmak için yollara dökülmemişse, o

²⁸⁷ Nasâî, "İşratu'n Nisa", 79.

takdirde, Hz. Osman'ın katillerine kısas cezası uygulanmamasına itirazlarını dile getirmek ve Emiru'l-müminin ve Müslümanların râşid halifelerinden biri olan Ali b. Ebu Talib'e, katillere kısas uygulaması için baskı yapmak amacıyla sokaklara döküldüklerini kabul etmekten başka seçenek kalmaz. Bu aslında tam anlamıyla bir gösteridir. Sahabenin ilk neslinin gözleri önünde meydana gelmiştir. Ne Hz Ali onların yaptıkları esas itibariyle yadırgamış, ne de alimler bu hareketin haram olduğunu söylemişlerdir. Yapılan şeyi, yöneticiye isyan olarak da kabul etmemişlerdir. Halbuki, bu olay, birçok olumsuzluğa sebep olmuştur. Bunun sebebi, bu olumsuzlukların, olayın aslından kaynaklanmayıp, bazı dış etkenlerden kaynaklanıyor olmasıydı.

Önemli olan, Hz. Ali'nin takındığı tavidir. Zira bu gösteri ona karşı yapılıyordu. Bununla birlikte, o, karşıtlarının bir araya gelişinin ve Irak'a kadar yürümelerinin haram olduğunu öne sürerek, onları suçlamadı. Şayet onların toplanmalarını ve Irak'a yürüyüşlerini dine aykırı bulsaydı, bunu muhakkak onlara söylerdi. Hatta söylemiş olsa bile, bu konuda Zubeyr, Talha ve Hz. Aişe ve yanlarında yer alan sahabenin bu işe kalkışmış olması, gösteri yapmanın hakkında kesin hüküm bulunmayan bir mesele olduğunu göstermesi açısından yeterli olacaktır. Tabii bu durum Hz. Ali'nin onların yaptıkları eylemi onaylamadığı varsayımına dayanmaktadır. Ama böyle bir şey zaten olmamıştır. Bu büyük tarihi olaydan kaynaklanan fitne ve zarar, böylesi bir protesto gerçekleştirme şeklinin doğruluğuna zarar vermez. Zira, bu olayla ilgili meydana gelen zararın, sahabenin böyle bir eylem gerçekleştirmenin caiz olduğu konusundaki içtihatlarının sıhhatiyle alakası yoktur. Sahabenin fakihleri ve ümmetin önde gelenleri içinde bu eylemi mubah bulanlar bulunduğu gerçeğini iptal etmez. Zira meydana gelen fitne, olayın aslından değil, aksine bu yürüyüşü barışçı hedefinden saptırmaya çalışan ifsatçı kişilerden kaynaklanmaktaydı.

Malumdur ki, kalabalıkları toplumsal bir protesto gerçekleştirmek için toplamak, değişimde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, her hangi bir şeyi gerçekleştirmek amacıyla insanların bir araya gelmesinin etkisi, onların münferit olarak bulunmaları durumunda çok daha etkili olmaktadır.

Alimler, hakları korumayan, adaleti gerçekleştirmeyen, insan onurunu muhafaza etmeyen bir yönetime karşı Müslümanların durumunun düzeltilmesi için devrim yapılması fetvası vermektedirler. Nitekim İmamı'l-Harameyn şöyle demektedir: "Bu

konuda, amacın gerçekleşmesiyle ilgili olan hususlardan birisi de şudur: imameti yerine getiren kişinin suçları büyük olmaya başlamışsa, verdiği sıkıntı dayanılmaz olmuşsa, tasarrufları sebebiyle İslamın birliği tehlikeye düşüyor ve sarsılıyorsa ve onu iktidardan düşürmesi için imamete geçirecek birisini bulamamışsak, ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan fertlere ayaklanma çağrısı yapmayız. Zira böyle davranırlarsa, kökleri kurutulur ve bu durum fitnenin artmasına sebep olur. Bununla birlikte, çok taraftarı olan, sözünü dinletebilen birisi çıkararak, bu işi Allah rızası için, emr bi'l-maruf ve nehy ani'l-munkeri gerçekleştirmek için yapar ve Müslümanların rahatsız olduğu konuları gidermede yeterli olursa, yolu açık olsun. Allah onun yardımcısıdır. Ancak maslahatı gözetmesi de şarttır.”²⁸⁸

Durum böyleyse, bu ümmetin en büyük hedeflerinin, en yüce gayelerinin, en yüksek değerlerinin –ki bunlar, adalet, reform, insanların zulümden kurtarılması, haksızlıklara son verilmesi ve yolsuzlukların bitirilmesidir- gerçekleştirilmesine sebep olan barışçı gösterilerin hükmü nasıl olmalıdır?²⁸⁹

(c) Maslahat-ı mürsele kuralına göre de gösterilerin caiz olduğu hükmü çıkarılabilir. Bu da, şeriatla, kabul edilmesi veya edilmemesi gerektiğine dair bir delil bulunmayan durumlardır.

(2) Gösteriler, görüşü dile getirmek, Müslümanlara destek olmak, zayıfların yanında yer almak için meşru araçlardır. Bir tür islami kardeşlik ruhunu yansıtmaktadır. Müslümanların bir vücut oluşunun açık bir ifadesidir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *“Müslümanlar, birbirini sevmeleri, birbirine merhametli davranmaları ve birbiriyle ilgilenmeleri konusunda bir bedene benzerler. O bedenin bir uzvu hastalandığında, geri kalan kısmı uykusuzluk ve ateşlenmekle ona icabet eder.”*²⁹⁰

(3) Bu konudaki ana delil ise şudur: Gösteriler aslında emr bi'l-maruf nehy ani'l-munker babındandır. Bu ise hakkında tartışma olmayan bir prensiptir. Yöneticilerin bu prensip dışında kaldığına bir delil de yoktur. Aksine, bu prensibin onlara karşı uygulanması daha da gereklidir. Zira onlar yönetici olduğundan, onların doğru olması bütün insanların doğru olmasını sağlayacaktır. Yanlış yolda olması da bütün insanlara yanlış sevkedecektir.

²⁸⁸ El-Cuveynî, *Ğıyasu'l-umem*, s.115.

²⁸⁹ Hamid b. Abdullah el-Ali'nin fetvası, http://www.h-alali.org/f_open.php?id=d49d0e98-49ca-11e0-b28b-e82f326c8865, (15.07.2017)

²⁹⁰ Müslim, " El-Bir ve's-sıle ve'l-âdâ", 2586.

Hız. Peygamber'den yapılan bazı rivayetler zalim yöneticinin karşısına çıkan kişiyi destekler mahiyettedir. "Şehidlerin efendisi –başka bir tarikte şehitlerin en faziletlisi-Hamza b. Abdulmuttalib ve zalim bir sultanın karşısına dikilerek, ona Allah'ın emir yasaklarını hatırlatan bu yüzden öldürülen kişidir."²⁹¹

İyiliği emretme, kötülüğü yasaklama prensibi terketmek, Allah'ın öfkelenmesine sebep olur. Hız. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Ümmetimin zalime 'Ey Zâlim' demekten korktuğunu gördüğün zaman, artık işleri bitmiştir."²⁹² Bu hadis, ümmetin zalime 'Ey Zâlim' demesinin zorunlu olduğuna delil değil midir?

Nitekim Allah da bunu yapmamızı emrediyor: "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. Zira, iyiliği emreden, kötülükten nehyedersiniz. Aynı zamanda Allah'a iman edersiniz."²⁹³ Allah Teala, İsrailoğullarını bu görevi yerine getirmeyi bıraktıkları için lanetlediğini bildirmektedir: "İsrailoğullarından küfre düşenler, Davud ve Meryem oğlu İsa lisaniyla lanetlendiler. Bu lanetleme, onların isyan etmeleri, haddi aşılıyor olmaları ve yapılan bir kötülük konusunda birbirlerini bundan alıkoymaya çalışmamaları sebebiyledir. Onların yaptıkları ne kötüdür!"²⁹⁴

Hız. Peygamber şöyle buyuruyor: İsrailoğulları günahlara düştüklerinde alimleri onları uyardılar. Fakat onlar bu uyarıları dinlemediler. Buna rağmen, alimler onların buldukları yerlere katılmaya devam ettiler. Yezid şöyle diyor: Zannediyorum Hız. Peygamber 've çarşılara' ifadesini de kullandı. Beraber yediler,içtiler. Bu yüzden Allah onların kalpleri arasına düşmanlık soktu v onları Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetledi. Bu onların isyanları ve haddi aşmaları sebebiyledir. Hız. Peygamber bunları söylerken yaslanır durumdaydı. Sonra dik oturarak şöyle buyurdu: *Hayır, yemin ediyorum ki, muhakkak yanlış yapanı tutup doğruya çevirmelisiniz.*"²⁹⁵

Dinimiz, imanın en yüksek mertebesi olarak, yanlışla elle yani güçle düzeltmeyi kabul etmiştir. Hadiste geçen 'yed'/el kelimesinin güç manasına geldiğini destekleyen bir rivayet şudur: "Allah'ın benden önce herhangi bir ümmete gönderdiği her bir peygamberin muhakkak havarileri ve onun yolunu takip eden, emrine uyan ashâbı olmuştur. Sonra bunların peşinden yapmadıkları şeyleri söyleyen, emredilmedikleri

²⁹¹ El-Hakim en-Nisabürî, *El-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, III,215.

²⁹² Ahmed, *El-Müsned*, XI, 72.

²⁹³ Âl-i İmrân, 3/110

²⁹⁴ El-Maide ,5/78-79

²⁹⁵ Ahmed, *El-Müsned*, VI,351; İbn Mâce, "Fiten", 36.

şeyleri yapan nesiller gelir. Kim eliyle bunlarla mücadele ederse o mümindir. Kim diliyle bunlarla mücadele ederse o mümindir. Kim kalbiyle bunlarla mücadele ederse o mümindir. Bunun ötesinde imandan bir hardal tanesi kadar bile yoktur."²⁹⁶

Bütün bunlar gösteriyor ki, gösteriler ve diğer barışçıl protesto yöntemleri şayet menfaat elde etmeye ve zararı uzaklaştırmaya yönelik bir araç olarak kullanılıyorsa, netice itibariyle, otoriteyi sınırlandırmak, adaleti gerçekleştirmeye, durumu düzeltmeye, zulmü bertaraf etmeye sevk etmek suretiyle topluma fayda sağlıyorsa, meşrudur, hatta bazen vacip bile olmaktadır.

(4) Bu gösteriler, dinimizce yerine getirilmesi vacip olan adaletin hakim kılınması için dinimizce haram kılınmış olan zulme karşı yapılmaktadır. Bunlar İslam'ın herkes tarafından bilinen prensipleridir. Zulüm kesin olarak yasaktır ve izale edilmesi vaciptir. Allahın hükümlerini şer'î ve kevnî sünnetlerini bilen bir kişi, bugün Müslümanların yaşadığı ve neredeyse hepsini içine alan zillet ve değersizliğin, zulme sessiz kalmalarından, zalime engel olmalarından kaynaklanan ilahi bir ceza olduğunda şüphe etmez.

Cenab-ı Hak, iman ehlinin en önde gelen özelliğini şöyle anlatıyor: "*Şüphe yok ki, zulme uğramasından sonra kim hakkını alarak galip duruma geçmişse, ona yapılacak bir şey yoktur. Asıl kendilerine engel olunması gereken kişiler insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere ifsatta bulunan kişilerdir. Onlara acı bir azap vardır.*"²⁹⁷ Allah Teala, müminlere zalimlerden haklarını almalarını ve kendileri için adaleti gerçekleştirmelerini ve saldırganlığına gereken cevabı vermelerini vacip kılmıştır. Nitekim şöyle buyurmaktadır: "*Kim size saldırırsa, onun size saldırışının bir benzeriyle siz de ona saldırınız.*"²⁹⁸ Hz. Berâ'dan şu rivayet edilmektedir: "*Bize şunlar emredildi: Hastayı ziyaret etmek, cenazeye katılmak, aksırana dua etmek, davet edenin davetini kabul etmek, verilen selamı almak, mazluma yardım etmek, yemin edenin yeminini yerine getirmek.*"²⁹⁹ Hz. Kays'tan da şöyle bir rivayet vardır: "*Ebu Bekir (r.a.) ayağa kalkarak Allah'a hamd ü sena ettikten sonra şöyle dedi: Ey insanlar! Siz şu ayeti okuyorsunuz: "Ey iman edenler! Kendinize bakınız!"³⁰⁰ -ayeti sonuna kadar okudu-*

²⁹⁶ Müslim, " İmân ", 49.

²⁹⁷ Şûrâ, 42/ 39-42.

²⁹⁸ El-Bakara ,2/194

²⁹⁹ Buharî, "Nikâh", 70; Müslim,"El-Libas ve'z-zîne", 2066.

³⁰⁰ El-Mâide, 5/105

Bakınız! İnsanlar zalimi gördüklerinde, zulmüne engel olmazlarsa, Allah'ın hepsini birden cezalandırması çok yakındır."³⁰¹ Bütün bu naslar zalime karşı çıkmamanın ve zulmüne engel olmanın vacip olduğunu teyit etmektedir. Nitekim Şeyhu'l-islam İbn Teymiyye de şöyle demektedir: "Allah âdil devleti –kafir bile olsa- ayakta tutar. Zalim devleti –müslüman bile olsa- yıkar. Şöyle denilmiştir: Dünya, adelet - küfr ile devam eder, fakat zulüm - islam ile devam etmez."³⁰² Cenab-ı aşâğıdaki zikredeceğimiz ayet-i kerimede Allah'a isyan konusunda yöneticiye itaat eden kişinin, günaha ortak olduğunu beyan etmektedir. Allah Teala şöyle buyuruyor: "*Firavun kavmini akılsızlığa sevketti. Onlar da ona itaat ettiler. Onlar muhakkak fasık bir topluluk idi. Bizi öfkелendirdiklerinde onlardan intikamımızı aldık ve hepsini birden suya gark ettik.*"³⁰³

Hız. Peygamberin sünnetinin genel prensipleriyle zulmü asla onaylamadığına ve rıza göstermediğine işaret eden rivayetlerden birisi, Hız. Peygamberin, mazlumun hakkının güçlüden alınmadığı ümmetler hakkında yaptığı şu bedduadır. Günümüz yönetimleri hakkında o kadar çok işaretler vardır ki biz bunlardan hareketle zikredeceğimiz hadisin metnini onlara uyarlayarak, onların hain olduğunu söylesek hata etmiş olmayız: "Kim Müslümanların yönetimini üstlendikten sonra, (bir makama) Müslümanlar için daha faydalı olabilecek birisi varken başka birisini tayin ederse, Allah'a, resulüne ve müminlere hıyanet etmiş olur."³⁰⁴

(5) Bu devrim, bir tür kısas uygulaması ve hakları gasp edenlerinden sahiplerine iade etme çalışmasıdır ki, bu da icmâ ile vaciptir.

Bu zalimler binlerce masumu katlettiler, binlercesini de haksız yere hapsilere attılar. İnsanların mallarını gasp ettiler. Allah Teala bütün bu hususlarda kısası vacip kılmıştır. Bu konuda yöneten ile yönetilen arasında fark yoktur. Kim öldürürse, buna karşılık öldürülür. Kim suç işlerse, cezalandırılır. Dolayısıyla, zalimlere karşı ayaklanmak, -onlardan hakların kısas olarak alınması için- bu ümmetin hakkıdır. Ta ki, işledikleri suçların cezalarını görsünler. Allah Teala kısası adil bir hüküm olarak vazetmiştir. Nitekim şöyle buyuruyor: "*Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat*

³⁰¹ Ahmed, *El-Müsned*, I, 208; Ebû Davud, "Melâhim", 36.

³⁰² İbn Teymiyye, *Mecmuatü'l-fetava*, XXVIII,146.

³⁰³ Zuhuf, 43/51-56.

³⁰⁴ Et-Taberâni, Ebü'l-Kasım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb El-Lahmi, *El-Mu'cemü'l-kebir*, (Tah. Hamdi İbn Abdulmacid Es-Selafi), C. I-XX, 2.B, 1983, XI, 114.

vardır. Belki böylece takvaya ulaşırsınız."³⁰⁵ Hz. Peygamber ve ondan sonra raşid halifeler, kendilerine kısas yapılmasına müsaade ediyorlardı. Useyd b. Hudayr'ın naklettiğine göre, ensardan birisi şunu anlatıyor: Kendisi, şakayı seven birisi idi. İnsanlara bir şeyler anlatıp insanları güldürüyorken, Hz. Peygamber elindeki değneğin ucu ile onun böğrüne dürttü. Bunu üzerine bu kişi, 'kısas istiyorum' dedi. Hz. Peygamber de, 'kısas yap' dedi. Bunun üzerine o şahıs: Senin üzerinde gömlek var, benim üzerimde yoktu dedi. Hz. Peygamber gömleğini yukarıya doğru kaldırdı. O şahıs hemen Hz. Peygambere sarılarak böğrünü öpmeye başladı ve Ey Allah'ın resulü 'benim asıl niyetim bu idi' dedi."³⁰⁶

Hz. Kays'ten bir rivayet şöyledir: Hz. Ebu Bekir bize bir hutbe irat ederek şöyle seslendi: En iyiniz olmadığım halde, başımıza geçtim. Şayet, iyi işler yaparsam, bana yardımcı olunuz. Eğer kötü işler yaparsam, beni doğrultunuz. Çünkü benim de musallat bir şeytanım var. Bu yüzden öfkelendiğimi gördüğünüzde benden uzak durun. Benim size üstün bir tarafım yoktur."³⁰⁷

Talha, Zubeyr ve Aişe ile birlikte binlerce sahabe, Hz. Osman'ı –bir kişi olmasına rağmen- öldürenlere kısas yapılması için Medine'den kalkıp Mekke'ye, oradan da Basra'ya gittiler. O zaman, hapishanelerde ve dışarıda binlerce kişinin ölümüne sebep olan, içeride ve dışarıda suçsuzlara suikastlar düzenleyen birisi hakkında ne yapılmalıdır? Tabii ki, ümmetin ona karşı ayaklanmaya, kısas istemeye, adaleti uygulamaya hakkı vardır. Hatta bu onun görevidir.

(6) Çağdaş devrim aslında halkın barışçı bir şekilde meydanlara dökülerek, oturma eylemleri yapmasıdır. Bunun amacı, otoritenin taleplerini yerine getirmesini sağlamaktır. Bu eylemler haddizatında hilafsız bir şekilde meşrudur. Nitekim Allah Teala şöyle buyuruyor: "*Allah kötü sözün açığa söylenmesini sevmez. Ancak zulme uğrayanların söyledikleri müstesna. Allah her şeyi işitir ve bilir.*"³⁰⁸ Şöyle bir hadis vardır: Adamın biri Hz. Peygamberden hak talep etti ve bunu kabaca dile getirdi. Ashap adama müdahale etmeye yeltenince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bırakınız! Hak sahibinin söz hakkı vardır. Bir deve satın alın ve bu adama verin!" Ashap cevaben, hakkı

³⁰⁵ El-Bakara, 2/179

³⁰⁶ Ebû Davud, 'Edeb', 40.

³⁰⁷ Ebû Davud Es-Sicistanî, Süleyman b. El-Eş'as b. İshak, *Ez-Zühed*, (Tah. Ebu Temim Yasir b. İbrahim b. Muhammad ,v.d), Halvan, Daru'l-Mişkat, 1993. s.56.

³⁰⁸ En-Nisa, 4/148.

olana nispetle ancak daha iyisini bulabiliyoruz dediklerinde Hz. Peygamber “*yine de alınız ve bu adama veriniz. En hayırlı olanınız hükmü en güzel yerine getireninizdir*” buyurdu.”³⁰⁹ Mazlumun, kendisine haksızlık yapan kişiye karşı kötü sözü açıkça söyleme hakkı ve uğradığı haksızlığı dillendirme hakkı ve zulmeden kişiye karşı koyma hakkı vardır. Tabii ki bütün bu söylediklerimiz, söz konusu yönetimlerin meşru olduğu, ümmetin itaatinin vacip olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Şayet bu yönetimlerin şer’î imamet şartlarına haiz olmamalarından dolayı meşruiyet taşımadığı sabit olmuşsa veya mürtedliği şer’an sabitse, o zaman durum değişmektedir. Bu takdirde bu yönetimlerle savaşmak şu ayette ifade edildiği gibi tağuta karşı cihat etmek olacaktır: “*İman edenler Allah yolunda savaşırlar. Kafirler ise, tağut yolunda savaşırlar. Şeytanın doslarına karşı savaşın. Şeytanın hilesi muhakkak ki zayıftır.*”³¹⁰

Ümmetin içerisinde yönetimde olup da Allah ve resulünün hükmünün dışında bir şeyle hükmedenler dahası bu yüzden ümmete savaş açanlar ve ümmetten nefret edenler, zikredeceğimiz ayetin manasına dahil olan tağut ve zorbalardır: “*Görmüyor musun sana ve senden öncekilere indirilenlere iman etmiş olduğunu iddia edenler, hakem olarak tağuta başvurmayı istiyorlar. Halbuki onlara tağutu inkar etmeleri emredilmişti. Şeytan onları iyice saptırmak istiyor.*”³¹¹

Bu gösterilerin caiz ve meşru olduğuna hükmetmek için, halkın bu gösterilerde şeriatın hakim kılınmasını istemelerine gerek yoktur. Zira, zalime karşı ayaklanmak, zulmü kaldırmaya çalışmak, zalimler tarafından haksız yere hapsedilmiş tutukluların salıverilmesini istemek, mazlumların yanında olmak, hakları sahiplerine iade etmek, diktatörlüğe karşı çıkmak, yönetimin şura şeklinde olmasını istemek ve yabancı nüfuzuna boyun eğmeyi reddetmek haddizatında, Allah’ın hükmünü yerine getirmek demektir.

Şayet halk, bütün bunlar için ayaklanıyorsa, bu ayaklanma meşrudur ve bilfiil Allah’ın kullarına vacip kıldığı dinin, şeriatın, adaletin ve peygamberlerin getirdiği ölçünün ikamesi yerine getiriliyordur.

³⁰⁹ Buharî, "El-İstikraz ve Eda' ü'd-Duyûn", 48.

³¹⁰ En-Nisa, 4/76.

³¹¹ En-Nisa, 4/60.

(7) Allah İslam'da yönetimi şuraya bağlamıştır: *“Onların işleri aralarında istişare iledir.”*³¹² Yönetimin gasp edilmesini ve her türlü gasp yöntemini haram kılmıştır. Hz. Ömer şöyle diyor: *“Bakınız, yemin ediyorum ki, şu ana kadar yaptığımız işler içerisinde en sağlamı Ebu Bekir'e biat etmektir. İnsanların bir biat söz konusu olmadan dağılacağından ve bizim gıyabımızda bir biat gerçekleştireceklerinden korktuk. Bu takdirde ya razı olmadığımız bir hususta onlara tabi olacaktır veya muhafet edecektik ve fitne çıkacaktı. Kim bir yöneticiye, Müslümanlara danışmadan biat ederse, ne onun biatı ne de biat ettiği kişinin biatı geçerlidir. Bu ikisi, kendilerini öldürülmeye maruz bırakmamak böyle bir şey yapmasınlar.”*³¹³ Yine Hz. Ömer'den şöyle bir nakil vardır: *“Kim Müslümanlara danışmaksızın, kendinin veya bir başkasının emir kılınması için davette bulunursa, onu öldürmek boynunuz borcudur.”*³¹⁴ Zora ikame edilen rejimlerin meşruiyeti söz konusu olmadığı gibi, ümmetin bunlara itaat etmesi de gerekmez. Tabii ki bunu Müslüman olduklarını varsayarak söylüyoruz. Şayet ayaklanan halklar, günlük hayatlarında şeriatın hakim kılınması niyetiyle hareket ediyorlarsa, bu zaten amaçlanan bir şeydir. Aksi takdirde, farz-ı kifayelerde, bu şartın varlığı zorunlu değildir. Mesela, dış düşmanı bertaraf etmek için cihat vaciptir. Bu bir farz-ı kifayedir. Bazen farz-ı ayna da dönüşür. Ancak kişinin sadece bu amaçla cihat ediyor olması şart değildir. Zira cihat haddizatında fardır. Şeriatın hakim kılınmasının haddizatında farz olması gibi. Her iki farzın da yerine getirilmesi gerekir. Bütün şer'î farzlar ve vacipler böyledir. Bunların yapılabilecek olanı, başka bir şeye güç yetirememekten dolayı düşmez. Bununla alakalı nas, Ebu Hüreyre'den yapılan şu sahih nakildir: *“Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Ben size bir şey söylemediğim sürece siz de bana birşeyler sorup durmayınız. Sizden öncekiler, peygamberlerinden sürekli bir şeyler sorup daha sonra bunları yerine getirmek konusunda peygamberlerine ters düşmeleri sebebiyle helak oldular. Ben size bir şeyi yasaklamışsam, ondan uzak durunuz. Size bir şeyi emretmişse, elinizden geldiği kadar onu yerine getiriniz.”*³¹⁵

³¹² Şura, 42/38.

³¹³ Ahmed, *El-Müsned*, I, 454.

³¹⁴ Es-San'ânî, Ebu Bekir Abdu'r-Rezzak b. Hemmâm, *Musannef Abdurrezzak*, (Tah. Habîbu'r-Rahmân El-Azami), C. I-X1, 2. B, Beyrüt, el- Mektebetü'l- İslâmi, h.1403. "El-Mağazî", V, 445.

³¹⁵ Buharî, "El-İtisâm" ,99.

(8) Bazıları, “Allah’a itaat ediniz! Peygambere ve sizden yöneticilere (ulu’l-emr) itaat ediniz!”³¹⁶ ayetini delil olarak kullanmaktadır. Bu ayette zikredilen ulu’l-emr’den kastın kim olduğu konusu ihtilafıdır. Ulu’l-emr’den kasıt, fıkıh ve din bilgisine sahip olanlardır, yoksa zalim yöneticiler değildir. Buradaki ulu’l-emr’den kastın, yöneticiler olduğunu düşünsek bile, bu kesinlikle zalim yöneticiler değildir. Buradan kasıt ancak, adil yöneticiler olabilir.

Taberî, Ebu’l-Âliye’den, ‘sizden emir sahipleri’ ifadesi hakkında şu yorumu zikreder: Bunlar ilim sahipleridir. Âyetin sonuna bakmıyor musun şöyle diyor: “Şayet bu işi peygambere ve içlerinden ulu’l-emre havale etselersi, onlar içinde hüküm çıkarma gücüne sahip olanlar muhakkak işin doğrusunu bilirlerdi.”³¹⁷

İbn Munzir tefsirinde de mezkur ayet hakkında İbn Abbas’tan şöyle bir nakil vardır: “Allah’a itaat ediniz. Peygambere ve içinizden ulu’l-emre itaat ediniz.” Buradaki ulu’l-emr, insanlara dinlerinin manalarını öğreten Allah’a itaat eden, iyiliği emreden, kötülüğü nehyeden kişilerdir. Allah bunlara itaat etmeyi kullarına vacip kılmıştır. Bunlar nerede, bizim bugün gördüğümüz, iyiliği emretmeyen, köllükten nehyetmeyen, insanlara dinlerini öğretmeyen, hatta dinleri yüzünden insanlara savaş açan yöneticilerimiz nerede! Kurtubi tefsirinde şöyle bir rivayet vardır:³¹⁸ “Hz. Ali’den şöyle bir nakil yapılmıştır: İmam’ın adaletle hükmetmesi, emaneti sahibine vermesi gerekir. Bunu yapıyorsa, Müslümanların ona itaat etmesi boyunlarının borcudur. Zira Allah bize emanet ve adaleti yerine getirmeyi emretmiştir. Sonra da bize bunu yapan kişilere itaat etmeyi emretmiştir. Buradan çıkaracağımız şey, Hz. Ali’nin adaletle hükmetmesi ve emaneti yerine getirmesi durumunda, yöneticiye itaat edilmesinin gerekliliğine kail olduğudur.

Allame Reşid Rıza Menar tefsirinde şunları kaydediyor: “Şayet yeryüzünde, bir şeriati ikame eden bir de zulmeden iki yönetim olsa, bütün Müslümanların birinciye ellerinden geldiği kadar destek olmaları vaciptir. Küfre düşmedikçe imamların zulümlerine sabretmeyi emreden rivayetler, başka rivayetlerle çelişmektedir.

³¹⁶ En-Nisa, 4/59.

³¹⁷ En-Nisa, 4/83.

³¹⁸ El-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferah el-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddîn, *El Cami’ li ahkâmi’l-Kur’an = Tefsîru’l- Kurtubî*, (Tah. Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfeş), C. I-XX, 2. B, Kahire, Dâru’l-Kütübü’l-Mısriyye, 1964, V, 259.

“İktidar konusunda, açık küfr görmedikçe, ehli ile çekişmemek” hadisi hakkında Nevevi şunları kaydetmektedir: Burada küfr’den maksat masiyettir. Bu mealde birçok hadis vardır. Hadisin zahiri şudur, hak imamın imametini elinden almak için mücadele etmek, ancak açık bir küfr alameti göstermesi durumunda vacip olur. İmam’ın valileri ve idarecileri de bu hükme tabidir. Bunların işledikleri zulüm ve günahlara gelince, imametini muhafaza etmekle beraber, maruf olan hususlarda itaat edilmeli ancak bu günah ve zulümlerden vazgeçirilmeye çalışılmalıdır. Şayet bu mümkün olmazsa, azledilir ve yerine başkası nasedilir.”³¹⁹

(9) İbn Teymiyye de fetvalarında ‘işin yöneticiye havale edilmesi’ ifadesindeki yöneticinin adalet ve kudret sahibi yönetici manasına geldiğini vurgulamaktadır. İbn Teymiyye şöyle diyor: Fakihlerin ifade ettiği gibi, ‘Bu iş hâkim’e bağlıdır’ ifadesindeki hâkim, adalet ve kudret sahibi hâkimdir. Emir de aynı şekilde, şayet hadleri yerine getirmiyorsa veya getiremiyorsa, bu işlerin ona havale edilmesi, onsuz gerçekleştirilmesi mümkün olması durumunda, vacip değildir. Aslanan, bu görevlerin en güzel şekilde yerine getiriliyor olmasıdır. Bir emir tarafından yerine getirilebildiği zaman, iki emire ihtiyaç olmaz. Sultan bulunmaksızın birkaç emirle yerine getirilebiliyorsa böyle yapılır. Tabii ki bu durumda, yerine getirilmesinden kaynaklanan fesat, getirilmemesinden kaynaklanan fesattan fazla olmamalıdır. Zira bu hususlar, emr bi’l-maruf ve nehy ani’l-munker babındandır.”³²⁰

(10) Muhalifler, yöneticinin devleti başı olması, yöneticinin heybetinin devletin heybetini temsil etmesi gerekçesini ileri sürerek, büyüğe saygı göstermenin vacip olduğunu söylüyorlar. Biz de şöyle diyoruz: Bunun saygıyla ne alakası var? Hz. Peygamber ahabıyla beraber oturuyorken, bir Yahudi onlara şöyle seslendi: Ey Abdulmuttalib oğulları! Siz hakları yerine getirmeyen bir topluluksunuz. Hz. Peygamber de böyle söyleyen şahıstan bir miktar borç almıştı. Hz. Ömer Yahudiye vurmak isteyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Biz senden bundan daha güzelini bekliyoruz Ey Ömer! Ona hakkına nasıl istemesi gerektiğini söylersin, bize de nasıl ödememiz

³¹⁹ Rıza, Muhammed Raşid b. Ali, *Tefsiru’l-Kur’ân’il-Hakîm (Tefsîru-l Menâr)*, C.I-XII, El-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitab, 1990, VI, 304.

³²⁰ İbn Teymiyye, *Mecmuatü’l-fetava*, XXXIV, 176.

gerektiğini.³²¹ Bu Yahudi zamanının imamına –ki o Hz. Peygamberdir- alacaklısı olduğu borcunu ödemesi konusunda nasihat ediyor. Yahudinin bu eylemi, sahabelerin huzurunda meydana gelmişti. Hiç birisi bunu kınamadı. Aksine Hz. Peygamber yaptığı işi onayladı ve ona dokunulmasına engel oldu.

Bütün bu davranışlar açıkça işlenen masiyetler söz konusu olduğunda geçerlidir. Mesela, insanlara zulmetmek, zenginliğin dağıtımında adaletsiz davranmak, tutuklulara işkence yapmak gibi genel masiyetler bunlara bazı örneklerdir. Özel toplantılarında, kapalı kulüplerinde işledikleri gizli kapaklı masiyetlere gelince, bunlar konusunda uyarı yapmak bir Müslüman için gerekli değildir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Ya zâlimi engelleyip onu hakka döndürecek ve başka bir yola girmesine asla müsaade etmeyeceksiniz yahut da Allah kalplerine ihtilaf sokacak ve sizden öncekileri lanetliği gibi sizi de lanetleyecektir.*”³²²

(11) “Yöneticiye açıktan uyarı yapılmamalıdır, ancak gizlice ve kibarca yapılmalıdır” diyenleri red sadedinde Şerhu Sahihi Muslim adlı eserinde Nevevi şunları kaydediyor: “Bu hadisten, emirlere karşı takınılacak edep, nezaket ve gizlice öğüt verme ve insanların haklarında yaptıkları eleştirileri, olumsuzların ortadan kaldırılması açısından, onlara bildirilmesi gerektiği manaları çıkarılabilir. Tabii bütün bunlar, yapılabilecekse, yapılmalıdır. Şayet gizlice öğüt verme ve uyarı yapılamıyorsa, hakkın aslının zayi olmaması için aleni bir şekilde yapılmalıdır.”³²³

Anlaşılan odur ki, isyan ve hak talep etme, şer’an caizdir. Bunu inkar etmenin bir manası yoktur. Şu hadis bunu teyit etmektedir: Mervan bir bayram günü minbere çıkarak namazdan önce hutbe irat etmeye başladı. Orada bulunanlardan biri ayağa kalkarak, Ey Mervan, sünnete aykırı hareket ettin dedi... Ebu Said diyor ki, bu adam yapması gerekeni yaptı. Ben Allah resulünün şöyle dediğini işittim: “*Sizden kim bir kötülük görse, onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Bunu da yapamazsa, kalbiyle. Bu da en zayıf imandır.*”³²⁴

Hadisler içinde, bundan daha şiddetli hadisler de vardır: Rivayet edildiğine göre Anbese b. Ebu Süfyan –Muaviye’nin Taif valisi idi- Abdullah b. Amr b. El-As’ın

³²¹ İbn Hibban, Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, *El-İhsan fî takrîbi Sahih-i İbn Hibban*,) Tertib. El-Farisî, Emir Alau’ddîn Ali b. Bülban(, (Tah. Şuayb el-Arnâvut), C.I-XVIII, Beyrut, Müessesetü’r-Risale, 1988. I, 523.

³²² Ebû Davud, "El-Malahım", 36.

³²³ En-Nevevî, *el-Mecmu’*, XVIII, 118

³²⁴ Müslim, "El-İman", 49.

arazisini almak isteyince, Abdullah, vuruşmaya hazırlandı ve hizmetçilerine silahlarını almalarını emretti sonra şöyle dedi: Ben, peygamberin “*Kim malını savunmak uğruna ölürse, şehid olur*” dediğini duydum.”³²⁵

Şayet silahla savunmak caizse, şüphesiz silahtan daha hafif şeylerle savunmak da caizdir. Dini savunmak canı savunmaktan daha önce gelir. Dinin kurallarının hiçbir engelleme görmeden değiştirileceği korkusu, geçici mal için duyulan korkudan daha önceliklidir.

Yine bir rivayet şöyledir: Büyük sahabi Ubade b. Es-Samit, Şam’da Muaviye b. Ebu Süfyan’ın yaptığı bazı aleni işlerden dolayı uyarıyor ve bu konuda kendine delil olarak bey’at hadisini gösteriyordu. Muaviye Hz. Osman’a bir mektup yazarak, Ubade b. Es-Samit’in Şam’ı kendisine yaşanmaz hale getirdiğini ve Şam ehlini kendisine karşı kışkırttığını söyledi. Ubade Hz. Osman’ın yanına geldiğinde şöyle dedi: Hz. Peygamberin şöyle dediğini duydum: *Benden sonra başınıza öyle insanlar geçecek ki, sizin güzel görmediğinizi size güzel göstermeye çalışacaklar, güzel gördüğünüzü kötü göstermeye çalışacaklar. Allah’a isyan edene itaat edilmez. Allah’ın adı ileriye sürülerek aldatılmayasınız!*³²⁶

Hz. Ebu Bekir’in Biat hutbesinde ve halife olduktan sonra söylediği şu sözleri hala münafik ve cahillere karşı bir delildir: Şayet iyi yaparsam, bana yardım ediniz. Kötü yaparsam beni doğrultunuz.³²⁷ Bu naslarda, ümmetin yöneticinin siyasetini eleştirme ve düzeltme hakkı olduğu prensibi yer almaktadır. Nitekim sahabe de, çeşitli bölgelerden Hz. Osman’a gelerek yönetimi hakkında tartışanlara ve valilerini ve emirlerini eleştirenlere itiraz etmemişlerdir. Zira onlar, bunu meşru bir hak olarak görüyordu. Sahabenin bu eylemlere ses çıkartmaması, yöneticinin eleştirilebileceğine, uzak yerlerden gelinerek şikayette bulunulabileceğine, istekler yerine getirilmeye kadar konağında yakın yerlerde beklenebileceğinin caiz olduğuna bir delildir.

Şimdi de, yöneticileri uyarmanın ve eleştirmenin (inkâr) caiz olduğuna dair birden fazla selef aliminden nakledilen ümmetin icmâ ettiğine dair rivayetleri buraya dercedeceğim.

³²⁵ Buharî, "Mezalım", 51.

³²⁶ Ahmed, *El-Müsned*, XXXVII, 429.

³²⁷ El-Meâfirî, Cemalü’-d-Din Abdülmelik İbn Hişam El-Humeyri, *Es-Siretu’n-nebeviyye li ibn Hişam*, (Tah. Mustafa es-Saka, İbrahim el-Ebyarî v.d), C.I-II, 2.B, Mısır, Şirketu Maktaba ve matbaa’tu Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladih, 1955, II, 661

Nevevi, emr bi'l-maruf ve nehy ani'l-munker'in vacip olduğu konusunda, Kitap, Sünnet ve ümmetin icmamnın var olduğunu, bunun hadiste 'din' olarak geçen 'nasihat'ın bir cüz'ü olduğunu ifade ediyor.³²⁸ Alimler şöyle demişlerdir: İyiliği emretme ve kötülüğü nehyetme, yöneticilere has bir durum değildir, aksine her bir Müslüman fert için de caizdir. İmamı'l-Haremeyn buna delil olarak Müslümanların icmamnı göstermektedir. Zira İslam'ın ilk iki döneminde, yönetici olmayanlar yöneticilere karşı iyiliği emretme kötülüğü nehyetme görevini yerine getiriyordu. Bunu yapanlar yönetici olmamasına rağmen Müslümanlar da bu durumu kabul ediyorlardı.³²⁹

Halkın yöneticinin yanlışını düzeltmesi İslam hukukuna uygundur ve Raşid halifelerin yöntemidir. Bunu ilk defa İslam'ın ilk halifesi Ebu Bekir (r.a.) gerçekleştirmiştir. Zira, halife olmasından sonra irat ettiği ilk hutbede şöyle demiştir: “Ey insanlar! Ben sizin başınıza –en hayırlınız olmadığım halde- getirildim. Eğer iyi şeyler yaparsam, bana yardımcı olunuz! Kötü şeyler yaparsam, beni düzeltiniz!...” Görüldüğü gibi bizzat kendisi yanlış yapması durumunda uyarılması gerektiğini söylüyor. O böylece, yönetime, halkın yöneticiyi kontrol etmesi gerektiği esasını ve yanlış yapması durumunda, doğrultulması için üzerine baskı yapmanın meşruiyetini de ortaya koymuş oluyor.

(12) Bu rejim, Müslüman olduğu varsayılsa bile –ki hiçbir zaman böyle olmamıştır- şu sebeplerden dolayı İslam'ın dışına çıkmıştır:

(a) Hiçbir zaman İslam'ın kurallarına göre hareket etmemektedir. Yönetim, Allah'ın indirdiği ile değildir. Suriye anayasası, doğu ve batı ülkelerinden alınmıştır. Bu anayasayı esas tutmak dinden çıkaracak bir küfürdür. Zira, Allah'ın indirdiğinden başka bir şeyle hükmetmek demektir. Allah Teala şöyle buyuruyor: “*Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, kafirlerin ta kendileridir.*”³³⁰

(b) Bu rejim haindir. İslam düşmanları ile açık bir şekilde işbirliğine gitmektedir. Bu da dinden çıkararak bir husustur. Zira Allah Teala şöyle buyuruyor: “*Ey iman edenler! Allah'ın öfkeleniği hiçbir kavmi dost edinmeyiniz. Onlar, kafirlerin, kabirdekilerden ümitlerini kesişi gibi ahiretten ümitlerini*

³²⁸ En-Nevevî, *el-Mecmu`*, II, 118.

³²⁹ En-Nevevî, *el-Mecmu`*, II, 118.

³³⁰ El-Maide, 5/44.

kesmişlerdir!”³³¹ Bir başka ayet de şöyledir: “*Ey iman edenler! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyiniz! Onlar birbirinin dostudur. Sizden kim onları dost edinirse, o da onlardandır. Allah zalim topluluğu hidayete ulaştırmaz.*”³³² Bu rejim, ümmetin düşmanına dosttur ve onun namına çalışıyor. Bu bile başlı başına, rejime karşı ayaklanmayı gerektiren bir sebeptir. Bu rejimler, ümmeti, ümmetin topraklarını, haklarını, maslahatını istedikleri gibi tasarruf etsinler diye düşmanlarına teslim etmişlerdir. Şinkîti şöyle diyor: Bu ayette zikredilen “kim onları dost edinirse, onlardandır” kısmının manası, Müslümanlardan Yahudi ve Hristiyanları dost edinenler demektir. Bu dostluk sebebiyle onlardan olmuş olurlar. Başka bir yerde de, bunların dost edinilmesinin, Allah’ın gazabını çekeceği ve cehennemde ebedi kalmaya sebep olacağı anlaşılmaktadır. Onları dost edinen, mümin olsaydı bunu yapmazdı. Bu mana şu ayetten anlaşılmaktadır: “Onlardan çoğunun kâfirleri dost edindiğini görürsün. Onların kendi elleriyle yapmış oldukları ve Allah’ın öfkesini çeken bu şey ne kötüdür. Onlar Cehennem ’de ebedidirler. Şayet, Allah’a, peygambere ve peygambere indirilene inanıyor olsalardı, onları dost edinmezlerdi. Fakat onların çoğu fasıktırlar.” (Maide, 80, 81). Başka bir yerde de, Cenab-ı Hak, neden bu işten uzak durulması gerektiğini beyan ederek, şöyle buyuruyor: ““Ey iman edenler! Allah’ın öfkeleniği hiçbir kavmi dost edinmeyiniz. Onlar, kafirlerin, kabirdekilerden ümitlerini kesişi gibi ahiretten ümitlerini kesmişlerdir!” (Mumtehine, 13)

(c) Namaz kılmadıkları gibi, namaz kılanlarla mücadele etmekte, mescitleri yıkmakta, Allah’ın kitabına saygısızlık yapmaktadırlar. Allah şöyle buyuruyor: “*Allah’ın mescitlerinde, Allah’ın adının anılmasını yasaklayanlardan ve mescitlerin harap olmasına çalışanlardan daha zalim kim vardır? Onlar için o mescitlere ancak korku içinde girmek vardır. Dünyada onlara rüsvalık vardır. Ahirette de büyük bir azap vardır.*”³³³

Şu hadise de kulak verelim. Hz. Peygamber bizi davet etti, biz de ona biat ettik. Biat için bize şart koştukları arasında “İyi günümüzde kötü günümüzde, zor günümüzde kolay günümüzde, kendimize onu tercih ederek dinlemek ve itaat etmek,

³³¹ El-Mümtehine, 60/13.

³³² El-Maide, 5/51.

³³³ El-Bakara, 2/114

yöneticilerle yönetim hususunda çekişmemek” ancak bunun devamında şu vardır: “Allah katında yanınızda bir delili olan, açık bir küfür görürseniz bu müstesna.”³³⁴

Diyorum ki, Şam’da olan herkes, bu küfre şahittir. Mesela, Esed’in heykeline ibadet etmek, din ve dinin kutsallarına sövmek, dinin yasakladığı şeyleri helal görmek... Kur’an-ı Kerim’e saygısızlık, Kur’an-ı Kerimleri parçalamak, mescitlerin duvarlarına küfür ifade eden sözler yazmak.

(d) Haram olduğu konusunda icmâ bulunan, şeyleri helal görmek. Mesela, iki tarafın rızası varsa, zinanın helal görülmesi, faizin, kumarın, şarap içmenin helal görülmesi. İbn Teymiyye şöyle diyor: “Bir kişi, hakkında icmâ bulunan bir haramı helal kabul ederse, hakkında icmâ bulunan bir helalı haram kabul ederse, dinin icmâ ile sabit olan kısmını değiştirirse, bütün fakihlerin ittifakı ile, mürted kafir olur. İki görüşten birine göre şu ayeti kerime bu gibi insanlar hakkında nazil olmuştur: “Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, kafirlerin ta kendileridir.”³³⁵ Yani Allah’ın indirdiğinden başkasıyla yönetmeyi helal görenler demektir.”³³⁶

(e) Yasal barışçı gösterilerde, silahsız Müslümanları kasten öldürmüştür. Allah Teala şöyle buyurmaktadır: “Kim bir inananı kasten öldürürse, onun karşılığı ebedi kalacağı Cehennem’dir. Allah ona gadap etmiş, lanet etmiş ve büyük bir azap hazırlamıştır.”³³⁷

Said b. Cubeyr şöyle diyor: Bu Kufe ehlinin hakkında ihtilafa düştüğü bir ayetti. Ben İbn Abbas’ın yanına giderek bu ayeti sordum. O şöyle dedi: “Kim bir inananı kasten öldürürse, karşılığı ebedi Cehennem’dir.” son inen ayettir. Onu nesheden bir ayet yoktur.”³³⁸

(f) Bu rejim, Nusayri bir rejimdir.³³⁹

3.3.3. Caiz Olduğunu Söyleyenlerin Fetvalarına Analitik Bir Bakış

Fakihlerin bir grubu (devrimci fakihler) dindarlığa yeni bir kavram getirdiler. Bu kavram da, devrimci ve değiştirmeci tabiata sahip protestocu ve mesaj verici

³³⁴ Buhari, "Fiten", 96; Müslim, "İmare", 1709.

³³⁵ El-Maide, 5/44.

³³⁶ İbn Teymiyye, *Mecmuatü'l-fetava*, III, 268.

³³⁷ En-Nisa, 4/93.

³³⁸ Buharî, "Tefsir", 68.

³³⁹ İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail İbn Ömer el-Kureyşî el-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (Tah. Ali Şîrî), C.I-XV, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1988, XIV, 95.

dindarlıktır. Böylece, Allah'a ibadet mefhumu, İslami bir yönetim kurma yolunda mücadeleyi içine alacak şekilde genişletildi.

Bu grup fakihlerin fetvalarında, üslupta dikkat ve görüşlerini desteklemek için açık delillerin güzel bir şekilde kompoze edildiği görülür. Böylece bunlar, genellikle fetva vermede en doğru yöntemi izlemektedirler. Ki aynı zamanda bu fetvalar, çoğunluğu itibariyle sulta fakihlerine cevap verme rolü de üstlenmektedir. Yukarıda zikredilen fetvalardan, Suriye İslam Konsey'inin fetvaları bu tür fetvalardır. Ancak bu fetvalarda, aynı zamanda devam etmekte olan mücadelenin tarifinde bir takım tutarsızlıklar da görülmektedir. Bu yüzden, bu fetvalarda çok sayıda çelişki mevcuttur. Bunun sebebi, sürekli olarak, devlet ve imameti kıyaslamaya çalışmalarıdır. Halbuki, bu iki kavram, birbirinden uzak iki ayrı sisteme ait kavramlardır.

Bunun sebebi, Konsey'in milli devlet ile uyuşması ve bunu fıkıh geleneği ile şekillendirmek istemesidir. Bu yüzden, çoğunlukla milli devleti İslamlaştırma çabası içine girmekte ve bu yüzden halkın mercciyeti, demokrasiye benzeye şura, İslam devletinin sivilliği, özgürlükler ve insan hakları konusunda ısrarcı olmaktadır. Arap dünyasında meydana gelen ayaklanmalar sırasında bu fakihleri bütün ayaklanmalarda, siyasi muhalefeti ve siyasi muhalefetin kullandığı gösteri ve grev gibi bütün modern araçları desteklediğini görüyoruz.

Bu grupta yer alan fakihlerin büyük çoğunluğu orta yolu takip etmeyi tercih etmişlerdir. Şöyle ki bunlar, genel olarak, zalim yöneticiye isyanın haram olduğu prensibini kabul etmişlerdir. Burada zalim yöneticiden kasıt, sahih bir biatla yönetici olan kişidir. Ancak, bu kişiler, yöneticiye karşı iyiliği emretme, kötülüğü nehyetme prensibinin uygulanmasını, asla isyan olarak değerlendirmemektedir. Bunun sebebi, iyiliği emretme ve kötülüğü nehyetme prensibi hakkında varit olan genel naslardır. Aynı zamanda, ehl-i sünnet imamlarından tevatürle nakledilen, yöneticileri aleni olarak uyarma eylemlerinin varlığıdır. Yine bir başka sebep, zalime karşı mazluma destek olunması, hakkın savunulması ve bunun Allah yolunda en büyük cihat olduğunu ifade eden hadis metinlerinin bulunuyor olmasıdır. Ancak, aynı zamanda bu fakihler içinde, zalime karşı isyanın caiz olduğu görüşünü benimseyenler de vardır. İçlerinden bir kısmı da, var olan rejimde bir meşruluk görmediği için, gücünü yitirmesiyle otoritesinin de yok olacağı görüşündedir.

Görüşlerindeki bu orta yolluluk ve özgürlüğe rağmen bu grubun fakihlerin yöneticilere karşı tutumlarında sürekli tereddüt içinde olduklarını görüyoruz. Asıllara dönüp, nasları okuduklarında fitneye düşme ve ümmeti sıkıntıya sokma endişesine kapılmaktalar. Sonra dönüp yöneticilerin durumuna ve dini nasıl zayi ettiklerine, münafıklara ne kadar yardım ettiklerine, kafirleri ne denli razı etmeye koştuklarına baktıklarında, bu yöneticilerin değiştirilmesinin zorunlu olduğuna ve şu anda yönetimde bulunanların, fakihlerin kitaplarında şartlarını detaylı bir şekilde açıkladıkları, hükümlerini beyan ettikleri yöneticiler olmadıklarına ve var olan devletin bir hilafet olmadığına dair duyguları güçlenmektedir.

Bu grup, gelişmekte olan olayların önceden planlı olmadığı ve rastgele geliştiğini düşünmektedir. Bütün bu olaylar, ortaya çıktıkları ülkelerde din, geçim ve namus konusundaki şiddetli baskılardan meydana gelen birikimin bir neticesidir. Zulüm ve engellemeler son noktaya ulaştığında, halk, gösteri ve devrimlerle kendini ifade etmek için patlamıştır. Bunların bir kısmında baskıcı rejimler de sona ermiştir. Bu gruba göre bu olaylar her ne kadar dış mihraklar tarafından önceden planlanmamış olsa bile, ancak bu mihraklar bu olaylara ellerinde geldiği kadar müdahale ederek, radikal İslamcı diye nitelendirdikleri kişilerin, olan olayların semeresini yememesi için gayret sarfetmişlerdir.

3.4. Görüşler Arasında Tercih

Bu devrimin, çağdaş âlimlerin çoğunluğuna göre, başından itibaren isyanla hiçbir ilişkisi yoktur. Bunun sebeplerini şöylece sıralayabiliriz:

1) Bu devrim, barışçı ve şiddete karşı bir devrim idi. Başlarda, gösterilere katılanlarda silah yoktu. Ancak bir kısmı Hz. Hüseyin'in yaptığı gibi, canını ve şerefini korumak amacıyla silah taşımak zorunda kaldı.

2) Suriye'deki yönetim, İslami bir yönetim olmaktan çok kafir bir yönetim olmaya yakındır.

3) Yöneticilerimiz, sadece görevlerini yerine getirmemekle kalmadı, üstelik İslam'la da mücadele ettiler. Düşmanlarla işbirliğine gittiler. Hava sahasını onlara açtılar. Kötülük her tarafa yayıldı ve fitne hâkim oldu.

4) Bu barışçı devrim, etrafında taraftarlar toplamış bir şahsın isyanı şeklinde ortaya çıkmadı. Bir ümmetin ayaklanması olarak ortaya çıktı. Ümmetin cumhuru

hakkında nasıl yöneticiye karşı ayaklandılar denilebilir ki. Üstelik ayaklanma silahsız bir şekilde başlamıştı.

Bütün bu sebeplerden dolayı, bu devrimlerin isyandan çok, iyiliği emretme, kötülüğü nehyetme prensibi çerçevesinde gerçekleştiğini düşünüyoruz. Bu devrimler esnasında, dine aykırı bazı şeylerin yapılması ve bir takım ihlallerin vuku bulması bu temele zarar vermez. Zira buna benzer aykırılıklar, kafir düşmana karşı yapılan cihatta da meydana gelebilir. Bu durum cihadın meşruiyetine zarar vermez.

Üstelik eski-yeni âlimlerden birçoğu zalime karşı ayaklanmanın caiz olduğunu kabul etmektedir. Hatta vacip olduğunu söylemektedir. Ancak onlar, zalim yöneticiye karşı isyanda, bu isyan neticesinde meydana gelecek fayda ve zarara bakılması gerektiği şeklinde fetva vermektedirler. Zira hâkim yöneticinin, öldürme, intikam alma, sistemi, polisiyle, askeriyle, memurlarıyla inanan halkın hizmeti için kullanmak yerine, kendi zulmü ve baskısı için kullanma gücü vardır.

Bununla birlikte, bu düşüncenin pratiğe geçirilmesinde ve eylemler neticesinde ortaya çıkacağı hesap edilen fayda ve zararın (maslahat-mefsedet) değerlendirilmesi tarih boyunca ve günümüzde büyük hatalar yapıldığını düşünüyorum. Âlimlerden birçoğu, bu isyanın fitnelere, kaoslara ölümlere, düzen ve istikrarın bozulmasına sebep olacağını düşünmektedir. Bu düşünce, onların bu tür ayaklanmalara taraftar olmamasına yetmektedir.

Gerçek ise şöyledir: Müslümanların ve İslam dininin maruz kaldığı sıkıntılar ve zayıflık, ümmette meydana gelen bozukluk, değersizlik, köleleştirme, düşmanlara hizmet ve mallarının talan edilmesi meseleye şöyle bakmamızı gerektirmektedir: Zalim yöneticinin hükmünün sarsılması ve bazı ölümlerin meydana gelmesi, son senelerde ve son birkaç on yılda yaşadığımız olaylara bakarak çok daha hafiftir.

Ancak, hakka taraftar olanlar, kendilerini hak yolunda feda edecek olanlar az olunca, zalime karşı ayaklanılmaması fetvası isabetli olabilir. Zira bu durumda, ayaklanan kişiler, yönetici tarafından, ezilecek ve kendilerine cahil, gafil, dünya işlerine dalmış olan Müslüman kardeşlerinden de yardım gelmeyecektir. Suriye devrime yola çıktığında, şuur ve insanların hak ve hürriyetleri düşüncesi genel olduğu için, herkes, alt tabaka, üst tabaka, cemaatler, topluluklar, etnik gruplar, dinler gibi her taraftan destek olanların varlığına inandı. Hatta diğer halklar da devrime destek olmak için kendi ülkelerinde yürüyüşler yaptılar. Bu durumda fetvada ağır basan kefe, gösterilere

katılmanın, zalim ve zulme isyan etmenin, rejimi yaptığı kötülüklerden alıkoymanın, meşru taleplerin ve İslam dini ve diğer dinler tarafından belirlenen hakların yerine getirilmesini istemenin vacip olduğu görüşü oldu.

Şüphe yok ki, bu gösteriler, Allah'ın bütün ümmeti bağlayan farzlarından bir farzını yerine getirmektir. Bu da iyiliği emretme kötülüğü nehyetme prensibidir. Ancak, bu eyleme, devletler, rejimler ve yöneticiler, intikamla, baskıyla, işkence ile itham yalan ve tezviratla, dövme ve öldürmelerle mukabele etmeye başlayınca, bu durumda, yönetici ve yöneticinin yanında yer alanlar saldırgan durumuna düşmekte ve asıl caydırılması gereken taraf olmaktadır. Reddedilmesi gerekenler ve fitne çıkararak taraf bunlar olmaktadır. Yoksa kendi hakkını veya bütün insanların ve Müslümanların haklarını talep edenler değil.

Devrimin aslında hiç yapılmaması gerektiğini düşündüren, ölümler, işkenceler ve tutuklamalar gibi fitneler karşısında ben şu kanaati taşıyorum:

1) Yöneticilerin ve rejimlerin şu gördüğümüz zulüm ve fesadına katlanmak, seneler geçtikçe nihayetinde hakların tamamen ortadan kalkması ve dinin yok olmasına ulaşacak şekilde daha fazla fesat, zulüm, değersizlik ezilmişlik, işkence ve dinden uzaklaşmaya sebep olacaktır. Daha sonra da Hz. Peygamberin İslam'ın ilk dönemlerinde Allah'a dua etmesi ve yapılan eziyetlere tahammül etmesine benzer şekilde dua etmek ihtiyacı hissedeceğiz. Öyleyse, zayıf olmamıza rağmen şu an harekete geçmemiz, daha zayıf bir duruma düşmemizden ve dine, hakka ve iyiliği emredip kötülüğü nehyetmeye destek olmaktan aciz kalmamızdan daha evladır. Âlimlerin bir kısmının hikmet dediği şeyin ne bir neticeye ulaştığını ne de bir zulmün kaldırılmasına sebep olduğunu gördük. Aksine durumumuz daha da kötüye gitti.

2) Fesat, zulüm ve dinin ve hakkın ortadan kalkacağı bir durum içerisinde kalmak fitnenin tam kendisidir. Dini ayağa kaldırmak ve insanları Allah'ın gerçek hükmüne râm etmek yolunda dökülen her kan azdır. Allah Teâla, fitnenin öldürmekten daha büyük ve şiddetli olduğunu beyan ediyor. Fitne öldürmekten ibaret değildir. Fitne, öldürmekten daha fazla bir şeydir. Bu şu demektir: Biz öldürmeyi kabul edebiliriz fakat fitneyi kabul etmeyiz; fitneyi ortadan kaldırmak için kaybedilecek her can azdır. Başka ayetlerde de fitnenin, Allah'ın hükmünden başkasının hükmü altında olmamız ve Allah'ın dininden başkasına boyun eğmemiz olduğu beyan ediliyor. Allah bize, Allah'ın hükmüne ulaşınca ve Allah'ın dinine boyun eğinceye kadar savaşmamızı –ki bunun

içinde ölüme maruz kalmamız da vardır- emrediyor. Ki böylece, batılın ve zulmün yönetim fitnesini ortadan kaldırabilelim. “Onlarda fitne yok oluncaya ve dinin tamamı Allah’ın oluncaya kadar savaşın” (Bakara, 193). Bu ayet savaşmanın fitneyi devam ettirdiğini belirtiyor. Öyleyse bize düşen, zulüm ve batılın hakim olma fitnesine son vermek için savaşmamızdır. Şayet, savaşılmayacak ve gösteri yapılacaksa, bu fitne nasıl sona erdirilebilecektir.

Gösteriler, fitnenin, zulmün ve despotluğun kaldırılmasına vesile oluyorsa, bizim birbirimizi desteklememiz gerekmektedir. Hak için kardeşini desteklemekten geri duran kişi, despot zâlime yardımcı oluyor ve batıla can suyu veriyor demektir. Bu kişi fitneye sebep oluyor ve var olan fitneyi kökleştiriyor demektir. Aynı şekilde, yöneticiye itaat emri ve şiddet kullanmanın yasaklanması da, fitne, kaos ve kargaşaya yol açmasını diyer. Bu yüzden, sivil barışı korumak için silahlı ayaklanma haramdır. Ancak bizim durumumuzda, fitneyi, kaos ve kargaşayı yayan rejimdir. Bu yüzden rejim rejim olmaktan çıkmış ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar çetesine dönüşmüştür. Öyleyse bizim, onları bertaraf etme, kendimizi, ailemizi mallarımızı ve namuslarımızı koruma hakkımız vardır. Bu konuda birbirimize yardım etmemiz de gerekiyor. Yoksa bu katiller kendi başına kalanları zayıflığından dolayı kolay lokma yapacaklardır. Yani her birimize teker teker saldırılmaması için, vakit kaybetmemeliyiz.

Gerçekleşen bu devrimler, -zalimlerin iktidarda kalmasının sebep olacağı fesat, öldürme, hak ihlalleri ile kıyaslandığında- ümmetin en az zararlı zalimleri azletme kudretine sahip olduğunu göstermektedir. Hatta bu zalimler başta kalsalar, ümmeti düşmanına teslim edeceklerdir ki, fesadın en tehlikelisi ve en kötüsü budur. Zira, hâkimiyetin varlığının amacı, ümmeti ve devleti düşmanından korumaktır. Şayet, hâkimiyet aksine sebep oluyorsa, meşruiyetini kaybetmiş demektir. Ebu Hureyre Hz. Peygamber’den şöyle bir nakil yapmaktadır: “*İmam, arkasında durularak savaşılan ve koruma görevi gören bir kalkan gibidir. Şayet, takvayı emredip, adaletli davranırsa, yaptığıının sevabını kazanmış olur. Başka bir emrederse, o da onun aleyhine olur.*”³⁴⁰ O zaman arkasında düşmanı saklayarak bizimle savaşmasını sağlayan, hatta düşmanı getirip ümmete musallat edene ne demeli!?

³⁴⁰ Müslim, "İmare", 1841.

Bu devrimlerle sadece zulmün kaldırılması, zalime kısas uygulanması, mazluma destek olunması gerçekleşiyor bile olsa, bu haliyle bile Allah'ın en çok sevdiği ve bizim de en çok yerine getirmemiz gereken amellerden biri olacaktır.

Her halükarda daha önce de zikrettiğim gibi, devrim hakkındaki hüküm, vaki olup olmadığına göre değişmektedir. Zira devrimin ortaya çıkaracağı beklenmedik sonuçlar olabilir. Devrime katılanların düşünmediği bir mecraya kayabilir.

Buradaki komplo ve planlama, destekçi müftülerinin iddia ettiği gibi zâlim yöneticiye karşı değil, halka ve devrime karşı kurulmaktadır.

SONUÇ

Tarihi olarak, İslam siyaset fihkî, hüküm ve merciiyet konusunda dini meşruiyete dayanan bir hâkim otoritenin gölgesinde şekillenmiştir. Bu otorite çerçevesinde fakihler yasama görevini yerine getiriyorlardı. Siyasi otoriteden bağımsız olarak dini görevleri üstleniyorlardı. Adeta ihtisasa dayalı bir görev dağılımı vardı: İmam/başkan, sadece siyasetle; fakih, daha hicretin ilk yıllarında gelişmeye başlamış olan çeşitli metodolojiler ve kaynaklar ışığında, dini işlerle, yasamayla ve fetva verme ile ilgileniyordu. Devlet de, dini ve idari işleri yerine getiriyordu. Bunlar, dinin korunması (hifzu'd-din) ve dünya siyaseti (siyasetu'd-dunyâ) olarak kavramlaştırılmıştı. Modern devlet ortaya çıktığında, devlet dinden ayrıldı, böylece fıkıh ve fakih marjinalleşti. Hâkimiyet beşerî kanunlara geçti ve yeni bir görev ortaya çıktı. Geçmişte fukahanın yürüttüğü faaliyeti 'hukukçu' adı verilen kitle üstlendi. Böylesi bir durumda karşısında, büyük ve tarihe kök salmış mirası ile –ki bu inanca göre şeriatın hükmüdür- düşünce dünyasına, kaynaklarına tamamen yabancı fakat içinde yaşamak zorunda olduğu gerçek arasındaki kopuş ikilemi, fakihin kavram dünyasını altüst etti. İşte tam bu noktada, fakihlerin bu ikileme bakış açıları farklılaştı ve bu yüzden, daha önce bahsetmiş olduğumuz, geleneksel fakihler (devletçi/gelenejsel fakihleri) ve aktivist fakihler (devrimci fakihleri) şeklinde bölünme ortaya çıktı.

Bu yüzden fetva, devletin yanında olan ile devrimin yanında olan taraflar arasında bir mücadele arenasına dönüştü. Resmi din kuruluşu, fetva ve hutbe başta olmak üzere dini söylemler yoluyla ayaklanan toplulukları kontrol altına almasında, devletin en önemli araçlardan birisi oldu. Fakihlerin bu iki örneğinin durumu bizzat fetva verme ameliyesine kadar uzanan bir değişim süreci içinde daha da belirginleşti. Bu değişim, fetvanın kaleme alınışından ve fonksiyonundan başlıyor, diline, müftünün rolüne ve çalışma alanına kadar uzanıyordu. Devlet fakihleri, takındığı tavırla, içinde çalışmakta olduğu modern devletin bütün icraatlarının üzerini çiziyor, ortada bir hilafet devleti veya tarihi bir devletten başka bir şey görmüyordu. Sonra da bilinçli veya bilinçsiz

olarak, rejimin siyasi söylem ve dilini ödünç alarak, dinî olanla siyasî olanın iç içe girdiği birtakım görevler icra ediyordu. Devrim/aktivist fakihe gelince, o da dindarlığa ilişkin yeni bir kavram getirmişti. Bu da devrimci ve değişimci tabiata sahip protestocu ve mesajcı kavramdı. Zira Allah'a kulluk kavramını, İslami idareyi kurma yolunda mücadeleyi de içine alacak şekilde genellemişti. Sözün özü, her iki grup da, modern millî devlet gölgesinde siyasal fikhî yorumlama konusunda şaşkınlık yaşıyordu.

İşaret ettiğimiz bu bölünme, bir mücadele ve çekişme şeklini aldı. Fakat bu, dinin varlığı ve insanlar üzerindeki etkisi çerçevesinde değil, birbiriyle çatışan iki farklı suret almış olan bu varlığın format ve fonksiyonu çerçevesinde oldu. Bu formatlarda, bir yanda, siyasi rejime eklemlenmiş ve onu destekleyenler, diğer yanda, rejime muhalif olanlar ve protesto edenler yer almaktaydı. Devrimleri destekleyen veya karşı çıkan fetvalara bakıldığında bu açık bir şekilde görülecektir. Bu, din üzerindeki siyasi çekişmenin hâlâ önemli ve büyük bir yer işgal ettiğini göstermektedir. Özellikle de, devrimin gerçekleştiği ve genel itibarıyla muhafazakâr toplum olarak bilinen toplumlarda bu böyledir. Dahası, hâlâ devrime konu olan ülkelerdeki siyasi rejimler, kaybettikleri siyasi meşruiyeti telafi etmek için dini meşruiyete sığınmaktadır. Devlet fakihi de, muhalifler karşısında bu meşruiyeti sağlama ve savunma rolünü üstlenmiştir. Fakat paradoks şudur ki, devlet fakihleri siyasi rejimin mutlak dini bir meşruiyeti olduğunu dile getiriyorlardı. Bunu yaparken, ayetleri, hadisleri, eski fikhî kitaplarındaki fikhî hükümleri bu rejime itaat edilmesinin zorunluluğu konusunda delil olarak kullanıyorlardı. Bunun karşısında, var olan rejimlerin meşruiyetinin bulunmadığını söyleyenler, bu rejimlerin meşru olmadığını ispat etmek için söylemlerinde siyasi ve dini sebepleri bir arada zikrediyorlardı. Hâlbuki bu durum onları, çağdaş siyasi düşünceye daha yakın kılmaktaydı.

Suriye'de ayaklanmanın ortaya çıkışından sonra ise, meydana getirdiği neticelere ve ayaklanmanın içinde yer alıp onu idare edenlere bakarak, bu dini sevenlerin tutumlarında farklılıklar meydana geldi. Bu sebeple üç taraf oluştu denebilir. Bunlar iki uç tarafta ve ortada yer alanlardır. Bunların en doğrusu ortada yer alandır.

Birinci taraf: Çok iyimser olanlardır. Bu olaylara ve olaylar neticesinde rejimin baskısının hafiflemiş olmasına, İslam'ın bazı hükümlerinin tatbik edilmeye başlanmasına bakarak, olan biteni, İslam ve Müslümanların nihai zaferi olarak görenler.

Eski dönemi geride bırakarak onun yerini alan bu yeni dönem, İslam'ın yeryüzünde güç bulacağı ve insanlar arasında dini hükümlerin geçerli olacağı dönemdir.

İkinci taraf: Birinci tarafın tam aksi istikametinde yer almaktadır. Olan bitenden dolayı son derece karamsarlığa kapılmışlardır. Bu onların her konuya şüpheyile yaklaşmasına sebep olmaktadır. Onlara göre değişen bir şey yoktur. Bu yüzden, bu olaylar sebebiyle zail olan şerre ve ortaya çıkan hayra önem vermemektedirler. Olaylara katılanlara ve onlara destek olanlara karşı bir tavır benimsemişlerdir.

Vasat Tutum: Bu olayların iyiliğe kapı açacağı düşüncesindedirler. İslam'ın sesinin yükselmiş olması ve açılan hayır kapıları onlara mutluluk vermiştir. Aynı şekilde kapanan şer ve zulüm kapıları ve iktidardan uzaklaştırılan zalimler de mutluluk kaynağıdır. Ancak onlar bütün bunlara rağmen, olan biteni İslam'ın nihai zaferi ve Müslümanların yeryüzüne hâkimiyeti olarak değerlendirmemektedir. Zira bunun şartları henüz oluşmamıştır. Şu an bunun için birçok engel vardır. Belki de gerçekleşen değişimler bu engellerin ortadan kalkmasına sebep olacak, böylece Allah'ın vadettiği zafer gerçekleşecektir. Bu olaylar muhtemeldir ki, iki dönem arasında bir köprü vazifesi görecektir: din ve dindarlarla savaşılan, İslam'ın hayattan uzaklaştırıldığı zulüm döneminin yok olduğu ve İslam'ın hâkim olacağı dönem.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AFFANE, Husamuddin, *Fatâvâ yes'eluneke*, C.I-XIV, Kudus, El-Maktebe'l-İlmiyye Ve Dâru't-Tayyib, h.1427-143.

ALÂEDDİN EL-BUHÂRÎ, Abdülaziz, *Keşfü'l-esrâr an Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, C.I-IV, (Tah. Abdullah Mahmud Muhammad Ömer), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

ALÂÜDDÎN-İ HASKEFÎ, Muhammed b.Ali b.Muhammed Ed-Dımaşki, *ed-Durru'l-muhtâr fi Şerhi Tenvîri'l-ebşâr*, (Tah. Abdunna'im Halil Ibrahim), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

ÂMİDÎ, Ebü'l-Hasan Seyfuddin Ali b. Muhammed b. Sâlim, *El-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, C.I-IV (Tah. Abdurrazzak Afifi) , Şam, Elmektebu'l-İslami, 't.y.'

ASBAHÎ, Mâlik b. Enes b. Mâlik b.Ebi Âmir, *El-Müdevvenetü'l-kübra*, C.I-IV, (Tah. Zekeriya Umeyrat), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994

BÂBERTÎ, Muhammed b.Muhammed Ekmelüddîn, *El-Înâye Şerhü'l-Hidâye*, C.I-X, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 't.y.'

BEYHAKÎ, Ahmed b.Hüseyin, *Menakıbu's-Şâfiî*, C. I-II, (Tah. Ahmed Sakr), Mısır, Maktabatu Daru't-Turas, 1970

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u'l-müsnedi's-sahîhi'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, C.I-VI, 3.B , (Tah. Mustafa el-Buğa), Beyrut, Dâru İbn Kesir, 1987.

BURHANFÜRÎ, Ala'uddin Ali El-Müttak b.Husamuddin El-Hindi, *Kenzul-ummâl fi sunenil-ekvâl vel-efâl*, C.I-XVI, 5.B, (Tah. Bakrî el-Hiyyanî v.d), Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1981.

BÛTÎ, Muhammad Sâid Ramazan, *Min süneni'llâh fi 'İbadih*, Dimaşk, Daru'l-Fikr, "t.y"

CESSÂS, Ebû Bekr Râzî Ahmed İbn Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, C. I-V, (Tah. Muhammed es-Sadik Kamhavi), Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî,1405

CEZÂİRÎ, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî, *Tevcihü'n-nazar ila usûli'l-eser*, C.I-II, (Tah. Abdulfettâh ebû Gudde), Halep, Mektebetü'l-Matbuat Al-İslamiyye, 1995.

CUHANÎ, Mani' İbn Hammad, *El-Mevsuâ el-muyessere fi'l-edyan ve'l-mezahib ve'l-ahzab el-mu'sire*, C. I-II, Dâru'l-Nedve el-Alamiyye "y.y", "t.y"

CÛRCÂNÎ, Ali b.Muhammed el-Ali, *et-Târifât*, (Tah. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l- Arâbî, h.1405.

CÛVEYNÎ, İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâ'li Abdulmelik b.Abdullah b.Yusuf b. Muhammed Abdullah b. Hayve, *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, C.I-II, 4.B, (Tah. Abdul Azim Mahmud Dib), Mısır, Dâru'l-Vefa, h.1417

DEHÎL, Abdurrahmân b.Muhammed, *el-Fetvâ*, 'y.y', 'y.y', 2007.

DEHLEVÎ, Ahmed b. Abdurrahim Ömerî, *Ikdü'l-cîd fi ahkâmi'l-ıctihâdi ve't-taklîd*, (Tah. Muhebbüddin el-Hatip), Mısır, Elmatba'a Es-Selefiyye, h.1385.

DESÛKÎ, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b.Ahmed b. Arâfe, *Hâşiyetu'-Desûkî 'alâ's-Şerhi'l-kebîr*, C.I-IV, (Tah. Muhammed 'Allîş), Beyrut, Dâru'l-Fikr , 't.y'.

DÛSKÎ, Muhsin Salih Mulla Nebî Salih, *Devabitu'l fetva fi's şerî'ati'l-İslamiyye*, 2.B, Suudi Arabistan, Mektebetu Nizâr, 2007

EBÛ DAVUD, Süleyman İbn El-Eş'as İbn İshak, *Ez-Zühd*, (Tah. Ebu Temim Yasir b. İbrahim b. Muhammad, v.d), Halvan, Daru'l-Mişkat, 1993.

EBÛ DAVUD, Süleyman b.el-Eş'as b. İshak, *Es-Sünen*, C.I-IV, Beyrut, Dâru'l Kitabi'l Arabî, 't.y.

EBU MANSÛR EL-EZHERÎ, Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-luġa*, C.I-VIII, (Tah. Muhammed Avad Mu`rib), Beyrut, Dâru İhyâi et-Turâsi'l-'Arabî, 2001.

EBU YAHYA EL-ENSÂRÎ, Zekeriyâ b. Muhammed, *Gâyetü'l-vüsül Şerhu Lübbü'l-usûl*, Mısır, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabîyye , 't.y'.

EBU YAHYA EL-ENSÂRÎ, Zeynüddin Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed Zekeriyâ, *Esna'l-metâlib Şerhu Ravzi't-tâlib*, C. I-IV, (Tah. Muhammad Muhammad Tâmir),Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

EŞKÂR, Muhammed Süleymân Abdullah, *el-Futya ve menâhicü'l- ifta'*, Kuveyt, Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 1976.

FARĀHĪDĪ, al-Ḥalīl b. Aḥmad Abū ‘Abd ar-Raḥmān, *el-‘Ayn*, C. I-VIII, (Tah. Mehdi El-mahzumi ‘v.d.’), Beyrut, Dâru’l- Hilal, ‘t.y’.

FĪRŪZÂBÂDĪ, Muhammed b. Ya`kûb, *el-Kâmûs el-muhît*, 8. B, Beyrut, Müessesetü’r- Risâle, 2005

FULLĀNĪ, Sâlih İbn Muhammed İbn Nuh El-Ömeri, *İkâzu’l himem uli’l-ebşâr li’l-iktidâi bi-seyyidil-muhâcirîn ve’l-ensâr*, Beyrut, Dâru’l-ma’rife, 1398

GAZALÎ, Ebû Hâmid Muhammed b.Muhammed, *el-Mustasfâ fi ilmi’l-usûl*, (Tah. Muhammad Abdusselam Abduşşafi), Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l- İlmiyye, h.1413

GAZALÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi’d-dîn*, C. I-IV, Beyrut, Dâru’l-ma’rife , "t.y".

GELİBOLİ ŞEYHZÂDE, Abdurrahman b. Muhammed Süleyman Maruf ŞEYHİZADE, *Mecmau’l-Enhur fi Şerhi Mülteka’l-ebhur*, C. I-IV , (Tah. Halil İmran El-Mansur), Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998.

HÂKİM EN-NÎSÂBŪRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, *El-Müstedrek ala’s-Sahîhayn*, C. I-IV, (Tah. Mustafa Abdu’l-Kadîr Âta), Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990.

HATÎB el-BAĞDÂDÎ, Ahmed b. Ali Ebu Bekir, *el-Fakih ve’l-mütefakkih*, C. I-II, (Tah. Adil b. Yusuf El-Azazi), Suudi Arabistan, Dâru İbni’l-Cevzi, h. 1417.

HATÎB EŞ-ŞİRBÎNÎ, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Muğnil-muhtâc ilâ marifeti me’âni elfâzi’l-Minhâc*, C. I-VI, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994

HATTÂB, Ebu Abdullah Muhammed b.Muhammed b.Abdurrahman El-Mâlîki El-Magribi, *Mevâhibü’l-celîl fi şerhi Muhtasari Halîl*, C. I-VI, 3. B, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 1992.

HÜSEYNÎ, Muhammed Raşîd b. Ali Rıza b. Muhammed Şemsüddin b. Muhammed Bahâü’ddîn, *Tefsir’ul-Kur’ân’il-Hakîm (Tefsîru-l Menâr)*, C. I-XII, El-Hey’etü’l- Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitab, 1990.

İBN ÂBĪDĪN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz ed-Dimeşkî, *Hâşiyetü Reddi’l-muhtâr alâ ed-Dürri’l- muhtâr Şerhu Tenvîrü’l-ebşâr Fikhu Ebî Hanîfe*, C. I-III, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 2000.

İBN ARABÎ, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed El-Meâfirî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, C.I-IV 3. B, (Tah. Muhammed Abdülkader A’ta), Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003

İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, C. I-XXX, Tunus, Dâru Sihnûn li'n-Neşr ve't-Tevzi`, 1997.

İBN BÛLBAN, Emir Alau'ddîn Ali El-Farisî, *El-İhsan fî takrîbi Sahih-i İbn Hibban*, C. I-XVIII, (Tah. Şu'ayb el-Arnâvut), Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1988

İBN EMÎR HÂC, Muhammed b. Muhammed Şemsuddîn, *et-Takrîr ve't- tahbîr fî ilmi'l-usûl*, C. I-III, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996.

EL-BASRÎ, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ali, *el-Mu'temed fî usûli'l-fikh*, C.I-II, (Tah. Halil Elmays), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l- İlmîyye, h.1403.

İBN HACER EL-HEYTEMÎ, Ebu'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed, *Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*, C.I-X, Mısır, el-Maktabatu't-Ticariyye el-Kübra, 1983.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ahmed b. Ebü'l-Fadl, *Fethü'l-Bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*, C. I-XIII, (Tah. Muhammed Fuaad Abdalbaki, v.d), Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, h,1379.

İBN HAMDAN, Ahmed b. Hamdân en-Numeyrî el-Harrânî, *Sifetü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müsteftî*, 3. B. (Tah. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî), Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, h. 1397.

İBN HANBEL, Ahmed, *el-Müsned*, C. I-L, 2. B, (Tah. Şuayb Arnâvut v.d), Beyrut, Müessesetü'r- Risâle,1999.

İBN HAZM, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said Ez-Zâhiri, *el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal*, C,V, Kahire, Maktabatu'l Hanci , "t.y."

İBN HAZM, Ebu Muhammed b. Ali b.Ahmed b. Said Ez-Zâhiri, *el-Muhalla bi'l-âsâr*, C. I-XIII, Beyrut, Dâru'l-Fikir, 't.y.'

İBN HAZM, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said Ez-Zâhiri, *el-İhkâm li-usûli'l-ahkâm*, C. I-VIII, Mısır, Dâru'l-Hadis, h.1404.

İBN HİŞAM, Cemalü'd-Din Abdul Melik El- Humeysi El-Meâfirî, *es-Siretu'n-nebeviyye li İbni Hişam*, C. I-II, 2.B, (Tah. Mustafa es-Saka, İbrahim el-Ebyarî v.d), Mısır, Şirketu Maktaba Ve Matbaa'tu Mustafa El-Babî El-Halebî Ve Evladih, 1955.

İBN HÜMAM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî, *Fethu'l-kadîr*, C.I-X, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 't.y.'

İBN KAYYÎM EL-CEVZİYYE, Muhammed b.Ebi Bekr Eyyûb ez-Zer'î, *el-Fevâ'id*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye,1973

İBN KAYYÎM, Muhammed b. Ebi Bekr Eyyûb ez-Zer`î, *Zâdu'l-meâdfi hedyi hayri'l-ibâd*, C.I-V, 27.B, Beyrut, Müessesetü'r- Risâle,1994

İBN KAYYÎM, Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb ez-Zer`î, *Î`lâmü'l-muvakki`în an Rabbi'l-alemîn*, C.I-IV, (Tah. Tâhâ Abburraûf Sa`d), Beyrût, Dâru'l- Cîl, 1973.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fida İsmail İbn Ömer İbn Kesîr el-Dımaşkî el-Kureyşî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, C.I-XV, (Tah. Ali Şîrî), Beyrut, Dâru İhyâi' et-Turâsi'l-Arabî, 1988.

İBN KUDÂME EL-MAKDİSÎ, Ebû Muhammed Muvaffaküddîn Abdullah b. Ahmed, *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fî usûli'l-fikh alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, 2.B.,) Tah. Abdulaziz Essa`id) , Suudi Arabistan, İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi, h.1399

İBN KUDÂME EL-MAKDİSÎ, Muvaffakaddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *El-Muğni*, C.I-X, Beyrut, Dâru'l-Fikr, h,1405

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezîd Ebu Abdullâh el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, C. I-II, (Tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrut, Dâru'l-Fikir, 't.y.'

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukarrem el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânü'l-Arab*, C.I-XV, Beyrut, Dâru Sâdir, 't.y.'

İBN MÜFLİH, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed El-Makdisi, *el-Adabü's-şer'iyye ve'l-minahu'l-mer'iyye*, C. I-III, Riyad, Âlemü'l-Kütüb, "t.y".

İBN NECCÂR, Takıyyüddin Muhammed b.Ahmed El-Fütûhi, *Şerhü'l-Kevkebi'l-münîr*, C.I-IV, 2.B, (Tah. Muhammed ez-Zuhayli), Suudi Arabistan, Mektebetü'l-Abikan, 1997.

HAMEVÎ, Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Hamevî el-Mısırî, *Gamzü uyuni'l-besair fî şerhil-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, C.I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

İBN SALÂH, Osmân b. Abdirrahmân Eş-Şehrezûrî Ebû Amr, *Edebu'l-müftî ve'l-müstefî*, (Tah. Muvaffak Abdullah Abdulkâdir), C. I-II, Beyrut, Mektebetü'l- Ulûmu'l-Hikem: Âlemü'l- Kütüb, h. 1407.

İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmuatü'l-fetava*, C, I-XXXV,(Tah. Abdurrahman İbn Muhammed İbn Kasım), Suudi Arabistan, Mucamma'ul Malek Fahd,1995.

İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Minhacü's-sünneti'n-nebeviyye fî nakzi kelami's-Şiâ'ti'l-Kaderiyye*, C.I-VIII, (Tah. Muhammad Rişad Salim), Kahire, Müessesetü Kurtuba, "t.y"

KÂDÎ EBÛ YA'LÂ EL-FERRÂ, Muhammed b. el-hüseyin, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, (Tah. Muhammed Hamid el-Faki), Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000

KARADAVÎ, Yusuf, *el- İctihâd fî şeria`til-İslamiyye*

KARADAVÎ, Yusuf, *el-Fetva beyna'l-indibat ve't-teseyyüb*, <http://feqhweb.com/dan3/uploads/1381597779255.pdf> (13/07/2017)

KARÂFÎ, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs, *Şehu Tenkihi'l-fusûl*, (Tah. Tâhâ Abdurra'uf Sa'd), Mısır, Şarikatu't-Tiba'til-Fenniye El-Müttehede, 1973

KARÂFÎ, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs, *el-İhkâm fî temyizi'l-fetâvâ ani'l- ahkâm ve tasarrufâti'l-kâdî ve'l-imâm*, 2.B. (Tah. Abdulfettâh ebû Gudde), Beyrut, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 1995.

KARÂFÎ, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs, *Envâru'l-burûk fî envâi'l-furûk*, C.I-IV, Suudî Arabistan, Âlemü'l-Kütüb, 't.y.'

KİNDÎ, Abdurrezzak, *Et-Teyşîr fî'l fetva*, Beyrut, Müessesetü'r- Risâle Nâşîrûn, 2008

KOMİSYON, *Mecelletü'l-ahkâm el-adliyye*, (Tah. Necip Havavini), Karatşî, Nur Muhammed Ticaret Kütüb Âram Bağ, "t.y"

KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Ferah El-Ensârî El-Hazrecî Şemsüd-Dîn, *el-Cami' li ahkâmi'l- Kur'an = Tefsîru'l- Kurtubî*, C. I-XX, 2.B, (Tah. Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfeş), Kahire, Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964.

KURTUBÎ, Yûsuf b. Abdullah İbn Abdülber En-Nemeri Ebu Ömer, *Câmi'u beyâni'l-İlmi ve fadlihi*, C. I-II, (Tah. Abilaşbal ez-Zuhiyeri), Suudi Arabistan, Dâru İbni'l Cevzi, 1994

MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Habib, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 2.B, Kahire, Mısır, Dâru'l-Hadis, "t.y".

MERDÂVÎ, Ali b. Süleyman Ebü'l-Hasen Alâüddîn, *Et-Tahbîr Şerhü't-Tahrir fî usuli'l-fikh*, C. I-VIII, (Tah. Abdurrahman Cibrin 'v.d. '), Suudi Arabistan, Maktabatur-Raşad, 2000.

MUHAMMED REŞİD RIZA, *Tefsir 'ul-Kur'an'il-Hakim (Tefsiru-l Menâr)*, C.I-XII, El-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitab, 1990.

MUZYENÎ, Halid, *El-Fatva ve takidu's-savabit eş-şer'iyye*, <http://feqhweb.com/dan3/uploads/1382451845581.pdf> (01/07/2017).

MÜBAREKFÛRÎ, Safiyu'r-Rahman, *er-Rahîku'l-mahtûm*, Beyrut, Dâru'l-Vefâ li't-Tabaâa ve'n-Neşr ve't-Tevzi', "t.y"

MÜNÂVÎ, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacülarifin b. Ali, *Feyzü'l-kadir Şerhü'l-Câmi's-sagir*, C. I-VI, Mısır, el-Maktabatu't-Ticariyye el-Kübra, h.1356

MÜSLİM EN-NİSABÛRÎ, Ebü'l-Hüseyin El-Kuşeyri İbn El-Haccâc, *el-Müsned es-Sahih el-Mühtasar*, C.I-V, (Tah. Muhammed Fu'ad Abdalbaki), Beyrut, Dâru İhyâit-Türâsi'l-'Arabî, " t.y".

NAGARÎ, Abdünnebi b. Abdürresul El-Ahmed, *Dustûru'l-'ulemâ ev Câmi'u'l-'ulûm fî istilâhâti'l-funûn*, C. I-IV, (Çev. Hasan Hani Fahs), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye , 2000

NESÂÎ, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Es-Sünenü'l-kübra*, C.I-VI, (Tah. Seyyid kusravi hasen v.d.), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1991

NEDVETU'L-ÂLEMİYE Lİ'Ş-ŞEBÂBİ'L-İSLAMÎ, *El-Mevsûatü'l-müeyssere fi'l-edyan ve'l-mezahib ve'l-ehzabi'l-mu'âsire*, C. I-II, (Tahtî ve Müracâ. Mani' bin Hamad el-Cuhenî), Riyad, Dâru'n-Nedvetu'l-Âlemiyye."t.y"

NEVEVÎ, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Ebü Zekeriyâ, *Âdabü'l-fetva ve'l-müftî ve'l-müstefî*, (Tah. Bassam Abdulvahhab Elcabi), Şam, Dâru'l- Fikir, h.1408.

NEVEVÎ, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Ebü Zekeriyâ, *el-Mecmu` Şerhu el-Mühezzeb*, C.I-XX, Beyrut, Dâru'l- Fikir, 't.y.'

NEVEVÎ, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Ebü Zekeriyâ, *el-Minhâc Şerhi Sahîh-i Müslim*, C.I-XVIII, 2.B, Beyrut, Dâru İhyâit-Turâsi'l-'Arabî, h. 1392.

RÂZÎ, Muhammed b. Abdulkâdir, *Muhtâru's-Sihâh*, (Tah. Mahmûd Hâtır), Beyrut, Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1995.

RÂZÎ, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *el-Mahsûl fî 'ilmi usûli'l-fikh*, C.I-VI, (Tah. Taha Cabir Feyyad el-elvanî), Riyad, İmam Muhammed b. Suud El-İslamiyye, h.1400.

RUHAYBANÎ, Mustafa b. Sa'd b. Abdeh Es-Suyuti El-Hanbeli, *Metalibü uli'n-nuha*, C.I-VI, Şam, El-Mektabu'l-İslami, 1961.

SAN'ÂNÎ, Ebu Bekir Abdurrezzak b. Hemmâm, *Musannefü Abdurrezzak*, C. I-XI, 2. B., (Tah. Habîbu'r- Rahmân El Aazami), Beyrut, el-Mektebet'ül-İslâmiyye, h.1403.

SAN'ÂNÎ, Ebu İbrâhim İzzeddin Muhammed b. İsmâil Emir, *İrşadü'n-nukkad ila teysiri'l-ictihad*, (Tah. Salahuddin Makbul Ahmed), Kuvyet, ed-Dâru's-selefiyye, h.1405.

SÂNÛ, Kutub Mustafa, *Sina`atü'l-fetvâ'l-mu`âsıra*, 'y.y.', 'y.y.', 2013.

SERAHSÎ, Muhammed b. Ebû Sehl Şemsü'l-Eimme, *el-Mebsût*, C.I-XXX, Beyrut, Dâru'l-ma'rife, 1993.

SULTANU'L ULEMÂ, Ebu Muhammed İzzeddin Abdülazîz b. Abdüsselâm b. Ebü'l-Kâsim Es-Sülemi, *Kavaidü'l-ahkâm fî masalihi'l-enam*, C. I-II, (Tah. Tâhâ Abdurra'uf Sa'd), Mısır, Maktabatü'l-Külliyat El-Azhariyye, 1991.

SUYÛTÎ, Ebü'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

SÛBKÎ, Ebü'l-Hasan Takiyyüddin Ali b. Abdülkâfi, *El-İbhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C.I-III, (Tah. Mecmûa mine'l- Ulama'), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, h.1404.

ŞAFÎÎ, Muhammed b. Idris, *er-Risâle*, (Tah. Ahmad Muhammed Şakir), Mısır, Mektebetül-Halabi, 1940.

ŞAHHUD, Ali b. Na'if, *El-Ahkamü's-Şer'iyye fî's sevrati'l Arabiyye*, 2012.

ŞÂTIBÎ, İbrâhîm b.Musâ b. Muhammed, *el-Muvâfakât*, C. I-VII, (Tah. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl Selmân), Mısır, Dâru b. Affân, 1997.

ŞÂTIBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *El-İ'tisâm*, C. I-II, (Tah. Selim el-Hilali), Suudi Arabistan, Dâru İbni Affan, 1992

ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l-Fetih Muhammed b. Abdülkerim, *El-Milel ve'n-nihal*, C. I-II, (Tah. Muhammed Seyyid Keylani), Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, h.1404.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b.Alî b. Muhammed, *Es-Seylü'l-cerrar el-mütedaffik ala hadaiki'l-ezhar*, Beyrut, Dâru İbni Hazm, t.y.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Alî b. Muhammed, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl*, C.I-II, (Tah. Ahmed Izzu İnâye), Şam, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1999.

ŞEYÛH, Hüseyin İbn Abdulaziz *el-Usûlu'l-âmmeh ve'l-kavâ'idu'l-câmi'a li'l-fetâvâ's-şer'iyye*, elibrary.mediu.edu.my/books/SDL2410.pdf (01/07/2017).

TABERÂNÎ, Ebü'l-Kasım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb El-Lahmi, *Mu'cemü'l-kebir*, C.I-XX, 2.B , (Tah. Hamdî İbn Abdulmacid Es-Selafi), 1983.

TABERÂNÎ, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb El-Lahmi, *Müsnedü's-Şamiyyin*, C.I-IV, (Tah. Hamdi b. Abdulmacid es-Salafi), Beyrut, Müessesetü'r-Risale, h. 1405.

TABERÎ, Ebu Ca'fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Tarihü't-Taberi*, C.I-XI, 2.B, Beyrut, Dâru İhyâi et-Turâsi'l-Arabî, h, 1387.

TEFTÂZÂNÎ, Sa'deddin Mesûd b. Ömer b. Abdullah, *Şerhu'l Makasid fî ilmi'l-keîâm*, Pakistan, Dâru'l-Maârifu'n-Nu'maniyye, 1981.

TİRMÎZÎ, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's- sahih Sünenü't-Tirmîzi*, C.I-V, (Tah. Ahmed Şâkir v.d.), Beyrut, Dâru İhyâ et-Turâs el- Arabî, 't.y.'

ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b.Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf an hakaiki't-Tenzil*, C. I-IV, 3.B, Beyrut, Dâru'l Kitabi'l-Arabî, h.1407.

ZERKÂ, Mustafa Ahmed, *El-Medhalü'l-fikhiyyü'l-'âm*, C.I-II, 2.B. Şam, Dâru'l-Kalem, 2004

ZERKEŞÎ, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdir, *el-Bahru'l-muhît fî usuli'l-fikh*, C.IV, (Tah. Muhammed Muhammed Tâmir), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

ZEYDÂN, Abdülkerîm, *Usûlü'd-da`ve*, 3. B, Beyrut, Müessesetü'r- Risâle, 1976.

ZEYLAÎ, Fahrüddîn Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâik fî Şerhi Kenzi'd-dekâik*, C.I-VI, Mısır, Dâru'l-Kütübi'l-İslami, h.1313.

ZEYYÂT, Ahmed, 'v.d.' *el-Mu'cemu'l-vasît*, C.I-II, (Tah. Mucemmu'l-Luğati'l-Arabiyye), Mısır, Dâru'd-Da`ve, 't.y.'

ZUHAYLÎ, Vehbe, *Subulu'l-istifâde mine'n-nevâzili ve'l-fetâvâ ve'l-'amelu'l-fikhî fî't-tatbîkâti'l-mu'âsira*, Şam, Dâru'l-maktabî, 2001.

ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, C.I-XL, (Tah. Mecmûa mine'l- Muhakkikîn), Mısır, Dâru'l-Hidâye, 't.y.'

DEĞER KAYNAKLAR

BAKIRMAN Salih b. Muhammed, " *الخروج على الحاكم الظالم .. وثورات الربيع العربي* ", <http://www.salehbakrman.com/?p=566> (12/07/2017)

https://kenanaonline.com/files/0048/48522/الاجتهاد_في_الشريعة_الاسلامية.pdf (18.07.2017)

ALĪ Hamid b. Abdullah 'nin fetvası ,
http://www.h-alali.org/f_open.php?id=d49d0e98-49ca-11e0-b28b-e82f326c8865. (15.07.2017)

A'TĪBĪ Sa'd İbn Matâr " (الثورة السلمية" وإشكالية التكليف الفقهي " 08.02.2011) "
<http://www.alukah.net/web/alotaibi/0/29511/#ixzz4nJ7xMdN8> (26.07.2017)

AVNĪ Eş-Şarîf İbn Hatim , " حكم المظاهرات السلمية " ,
<http://www.dr-alawni.com/articles.php?show=45> . (17.07.2017)

BEYANÜNĪ Ebu'l Fath, " (حكم المظاهرات والخروج فيها " , 12.09.2011) ,
 د-محمد-أبو-الفتح-البيانوني/حكم-المظاهرات-والخروج-فيها/.
<https://www.facebook.com/notes/245889255448426/>.
<https://www.facebook.com/drmaab/posts/781051945265485> , (15.07.2017).
<https://www.facebook.com/drmaab/posts/768197043217642> , (15.07.2017)

BUTĪ Muhammed Sa'id Ramazan 'nin fetvaları, "naseemalsham"
[http://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=fatwa&pg_id=8928&sort=non&page1-\(12/07/2017\)](http://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=fatwa&pg_id=8928&sort=non&page1-(12/07/2017)).
[naseemalsham.com/ar/Pages/download.php?file=../Component/word%20new/Arabic/Replies%20Visitors/051/Fahras_Prof_Bouti_2011-08-30.pdf](http://www.naseemalsham.com/ar/Pages/download.php?file=../Component/word%20new/Arabic/Replies%20Visitors/051/Fahras_Prof_Bouti_2011-08-30.pdf) (26.07.2017)
http://www.naseemalsham.com/en/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=19318 ,
 (07.08.2017)
https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=13748,
 (07.08.2017)
https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=15204,
 (07.08.2017)
https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=15449,
 (07.08.2017)
https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=33464.
 (07.08.2017)
https://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readFatwa&pg_id=25178
 ,(12,07,2017)
<http://www.azahera.net/showthread.php?t=6302> ,(07.08.2017)

HATĪB Mu'tez, (22.06.2017), "" (الموقعون عن السلطان
<http://blogs.aljazeera.net/amp/blogs/2017/6/22/13.07.2017>) (الموقعون-عن-السلطان)

(الفقيه والدولة في الثورات العربية " 2014) HATİB Mu'tez
<http://almultaka.org/site.php?downFile&id=910> , (06/10/2016)
 (نظام الأسد مفتياً: العلماء والسلطة والتغيير في سوريا " 03.05.2017) HATİB Mu'tez
<http://alaalam.org/ar/religion-ar/item/519> , (20.07.2017)
 HUVEYNÎ Ebû İshâk " ما حكم المظاهرات؟ ",
<https://ar.islamway.net/fatwa/10219/printable> (05.07.2017)
[http://www.qaradawi.net/fatawaahkam/30/4929 - 2011 - 08 - 08 - 08 - 17 - 10.htm](http://www.qaradawi.net/fatawaahkam/30/4929-2011-08-08-08-17-10.htm), (15.07.2017) <http://www.qaradawi.net/new/Articles-8778> ,(01.06.2017)
<http://www.qaradawi.net/new/Articles-1627> ,(01.06.2017)
 MUTAYRI HAKIM, " إعلام أهل الشام بأحكام الخروج على النظام", (05.08.2011),
<http://www.drhakem.com/Portals/Content/?info=TnpNNUpsTjFZbEJoWjJVbU1RPT0rdQ==.jsp> (13.07.2017)
 MUNACCİD Muhammed Salih 'nin fetvası , <https://islamqa.info/ar/9911> ,
 (15.07.2017)
 RAYYIS Abdulâzîz, " كشف شبّهات مجوزي المظاهرات",
<http://islamancient.com/play.php?catsmktba=3073> , (12.07.2017)
 SA'DÎ Abdu'l Malik, " الحكم الشرعي في المظاهرات التي تجري في العالم العربي والإسلامي ",
<http://www.islamsyria.com/portal/consult/show/255#sthash.zvQZ4MMx.dpuf>
 ,(08.08.2017)
 SA'DÎ Abdur-Rezzak, " فتوى المظاهرات وتأصيلها الشرعي ",
www.islamsyria.com/portal/consult/show/253 , (08.08.2017)
 SEKKA Muhammed Abdulaziz, " الرد على من قال بعدم جواز ثورة الشعب ضد الظلم",
www.mohamedzitout.com/2012/11/30/الرد-على-من-قال-بعدم-جواز-ثورة-الشعب-ضد-الظلم
 ,(08.07.2017)
 HAVVA Mu'az sa'id, " (حكم الثورات)", (01.05.2017),
www.muath-hawwa.com/ar/ مقالات-علمية/مقالات-الثورة/حكم-الثورات/2-39
 (08.08.2017),
 Halep Alimleri Cephesi'nin Fetvası, " الوصف الشرعي للنظام الأسد والداعين له ",
<https://www.facebook.com/JOH.FAIS/photos/a.162405177168837.40378.143914785684543/353209334755086/?type=3&theater> , (17.07.2017)
 İBN BAZ, " حكم الخروج على الحكام الذين يقتربون المعاصي ",
<http://www.binbaz.org.sa/fatawa/1926> , (15.07.2017)

" فتوى شروط جواز المظاهرات " İSLAM WEB'in Fetvaları, <http://fatwa.islamweb.net/Fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=5843%A1> , (15.07.2017)

SABRÎ Mes'ud 'nin Fetvası, www.islamsyria.com/portal/consult/show/516 , (08.08.2017)

SARHİL Muhammed , " فتاوى الثورة... من ولماذا " ,

ayn-almadina.com/details/4090/ar , (05.06.2017)

" حكم الخروج على النظام السوري المجرم " , SURİYE ALİMLER BİRLİĞİ , <http://www.islamsyria.com/portal/consult/show/516#sthash.ZFQlgiwi.dpuf> , (15.07.2017)

" ما نوع القتال الذي نحن فيه الآن ضد طاغية الشام " , SURİYE ALİMLER BİRLİĞİNİ , <http://www.islamsyria.com/portal/consult/show/497> , (08,08,2017)

هل أتى بشار بكفر بواح " , SURİYE ALİMLER BİRLİĞİNİ , <http://www.islamsyria.com/portal/consult/show/789#sthash.VuMYpGff.dpuf> , (08.07.2017)

" التكييف الفقهي للمعركة القائمة مع النظام " , SURİYE İSLAM KONSEYİNİ ,

<http://sy-sic.com/?p=1692> , (08.08.2017)

" البوطي يُفتي: التظاهرات في سوريا باتت تؤدي إلى "أخطر أنواع المحرمات ويجب الامتناع عنها

<https://alahednews.com.lb/fastnews/50218> (08.08.2017)

رد الشيخ البوطي على القرضاوي في احداث سوريا ويكشف تفاصيل جلسته السرية مع بشار الأسد " (09.03.2011)

<https://www.youtube.com/watch?v=x9ZjlQLljmo> , (20.07.2017)

(فتاوى العلماء في المظاهرات والاعتصامات " , 13.01.2011)

<http://www.assakina.com/fatwa/6255.html> , (05.07.2017)

<http://ayman-iraq.weebly.com> , (12.07.2017)

<http://www.assakina.com/center/files/11510.html> , (15.07.2017)

"كلمة الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي في مدرج جامعة دمشق "

www.merbad.net/vb/showthread.php/18975 (07.08.2017)

"تفنيده شبه علماء السلطان بالحجة والبرهان"

<http://www.syria2011.net/t56082-topic> , (15,07,2017)

رابطة العلماء السوريين ترد على المفتي حسون " , (12,03,2013) " ,
www.aljazeera.net/news/arabic/2013/3/12/المفتي-على-ترد-السوريين-العلماء-رابطة/,

(12.05.2017)

" مسلسل أحداث سوريا " , <http://www.assakina.com/center/files/7300.html>,
(12.05.2017)

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ruaa MANSOUR
Tez Adı	Suriyeli Alimleri Suriye Savaş Hakkındaki Fatvalarının İslam Hukuku Açısından Analizi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	İslam Hukuku
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali KAYA
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 05.01.2018

İmza: